వసంతగ్రంథమాల.

ప్రథమపుష్పము—ద్వితీయముద్రణము.

ప్రభాతము

పండిత వంగూరి సుబ్బారావుగారిచే

సర్వస్వామ్యసంకలితము]   1929   [చతుర్థముద్రణము.

ముద్రణము
శ్రీనవమాలికాముద్రణాలయమున.

ప్రభాతము.

ప్రథమ ముద్రణము—1915.
ద్వితీయ ముద్రణము—1920.
తృతీయ ముద్రణము—1926.
చతుర్థ ముద్రణము—1929.

PRABHATAH.

FOURTH IMPRESSION

PRINTED & PUBLISHED

UNDER THE

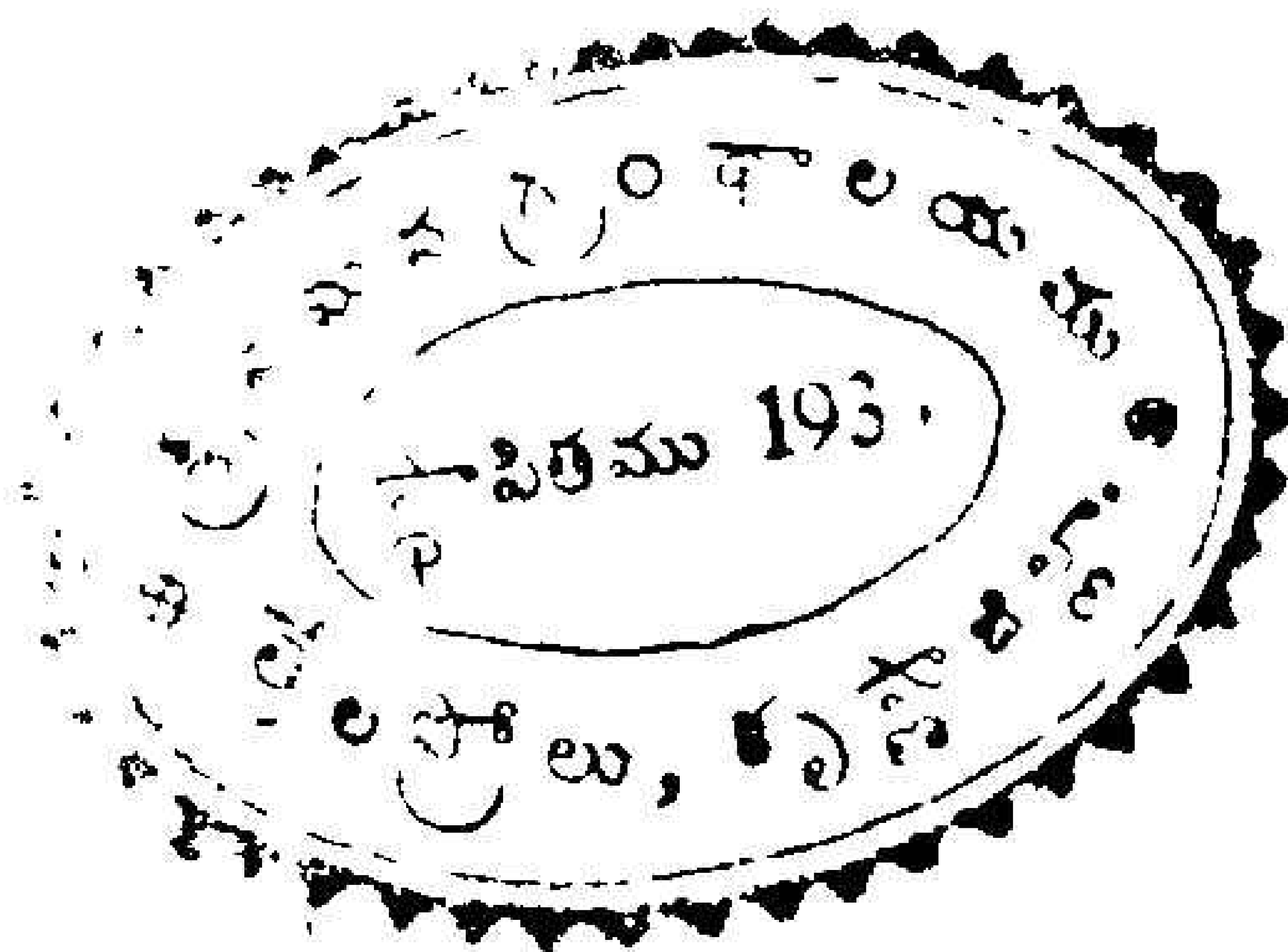
DISTINGUISHED PATRONAGE OF

SREE SREE RAJAH RAO RAMAYYAMMA RAO

BAHADDARVARU

ZAMINDARINI

LAKSHMEENARASAPURAM

అని వైతాళికులు విజయనగరాంతః పురసౌధ భాగమున హెచ్చరికలు గీతముచేసినపిమ్మట "కర్ణాటాంధ్ర రాజ్యలక్ష్మీ బాహుపీఠా! మూరురాయరగండా! జగనొబ్బగండా! జయీభవ! విజయీభవ!" అని శ్రీకృష్ణరాయలవారిని వందిమాగధులు మేలుకొలుపుచుండిరి. బంగరుపిడులఁ గుంచెలుగాఁ గట్టినచమరీమృగములవింజామరము లరుణోదయసమయమున సేవకుల చేతులయందు వెండితీఁగలకుంచెలవలెధవళ కాంతులతోఁ బ్రకాశించుచుండెను. నెమలికుంచె లింద్రధనుర్వర్ణములనీనుచుండెను. శ్వేతాతపత్రాదిరాజచిహ్నములు భృత్యకోటి హస్తములనలంకరించుకొని ద్వారముకడ వేచియుండెను. "తిమ్మరుసయ్యవారు వచ్చువేళ యైనది. రాయలు నేఁడింకను లేవలేదు" అని సేవకులు గుసగుసలాడుకొనుచుండిరి. రాయలిప్పుడు లేచునప్పుడు లేచునని యందఱుఁ దొట్రుపాటు నొందుచుండిరి.

సార్వభౌముఁ డుదయింప నాతనికిఁ దమతమ రాజ్యముల నుండి కప్పములఁ గట్టి, తమప్రతిభఁ గోలుపోయి రిక్తకరులగు సామంతరాజులవలె దినరాజుదయింప నాతనికాంతిలోఁ దమ కాంతులు లీనమైపోవఁ బ్రతిభఁ దొలఁగి రిక్తకరములై నక్షత్రములు కాంతిహీనము లగుచుండెను.

మహారాజు లేచునప్పుడు వందిమాగధవర్గముస్తోత్రపాఠము లొనరించుచున్నట్లు సూర్యోదయ మహాకౌతూహలాయత్త చిత్తములతోఁ బక్షికోటి పాటలఁ బాడుచు, ఱెక్కలల్లార్చుచు

మేలల సౌఖ్యముగ నాహారాదికసంపాదనముకై పోవచ్చునని కుతూహల పడుచుండెను.

అరుణోదయసమయమున నుండు ప్రశాంతియు, నిర్మల మందమారుతము నావసంతకాలమునం దుదయభాగమునం దెప్పటివలెనే ప్రబలి యుండెను. అదృష్టవంతుఁడును బరాక్రమవంతుఁడు నగుమహారాజు విజయయాత్రకుఁ బోవసమకట్టు సపు ఱెచ్చుటకుఁ బోయిన నచ్చటనే జయము గలుగుననుటకు శుభసూచకముగ దేశమున నుండు ప్రతి వీరకంఠ స్వరము లడఁగి దేశమంతయు శాంతిప్రదమై యుండునటులా సూర్యోదయ సమయమున లోకమంతయు నిర్మలభావ సంపూరితమై యుండెను. ఆసమయమునఁ బ్రకృతి యోగిహృదయమువలెఁ దటస్థముగ నుండెను.

మహమ్మదీయులు పేరునకు రాజ్యముఁ జేయుచు, రాజ్య భాగముల నన్నిటిఁగోలుపోయినపిమ్మట నభిమానముచేఁ దమ చిన్నదుర్గములనుండి తీసివేయని పతాకవస్త్రములపై ముద్రింపఁబడి యున్న మాసినచంద్రునివలె నీలాంబరముపైఁ ప్రకాశ హీనుఁడై చంద్రుఁ డాకాశమూల నొదిగియుండెను.

సహస్రదళములతో వికసించుచున్నపద్మము క్రమముగఁ బరిమళకాంతులచే నలరారుచుండ సహస్రకరములతో నుద యించుచున్న పద్మినీమిత్రుఁడు క్రమముగఁ దేజఃప్రతాప విభాసితుఁ డగుచుండెను.

ప్రభాతము.

కొలఁకుల సుస్నాతులై ద్రావిడవేదముల, జపువుచు వైష్ణవ బ్రహ్మచారులును, భక్తులును, పట్టణమంతటఁ గల దేవాలయములకుఁ బోవుచుండిరి.

తులసీమందారమాలికలను, పూజార్హాము లగు నితరపుష్ప మాలికలను దీసికొని పడుచులు గుడిముంగిళ్ల నిలువఁబడి మందహాసవదనములతో భక్తులకును బుణ్యస్త్రీలకుఁ గుసుమమాలికల నమ్మఁజూపుచుండిరి.

ఇప్పటికిని రాయలు పరుండిన భవనద్వారము తెరవఁబడ లేదు. ప్రతిదిన మీసరికి విహారము పోయివచ్చి చెమ్మటలు పట్టువఱకు సాముచేసి, సుస్నాతుఁడై దేవతా రాధనమునకు రాయలవారు పోవుచుండుట వాడుక! మల్లులు, నాశ్వికులు, వైతాళికులు, సేవకులు, మంత్రులు, కవులు మొదలగువారు వేలకొలఁది "రాయలు లేవలేదు లేవలేదు" అని కారణము తెలియక గజిబిజి పడుచుండిరి.

ఎవ్వరును బోయి లేపుటకు సాహసింపలేదు. ఎవ్వరికి నా స్వాతంత్ర్యమును లేదు. క్రమముగా సూర్యకాంతులు మీఁదఁ బ్రొద్దెక్కుచుండెను. తుదకీసంగతి తిమ్మరుసయ్యవారికిఁ దెలియవచ్చెను.

ఆసమయమున నుద్యానవనమువైపునఁ గలగవాక్షము తెఱచియుండెను. ఆగవాక్షముకడ రాయ లొక పీఠముపైఁ గూర్చుండియుండెను. అప్రక్క కెవ్వరును రారు. ఉద్యానవనము

లోసివారి కాసౌధాగ్రమునఁ గలరాయ లగపడుటకువీలులేదు తోఁటయందైన నెవ్వరు లేరు. ఏమి యీవిచిత్రము! రాయలు నిద్రించుచుండెననియందఱుఁదలంచిరి. శరీరానారోగ్యమైయుండునా యని యంతఃపురపరిచారకులు రాజవైద్యులనుసిద్ధముగ నుంచిరి. కాని రాయలట్లుమేల్కొనియుండియు భవనద్వారము తెఱవక యాగవాక్షముకడనేమి జేయుచుండెను?

ఆతనినేత్రములు కెందామరలవలె నెఱ్ఱఁబారి, సహజరక్తవర్ణశోభితములగు జెరలురక్తిమాతిశయముఁగాంచి యుండెను. భవనమునకుబయట జరుగుసందడి రాయలు గుర్తించియుండలేదు. వందిమాగధులసామాన్యగీతములైనపిమ్మట ద్వారపాలకులు బయటనిశ్శబ్దముగనుండిరి. అయినను మేలుకొనియుండినరాయలు ద్వారమునకీవల భృత్యకోటి నిరీక్షించియుండినట్లెఱుఁగకపోఁడు! అట్లయ్యును నాతటస్థభావమేల? ఆతనివదనము పరిశీలనముగఁజూచినచో నాతఁడు రాత్రియంతయు మేలుకొనియుండినట్లుఁ దోఁచును. కపోలహస్తుఁడయిన రాయలొక్కగడియకు లేచి ప్రక్కనున్న యుత్తరీయమున, జెమ్మటలుదుడుచుకొని నిట్టూర్పుఁబుచ్చి మఱల యోజనఁ జేయుచుఁగూరుచుండెను. దీర్ఘాలోచనపరుఁడై రాయలు కాలము నెఱుఁగక యుండుట కిది ప్రథమము కాకపోయిన నిదివఱకాతఁడెన్నఁడు నీ ప్రభాతసమయమున నిట్లు ద్వారము తెఱవక యుండలేదు. రాత్రితడినవట్టివేరు తడికల నైపునకు రాయలు చూచి తలపం

కించెను. ఆతఁడు మఱల లేచియటునిటుఁ బ్రచారమొనర్చివచ్చి హంసతూలికా తల్పముపై నొరగి కన్నుల మూసికొనెను. అత డు మందహాసము చేయుచుండెను. అట్లే పరుండెను. కదలుటలే దు. ఒక గడియకాల మట్లే యుండెను. ఆతని చిరునవ్వు నట్లే యుండెను. తుద కాతఁడు నిద్రపోయెను. నిద్రకాదు! భ్రమ. కా దు స్వప్నము. ఆతఁడొకవిధమైన స్వప్నావస్థయందుండి నిశ్చేష్టు డై యుండెను.

ఇంతలోఁ దిమ్మరుసయ్యవారు వచ్చుచుండిరని ప్రతీహారుల నిరి. ఆప్రదేశమున నున్నవారందఱుఁ దమతమదుస్తుల సరిచేసు కొనుచు నిటు నటు తప్పుకొని దారిచేసిరి. విజయనగరసామ్రా జ్యమును బొంగరమువలె నాడించి శత్రుభీకరముగఁ గరవాల మును ఝళిపించినమంత్రిశేఖరుఁ డప్పు డారంగమునకు వచ్చె ను. "రాయలవారు లేవలేదా?" అని భవనరక్షకుని దిమ్మరుసు ప్రశ్నించెను. ఆతఁడు కృతాంజలితో భూమికటు వంగి "చిత్తము! లే——"అనుచుండ, సేవకులనందఱ దూరమునఁ గలమఱియొక చావడియం దుండుడని యాజ్ఞాపించి యామంత్రిశేఖరుఁడు తన వెంటవచ్చినభృత్యునిచేతి కొకతాళముచెవినిచ్చి భవనద్వార మును దీయించి సేవకులనందఱనచటనే యుండుఁడని యాతఁడు లోనికిఁ బోయెను.

ఈతాళముచెవి త్రిప్పుటవలనఁ గలిగినసవ్వడి రాయలుగ్ర హించి లేచి "అప్పాజీ!" అనిపిలిచెను. "ఏమిటి? సూర్యుఁడు

మతితప్పినట్లు-" అని మంత్రియనుచుండ రాయలు "వలదు! కారణములు పిమ్మట తెలియఁ జేయుదును. ఉద్దేశ పూర్వకముగఁ గాని—నిద్దురబద్ధకమునఁ గాని యొనర్చినది కాదు" అని సమాధానము చెప్పుచు బయటికివచ్చెను. "రాయచూరుముట్టడిని గుఱించి యోజించు చుంటిరా?" అని తిమ్మరుసనెను. "కాదు" అని రాయలు పరాకున ననెను. "కవితాకన్యపై దృష్టికాదు కద!" అని తిమ్మరుసు చిఱునవ్వు నవ్వెను. రాయలునవ్వుచు "సభాభవనమున కొకగడియలో వచ్చెదను" అనెను. "చిత్తము" అని తిమ్మరుసు మేడదిగెను.

౨

చింతామణి మందిరము.

రాయల పడకగదికిఁ బ్రక్కఁ జింతామణి మందిరమను నొక్క భవనము కలదు. అందనేక చిత్రపటములు గోడలపై వ్రేలాడుచుండెను. శయనించుటకు, విలాసార్థముగఁ గూర్చుండుటకు విలయినపూలపనిచేసినగుడ్డతో నాలుగైదుసోఫాలా మందిరమునఁ గలవు. బాగులుతీరినపనడపుఁగంబములపై బంగరులతలు చుట్టికొని ప్రాకుచున్నట్లుఁ జిత్రింపఁబడెను. పులిచర్మములు, ఏనుఁగుదంతములు ననేకములాఁగదియందు గోడ

లపైఁ జిత్రపటములనడుమ నందముగ సమర్చి యుంచిరి. సజీవ
ములనిభ్రమగొల్పుదుప్పులతల లచ్చటచ్చట నమరియుండెను.
చూరు మొగ్గలు తీర్చినట్లుండి స్తంభములపై నమర్చిన సింహ
పుఁదలలయందుఁ బ్రతిఫలించుచుండి గదియంతయు వితానము
లపై నద్దినపూల చెట్లతోడను, నందందు ఫలించిన వి తరంగుల
ఫలజాతులవలె నమరియున్న పాదరసపుబుడ్లతోడను, ఫలము
ల భక్షించుటకెగిరివచ్చిన వాయనితోఁచు ఱెక్కలల్లార్చుప
క్షిచిత్రములతోడను శోభావంతమైయుండెను. రత్నఖచితమగు
బంగరుపిళ్ళను, శ్యామలములగు పట్టుత్రాళ్లను గల రెండుక
రవాలములు గోడపై మేకులకుఁ దగిల్చియుంచిరి. గదిలో న
డుగు భాగమున విశాల మగురత్నకంబళము పఱచియుండెను.
ఛాందినీకంచువలె ముత్యములసరములు వింతవింతగ నమరి
యుండెను. పాదరసపుబుడ్లయందా ముత్యపుజాలరులును, రత్న
కంబళముపై నున్న రంగురంగుల పుష్పములును బ్రతిఫలించి
చెక్కడపుఁబనిచేసిన పెద్దగాజుకుప్పెలో సానబట్టిన పెద్దవిచి
త్రరత్న గోళములో యనిభ్రాంతిగొలుపుచుండెను. నవరత్న
ములహారములును, రాయలు ధరించుశిరోవేష్టములును, జిలు
గుసరిగపూల పని చేసినయంగరకాలును, కొలఁదిగ నాగది
యం దొకసోఫాపైఁ బడియుండెను. బంగరువికారముగలకఱ్ఱ
చట్రములందమర్చిన నాలుగైదు నిలువుటద్దము లాగదియందు
నాలుగుప్రక్కల నమరియుండి యెవ్వరైన నందుఁ బ్రవేశించినచో

నొకదాని యందొకటి ప్రతిఫలించి యెందఱో ప్రవేశించినట్లుం గనఁబడును.

ఇప్పు డామందిరములోనికి రాయలు ప్రవేశించెను. ద్వారముకడ వేచియున్న భృత్యులలో నొకని జూచి "నీవీక్షణము పోయి——" అని సందేహించి "తిమ్మరుసయ్యవారి నీదినము సభయందలి వ్యవహారములఁబరిష్కరింపు మని చెప్పుము——" అని రాయ లాజ్ఞాపించెను. భృత్యుఁడు వినయ పూర్వకముగ వంగి వెనుదిరుగక రాయలవైపునకే ముఖముంచి కొంచెము నడచి నిష్క్రమించుచుండ "ఈమాటలురహస్యముగ నప్పాజీతోఁ జెప్పుము. నేఁడు కొంచెము బడలికముగ నున్నది" అని రాయలు చింతామణీ మందిరములోనికిఁబోయెను. ఆతనిదృష్టి నలువైపులకుఁ బ్రసరించెను. ఆతఁ డామందిరమునంతను గ్రొత్తవానివలెఁ జూచెను. ఆతనికిఁ దనివి కలుగలేదు. ఆతని వదనమునఁ గొంచెము విచారము——అట్లనుటకు వీలులేదు. అసంతుష్టిభావచిహ్నములు ముద్రితములై యుండెను. ఆచిహ్నములైనఁ బరిశీలనముగఁ జూచు బుద్ధిమంతులకు మాత్రమే గోచరమగును. తక్కినవారవి నిద్రాబద్ధకమునఁ గలిగిన లోపములని తలంపవచ్చును.

అతఁ డాభవనమున నున్నయొక కాటియారుల గ్రంథము నుదీసి చదువఁదలంచెను. సూత్రమును విప్పి గ్రంథమునుదెఱచునప్పటి కదిమేఘసందేశ మయ్యెను. ఆతఁడది చదువక యే

ప్రక్కనుంచివేసెను. ఆగ్రంథము నాతఁడు చదువఁదలంపలేదు. రామాయణము పట్టాండలు నొకవైపున, భారతయుద్ధమం తయు రెండవవైపునఁ జిత్రింపఁబడియున్నపటముల నాతఁడు చూచుట కొంచెము తృప్తికరముగనుండునని తలంచెను. హర ధనస్సు విఱుచునప్పుడించుక దూరమున నిలువఁబడినసీత ముద్దు మొగమునందలి వింతభావము లాతని కంటఁ బడెను. ఆతని హృదయమున భావపరంపర లుదయించి కల్లోలము చేయఁ గొంతవడి కొక్కనిట్టూర్పుఁ బుచ్చెను.

రాయలు భృత్యుని బిలిచి యలసాని పెద్దనగారిని బిలువు మనిచెప్పెను. భృత్యుఁడు చిత్తమని వెడలిపోయెను.

ఇంతలో నాభవనముకడ నున్న మఱియొక సేవకుఁడు తత్తర పాటుతో భవనద్వారమునఁ బ్రవేశించి "ప్రభువులను జూచు టకుఁ దిమ్మరుసయ్యవారు వచ్చుచున్నార"ని చెప్పెను.

"మంచిది, రానిమ్మ"ని రాయలునుడివెను.

తిమ్మరుసయ్యవారు సభఁజాలించి గృహమునకుఁ బోవుచు రాయలకడకు వచ్చెను. ఆతఁడు చింతామణీమందిరమునఁ బ్రవే శించి "ప్రభువుగారిచర్య నేఁడువింతగ నున్నది. పరిపాలన ప్రా రంభమునుండియు నేఁటివఱ కెన్నఁడు నిట్టివర్తన మెఱుఁగము. రాజకార్యములయం దశ్రద్ధ నూతనము!"అని నవ్వుచుఁ బలి కెను. తగినమంత్రివరులుండిన రాజున కీమాత్రము విశ్రాంతి యుండదాశ్చర్య మేల?" అని మంత్రివరునకుఁ బ్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

తిమ్మరుసు నవ్వుచుఁ గూర్చుండి "ఇంత వఱకు నీవిశ్రాంతి పై బాబుగారికి కోరిక యుండక నేఁడు కలుగుటయం దాశ్చర్య మున్నది. మంత్రివరులు నూతనముగఁ దగినవారైనట్లు ప్రభువుగారు తెలిసి కొనిరా? మమ్ములను బరీక్షింప వలయు నని కుతూహలమా?" అని పలికెను.

"ఒక్కనాఁటికింత దూరమేల?" అని రాయలనెను.

"ఒక్కనాఁటి పైన భయము లేదు. ప్రభువుగారి విశ్రాంతి కొంతకాలమువఱకు హెచ్చునని సందియ మొదవు చున్నది. కాకుండినచో నిప్పుడు మఱల రాను. ఐనను మంత్రులయర్హత ను గనుఁగొనుటకుఁ బ్రభువులు రాత్రుల శయనాగారముల యందు నిద్రమానియుండుటమాత్రము—" అని తిమ్మరుసు నవ్వెను.

"నిన్నటిదిన మెండయధికముగ నుండుటచేతను, మొన్న రాత్రి పులివేటయు నేఁటివిశ్రాంతికిగారణములు!" అనిరాయ లునుడివెను.

"అందువలననే రాత్రి సుఖనిద్ర కలుగుటకు మారుగ నిద్రలేకపోయినదికాఁబోలు!" నని తిమ్మరు సనెను.

వారుభయులును నవ్వుకొనిరి. అప్పుడచ్చటికిఁ బెద్దనగారి కొఱకుఁబోయినభృత్యుఁడు వచ్చియాతనిరాకఁ దెలిపెను.

"వారిని రానిచ్చుటకభ్యంతర మేమి!" అని రాయలనెను.

"సత్వరమ తీసికొనిరమ్ము!" అని తిమ్మరుసనెను.

అప్పు డా మందిరములోని కాంధ్రికవితాపితామహుఁడు నవ్వుమొగముతోఁ బ్రవేశించెను. "నేఁడేమి క్రొత్తవారివలె మందిరములోనికి వచ్చుటకు ముందు భృత్యు నంపినారు" అనుచు రాయలు లేచి నమస్కరించెను. తిమ్మరుసు కుశలప్రశ్నము నరించు నవ్వులోలుకుదృష్టులఁ బఱపుచుండెను. పెద్దన "మంత్రిగారితోఁ బ్రభువులు రాజకార్యములనుగుఱించి మాటలాడు చుండవచ్చునని యట్లుఁ జేసితిని." అని తిమ్మరుసు వైపునకుఁ దిరిగి "గ్రంథపాఠకులు ఖడ్గధారులకు భయమొంద వలదా?" అని నవ్వెను.

"అవును! ఘంటపుఁబోటులు ఖడ్గధారల నతిక్రమించును గదా! అవస్యము మీకు మేము భయపడవలయును" అని తిమ్మరుస నెను.

రాయలు నవ్వెను. పెద్దన రాయలవైపునకుఁ దిరిగి "ప్రభువులు మంత్రివరులతో నేకీభవించుట సహజముకాని యనేక ఘంటములను బోషించుచొక్క ఖడ్గమువిలువ నుడువ వలయునా?" అని పలికెను.

"కరవాలమును ఘంటమునుగలసిన నుండుశక్తి కేశక్తియుఁ జాలద" నిరాయ లనెను.

"ప్రభువుగారి జారెండుశక్తులును గలవ"ని పెద్దనపలికెను. రాయలు మందహాస మొనర్చెను.

"మీకునుగలవు!" అని తిమ్మరు సనెను.

"తాటియాకులు గీయుటకు" అని పెద్దన పలికెను.

రాయలునవ్వుచు "అప్పాజీ! మీభోజనమునకు వేళ కాలేదా?" అనెను.

"చిత్తము! కావ్యకాలక్షేప మొనరింపుడు సెలవుదీసికొందుము"ని తిమ్మరుసు వెడలిపోయెను.

అనంతరము రాయలు పెద్దనమహాకవినిజూచి "గురూత్తమా! నేడొకపద్యము రచియించితిని. మీరు చిత్తగింపవలయును" అని రాయలు లోకతాటియాకును దీసి ప్రక్కబల్లపై నున్న ఘంటముతో నిట్లు వ్రాయుచుండెను.

" కననియరవిరిగందంబు ♦ కలను గాంచి
భ్రమరరాజంబు వనమెల్ల ♦ భ్రమసి తిరుగు
పలుకబారినఫలముల ♦ పరిమళముల
స్వప్నమునఁ జూచి కీరంబు ♦ శ్రమల నొందు
స్వర్ణమయపద్మనాళంబు ♦ స్వప్నమందు
గొఱికినట్టులు కలఁగని ♦ కూయు హంస
కులికి ప్రియుఁబిల్వ గోయని ♦ కూసి పికము
మారుమ్రోసినదవి, ప్రియు ♦ మాట లనుచు
వెదకి తల్లడపడు మఱి ♦ విసుఁగుఁజెందు
స్వప్నమునఁ గన్నదదియెల్ల ♦ సత్యమగునె
మారుమ్రోతలు నిజమౌనె ♦ కోరుకొనిన

ప్రభాతము.

సత్య మెఱిఁగిన పరమాత్మ ఛాయ యైన
బుద్ధి భ్రమఁజెంది బాధలఁ బొందలనేల.

అని చదివెను. పెద్దనగా రందలిభావములను నుడులఁ జదివి సంతసించెను. పిమ్మట వారు మనుచరిత్రమును గుఱించి మాటలాడు కొనిరి.

3

చిత్రలేఖనము.

చిత్రలేఖనము మనోహరమైనకళ. ఇది ప్రాచీన కాలమునుండియు నార్యావర్తమునఁ బ్రబలియున్నది. దీనికి రాజాదరణము ప్రబలముగ నుండెననుటకు రాజులును రాజబాలికలు నీయుత్తమవిద్య నభ్యసించుచుండెడు వారనుటయే ప్రబల నిదర్శనము. [కవిత, సంగీతము, చిత్రలేఖనము, నివిమూడును మానవహృదయమును గరఁగింపఁగలవు. ఇందేది ప్రధానస్థానమునాక్రమించు ననువిషయ మిచ్చట నిర్ణయించుకొనుటకుఁ దగినసమయము కాకపోయినను] చిత్రలేఖనము మనోగతభావములను బ్రదర్శించుట కొకసాధన మని మన మంగీకరింప వచ్చును. ఈమూడు కళలును బ్రయోజనములయిన వేయైనను మనోగత భావములకంటె మనోగతరూపముల నచ్చుగుద్దిన

ట్లిఁబ్రదర్శించుటకుఁ జిత్రలేఖనము సులభమైనసాధన మగు చున్నది.

చింతామణీ మందిరమున నొకనాఁడు చిత్రలేఖన సాధనములన్నియు సమకూర్పఁ బడియుండెను. కృష్ణరాయలువంటి సార్వభౌముఁడు కుంచె చేతఁ బూని రంగుల ముంచుచు, యోచించుచు, నొకకోమలాంగిప్రతిమను వ్రాయుచుండెను. ఆతఁడింకను దాను రచియించెడి తరుణీమణి రూపమును సంపూర్ణముగ రచియించియుండలేదు. కొంతలోటుగనుండెను. ఆతఁడు కన్నుల మూసికొని మనోగతరూపమునుధ్యానించి యాపటమును లిఖియించుచుండెను. మఱియొక రెండుగడియలలో నాపటము పూర్తియయ్యెను. ఆతఁడు లేచి కన్నుబొమలఁ జిట్లించి పటమును జూచెను. మనుష్యాకారమున జీవకళ పోసినట్లున్న యాచిత్రపటమున నింకను గొంచెము లోటుఁగలిగినట్లుఁ దలఁచి మఱల రెండుమూడు ప్రదేశముల సవరించెను. సన్నని జిలుగు దువ్వలువయు మొకమల్ రైకయుఁ ధరించి సర్వాభరణ భూషితురాలైన నిండుజవ్వనియగు నాపటమునందలివనితయతి రమణీయముగ నుండెను. చక్కని మోమును, కపోలహస్తయై యున్నతీరును, మృణాళముల వంటి బాహువులును, సన్నని నడుమును, నాసికసొబగును, నుండవలసినట్లున్న చుబుకమును, చిఱునగవును నాకసఃణీమణి కనఁబుచున్న సజీవ యగు నెలంత వలె మనోహరమై యుండెను. నాయ లొక్క నిట్టూర్పుఁ

బుచ్చి చేతులు గడుగుకొని వస్త్రముతోఁ బట్టిన చిఱుచెమటలు దుడుచుకొనెను. మందిరద్వారము మూయఁబడి యుండుటచే సేవకు లెవ్వరును లేరు. రాయలిటునటుఁజూచి మఱలఁబటమును దదేకధ్యానమునఁ దిలకించి మందహాస మొనరించెను. అతఁడాపటమునం దత్యంతాదరమును గలిగియుండిన ట్లాతనిచర్యలు సూచించుచుండెను. ఆతఁడు రచియించినదగుట నంతయాదరముండునేమోయని యనుకొనుట కాపటము నాకస్మికముగఁ జూచినవారందున్న రూపము సజీవము కాదనికాని దుర్లభరమణీయాకృతియనికాని చెప్పుటకు సందేహింపరు. ఆపటముపై ననేకరీతుల దృష్టులఁ బఱపి రాయలు తుద కందుపై నొకవస్త్రము గప్పి, మందిరద్వారముకడకు వచ్చెను. మఱలఁ బట్టరాని తమకంబున నాపటమును జేరి, యాచ్ఛాదిత వస్త్రమును దొలఁగించి పటము నొక్కగడియవఱకు నదేపనిగఁ జూచెను. ఆదివ్యసుందరవిగ్రహము కదలి యాతనితోఁ మాటలాడనుంకించిన ట్లాతఁడు భ్రమఁజెందెను. తానురచియించినపట మనియని యాతఁడు మఱచి యాపటముతో నాతఁడు సంభాషింపవలెనని కుతూహలపడెను. తుదకుఁ గొన్నిమాట లడిగెను. ఆబాలిక సిగ్గుచే వదనము వంచుచున్న ట్లాతఁడు భావించెను. తుద కిస్సీ యిది పటమని యాతఁడు రిచ్చపడినట్లాతనివదనము మారెను.

ఎంతసేపు చూచినను దనివి తీరని యా కాంతామణి సౌందర్యము రాయలహృదయమును గలచివైచెను. కావ్యప

కాసనమున మనుజుఁ డందు వర్ణింపఁబడిన వనితను మనోరంగములఁ జూచి, యాకాంత రూపగుణ సౌందర్యములకు ముదిసి తుద కట్టికాంతను బడసినయా తనిజన్మము ధన్యమని తలంచు నట్లుఁ గేవలము రంగులకూడిక యగునాదళసరి కాగితమునందలి తాను రచియించిన రూపముఁకొఱకు రాయలావేదనపడు చున్నట్లుఁ జూచినవారికి ద్యోతకమగుచుండెను.

రాయలమన స్సచ్చట లేదు. ఆతఁ డెన్నివిధములఁ జూచినను జిత్రిపటమునందలి బాలిక సజీవమని యాతనికిఁగలుగుచున్నభ్రిమ స్వప్నరూపమున నాతనికి వింత వింతరూపములతోఁ బొడకట్టుచుండెను. ఆలావణ్యవతిపై నెన్నియో పద్యముల రచియింపనగుయునని యాతనికి బుద్ధిపొడమెను. పెద్దన కవికడఁ జదివినపద్యము నాపటముక్రిందఁ జిత్రించెను. అచ్చట నేల నిలునఁబడెద వీవలకు రమ్మని పాణిగ్రిహణ మొనరించి యామె నీవలకుఁ దెత్తుమని యాతనికిఁగోరిక లుదయించుచుండెను.

తుద కాతఁడు విసిఁగి యాచ్ఛాదితవస్త్రమును మఱల మూసి, సగ మొత్తగించి మఱలఁ జూచి, యెట్టకేల కీవలకు వచ్చెను. ద్వారము తెరచునప్పటికి కచ్చట నంతవఱకుఁ గునికిపాట్లు పడుచున్నభృత్యుఁ డొకపరి తొందరపడి లేచి, వస్త్రముల సవరించుకొని, బల్లెము నిలువఁబెట్టి, కన్నులఁ దుడుచుకొని యప్రిమత్తుఁడై యుండినట్లుఁ గనఁబడుటకుఁ బ్రియత్నించుచుండెను.

ప్రభాతము.

రాయఁ డాతనిఁజూడకయే పడకగదిలోనికిఁ బోయెను. శయ్యపై బరుండి కన్నుల మూసికొనెను. ఒక్క అరగడియ కాల మాతఁడట్లుండి మఱల లేచి చింతామణీ మందిరము లోనికిఁ బోయి తలుపులు మూసివైచెను.

ఆతఁడుకోరినట్లు—తలంచినట్లు—పటమునందలి బాలిక సోఫాపైఁ గూరుచుండి యాతని జూచి లేచిన ట్లాతఁడనుకొని మఱలఁ గాదని నిశ్చయపఱచుకొని, పటముకడకుఁ బోయి వస్త్రమును దొలఁగించెను. ఆమందిర మంతయు నూతనకాంతులఁ బ్రకాశించిన ట్లాతఁ డనుకొనెను. నిశ్చయముగ నందఱకు నాచిత్రపటమునందలి రూపమువలన నాభవనము రమణీయాతిశయమును గాంచుచున్నట్లుఁ దోఁపకమానదు.

ఏమియుఁ దోఁచక చిత్రపట ప్రతి బింబముల వందలకొలఁదిగఁ జూపుచున్న నిలువుటద్దముల నాతఁడు పరికించుచుండెను. బాలిక నిలువుటద్దములలో ననేకవేషముల సంచరించుచున్నట్లాతఁడు తలంచుచుండెను. ఒకచోట శూలినియై విక్రమముఁజూపుచున్నట్లు ఒకచోట వీణ వాయించుచున్నట్లు, మఱియొకచోట యోగినియైనట్లు, ఇంకొకచో నెన్నియో వేలయువతీమణుల కన్నదానముచేయుచున్నట్లు,కొంతసేపొకచోనొకచిన్న నావపైఁదరంగితసరోవరమునఁ బోవుచు విహారమునకుఁ దన్నుఁ గూడఁ బిలుచుచున్నట్లు-తుదకుఁ గొన్ని చోట్ల శయనించినట్లు పూలఁగోయుచున్నట్లు-అశ్వము నెక్కి విహరించుచున్నట్లు-నిరా

ధారముగ నాకాశమండలమున నడచుచున్నట్లు—కొంతవడి కేమియుఁ జేయక తపపరిక్క నిలువంబడి దుఃఖించుచున్నట్లు, వేలకొలందికరవాలములామెచుట్టును మెఱయుచు మిణుంగురు పురుగువలె నదృశ్యమగుచున్నట్లు—నింక నెన్నియోవిధములఁ గనంబడుచుండెను. ద్వారముగాలికిఁ దెరువంబడెను. అప్పుడాతని దృష్టియుఁ దెరువబడెను. ఎప్పటిచింతామణిమందిరమయ్యెను. ద్వారమున కావల భటుఁ డాతని కంటఁ బడెను. రాయలు దిగ్గున లేచి పటముపై వస్త్రముగప్పి గవాక్షము వైపునకుఁ జూచెను. అప్పటికిఁ జంద్రోదయ మగుచుండెను. అంతలోనే సాయంకాలమైనదాయని రాయలు తలంచుచు గుమ్మముకడకు వచ్చెను. తిమ్మరుసయ్యావారిచ్చిరని యొక భటుఁ డొక లేఖ నాతనికిచ్చెను.

దీపము వెలుతురులో నాతఁ డాచీటి చదువుకొనెను. అందిట్లున్నది.

“ప్రభువర్యా!”

నాఁడు మొదలు నేటికిఁ బదునేడుదినములైనవి. తాము సభాభవనమునకే వచ్చుటలేదు. దర్శనమైన దుర్లభమగుచున్నది. మహమ్మదీయులరాయబారులఁ బంపివేసితిమి. పటముఁ దొందరలు మిక్కిలి ముఖ్యముగ గమనింపవలసియున్నది. దీనికిఁ బ్రత్యుత్తరము లేనియెడల సప్రాణిని మీరాకు నివేదింపవలెను.

తిమ్మరుసయ్య.”

రాయ లదిచూచి మారుపలుకక శయనాగారమునకు వెడలి పోయెను. భృత్యులును వెడలిపోయిరి.

౪

గూఢచర్యలు.

రాత్రి మూడవజాము గడచుచుండెను. చంద్రాస్తమయమై యొకగడియకాలముగడచినది చీకటులెల్లెడల సాంద్రముగ వ్యాపించుచుండెను. నక్షత్రరాజి ప్రకాశవంతమైనను విజయనగరాంతఃపురమునందలి చింతామణీమందిరముకడ నంతగాఁబ్రకాశమునొదవించుటలేదు. కారణమాచుట్టుప్రక్కల జీమూతములవలె వ్యాపించియున్న తరుచ్ఛాయలైయుండును. పవనదేవుఁడు మందమందముగఁ బ్రచారము లొనరించుచున్నను బ్రకృతి యంతయు నిశ్చేతనమైయుండెను. నిద్రించుమనుజుని యుచ్ఛ్వాసనిశ్వాసము లాతనినెంత చైతన్య యుక్తముగనుంచునో యట్లే ప్రకృతి జీవచిహ్నములున్నను గమనించుటకు వీలగునంత చైతన్యము లేదు. అప్పుడప్పుడు నిద్రించునాతఁడే దోమకాటునకో యవయవచలనముఁ జేయునట్లు—గాలి రివ్వున వీచి తరుశాఖలలో నొకటిరెంటినిగదల్చి చల్లారుచుండెను. పట్టణమునందలి ఘటికాయంత్రాలయములనుండి యప్పుడేపదునెని

మీది గంటలు కొట్టిరి. సంపూర్ణముగ వికసించిన బొండుమల్లియలు, పారిజాతములు, చంద్రకాంతములు, మున్నగుపుష్పములనుండి పరిమళములు బయలువెడలి వాతావరణమంతయు సురభిళముగఁ జేయుచుండెను. చింతామణీమందిర ప్రాంతములన్నియుఁ బరిమళవంతములై యుండెను. అంతఃపురమునన్న కావలివాండ్రు కొందఱు కూరుచుండియుఁ గొందఱు నిలువఁబడియుఁ గొందఱు గోడలకుఁ జేరగిలియుఁ గునుకుచుండిరి. దీపకాంతులు క్రమక్రమముగాఁ దగ్గిపోవుచుండెను.

ఆగాఢాంధకారమున నొకవ్యక్తి యెట్లో రాయలయంతఃపురప్రవేశ మొనర్చెను. ఆతఁడు మెల్లగ నాచింతామణీమందిరముకడకు వచ్చి తలుపుత్రోసెను. అది తాళముచే బంధింపఁబడియుంటఁ దన మొలనుండి యొకబీగము తీసి తలుపుఁ దెరచి, యావ్యక్తి లోనికిఁ బ్రవేశించి, చెకుముకి రాల్చి తన యొద్దనున్న మైనపువత్తిని వెలిఁగించెను. ఆతనిముఖమున నొకవస్త్రము వ్యాపించి యుంట వ్యక్తి యెవ్వరో తెలియుటలేదు. మఱియు నాతఁ డాదీపసాహాయ్యమున నందు రాయలురచియించినపటమును జూచి దీపమార్పెను. బయట వృక్షముపై నొకఘూకమఱచి యెగిరిపోయెను. దానికిఁ బ్రత్యుత్తరముగఁగాఁబోలు మఱియొకటి వికృతముగఁ గావుకేకలతో నరచుచు దానివెంట నెగిరిపోయిన ట్లులుకు డయ్యెను.

ఇంతలో నెవ్వరో వచ్చి యాతని వెనుకపాటున నిలు

వంబడి కరతలమును జల్లగఁ దాఁకిన ట్లాతఁడు గ్రహించెను. ఇరువురుభటులావ్యక్తిని బట్టుకొని యీవలకీడ్చిరి. వ్యక్తినిర్భయముగఁ దాళము వై చెను. భటులాతనివింతచర్యకు భయాశ్చర్యముల నొందుచు, రాయలు లేచుననుభయమున నాదొంగనుగుఱించి కేకలువైవక యేయాతని దూరమునఁగల యంతఃపురరక్షకునికడకుఁ దీసికొనిపోయిరి. అంతఃపురరక్షకుఁ డాతనికడ కొకదీపమును దెచ్చెను. ఆతనివదనమునుబరికింప నాతఁడుతిమ్మరుసు అందఱు భయమునొందిరి.

అప్పుడు తిమ్మరు నంతఃపురరక్షకునిచెవిలో నేదియో చెప్పి క్రిందకు వెడలిపోయెను. ద్వారరక్షకుఁడు లేచినిలువఁబడి మంత్రికి వందనము చేసెను. "మంచిది! కావలయం దప్రమత్తులై యుండుఁడు! ఏది? నేఁబోవునప్పుడిచ్చిన వస్తుచయము!" అని తిమ్మరుసు తనదుస్తులను గరవాలమును దీసికొని వెడలిపోవుచుండెను. భటులందఱు నాతనివింతచర్య లెఱిఁగినవారగుట నాశ్చర్య మొందకపోయినను భయమునొందిరి.

అంతఃపురిద్వారమును గడచి తిమ్మరుసు ప్రక్కనున్న యొకవిహారమందిరమునకుఁబోయెను. ఆమందిరము సుధాధవళకుడ్యయుతమై విరాజిల్లుచుండును. రాయలిచ్చవచ్చినప్పుడందుఁ బ్రవేశించి సుఖకాలక్షేపము చేయుచుండును. విద్వద్గోష్ఠి సలుపుచు రాయలందొకప్పుడు నెలలకొలఁది నివసించును. ఆమందిరమునకుఁ గ్రిందిభాగమునఁ బరరాష్ట్రములకును, సరిహద్దులఁగల

ఎల్లరజాతులవారికిని సంబంధించిన కార్యాలోచనమున కను
వగు నుద్యోగులును గాగితములునందుండును. అప్పటికిఁ బవిత్ర
ముగ నెంచఁబడు పారాయణ యోగ్యము లగుగ్రంథరాజము
లన్నియు వ్రాఁతకననుసరించి తాళపత్రములపై వ్రాయుచుండి
నను, రాజకీయము లగువ్యవహారము లన్నియుఁ గాగితములపై
జరుగుచుండెను. అప్పటికే కొండపల్లిపేఁచు కాగితములును, బుడత
కీచుల [Portuguese] దేశమునుండి క్రొత్తగవచ్చునీలిగోవా
కాగితములును వ్రాఁతలలోనికి వచ్చుచుండెను. కాగితములగుదై
ప్రియమగుట నెల్లవారలు నింకను గాగితములనుపయోగించుట
లేదు. ఈమందిరమున కించుకదూరమున రాయలవారి గూఢ
చారులకార్యస్థానముండెను. ఆర్యావర్తమునందు రాజు ప్రజా
భిప్రాయమును దెలిసికొనుటకును, శత్రుసామంతరాజులకుట్రల
భేదించుటకును విరివిగఁజారుల నుపయోగించుట పురాణకాల
మునుండియు వాడుక గలదు. రాష్ట్రపరిపాలనకు ముఖ్య
సాధకులగు గూఢచారులు రాయలకాలమున నత్యున్నతస్థాన
మును వహించియుండిరి. అధికవేతనములతో గూఢచారులసై
న్యమునే రాయ లేర్పఱచి, యందుఁ బలువురున్నతోద్యోగుల
నియమించెను. దక్షిణహిందూస్థానమునందలివార్త లన్నియుఁ
బ్రతిదినమును దెలిసికొనుచుండుట రాయలువంటిసార్వభౌము
నికివిధాయక మగుట స్త్రీభాషయునుగలిగినపుంసులును బుద్ధిశాలురు
నగుగూఢచారుల నొదజనో యూతని రాజ్యమునను ంచుకొనెను.

ప్రభాతము.

తిమ్మరుసు విహారమందిరప్రవేశ మొనరించి పైయంత స్తుమీఁద నున్న యొకవిశాలప్రదేశమునకుఁ బోయి యచ్చట బఱచియున్నకంబళముపైనాసీనుఁడై యోజించెను. అతఁడొకటి రెండుగడియ లాచీఁకటిలోఁ గూర్చుండి, తుదకొక భృత్యునిఁ బిలిచి గూఢచారాధిపతిని దీసికొని రమ్మని చెప్పెను. ఆభటు డొకగాజుగోళమునం దున్నసుగంధ తైలదీపికను ముట్టించి చారాధిపతిని దీసికొని వచ్చుటకుఁ బోయెను. ఉచితకాలమున నాతఁడటకు వచ్చి మంత్రియాజ్ఞ నాతని కించుకదూరమునఁ గూరుచుండెను.

"నీవతినిపుణు లగుచారుల నియమించి, దేశమందున్న సౌందర్యవతులగురాజకన్యలరూపపటములఁ దెప్పింపవలయును. సౌందర్యరాశి యగుపటమునందలికన్నియ చేకుఱిన— కాని విజయా! నీవానాఁడు గజపతితనూజాతపటమని పంపితి వది యెచ్చట నున్నది?" అని తిమ్మరు సడిగెను.

విజయుఁడు స్మృతి నభినయించి "చిత్తము! అది దేవర కడనే విడిచిపెట్టితిని." అని బదులు పలికెను. పిమ్మట తిమ్మరు సాతనిఁ జిత్రపటసంగ్రహణము పక్షముదినములలోఁ బూర్తి కావలెనని చెప్పిపంపివేసెను. కొంతవడికిఁ దిమ్మరుసు తలపం కించి "ప్రత్యుత్తమక్షత్రియరాజ్యమున నీచిక్కు పోలేదు. నర సింహదేవరాయలు నాగాంబను విడిచి యొకవత్సరము గడ పుటయు, సవతితోఁ బంతమువైచి యామె యోడిపోవుటవలన

నాఉపవాసములు పేరునకు దాసియగుటయు, శత్రుప్రతిభానుని ప్రకాశమున శౌర్యజాలక కుట్రలునైచుటయునీ వివాహమునకాటంకములుగ నున్నవి. సుక్షత్రియులగు సాగివారిబిడ్డయగు నాగాంబికాపుత్రిని కీకలంకమువలనఁ గొన్ని చిక్కులుతటస్థించుచున్నవి. ఒకమనుజుని మంచివాఁడని ప్రఖ్యాతమొనర్పుట కష్టముకాని, దుష్టవంశజుఁడనిగాని, వ్యభిచారియనిగాని, దొంగయనిగాని, త్రాగుఁబోతనిగానిసులభముగఁ బ్రకటింపవచ్చును. దుర్వార్త జలముపైఁ దైలబిందువువలెరక్తముచెడినశరీరముపైఁ దామరవలెనిట్టేప్రాఁకిపోవును. కానిమ్ము!విజయనగరసార్వభౌమునిపైఁ గలిగినవింతవార్తలనే భేదింపలేమా?కాని—యొక్కటిభయమగుచున్నది. వ్యాసకాళిదాసాదిమహాకవులకీర్తి కసూయపడి శత్రువులు ప్రబలఁజేసినదుర్వార్త లిప్పటికిని శిలాక్షరములవలెసముద్రములగు శాసనములవలె నిలిచిపోయినవి.అట్లే యీవార్త--కాఁగలవానిని గుఱించి యిప్పటినుండియుఁ గలఁతపడినఁ బ్రయోజనమేమి? జ్ఞప్తియున్నది. బహుశః గజపతితనూజాత యైయుండును. పటమునందలిబాలిక నిర్ణయమైనచోఁ బిమ్మట వివాహవిషయము విచారింపనగును. ప్రభాతమగుచున్నది. అదిగో కోడికూఁత!” అనితిమ్మరుసు లేచివెడలిపోయెను.

సేవకుఁడు దీపమార్చెను. ఇఁక నచ్చటఁ నేమున్నది? మహామంత్రియాజ్ఞలేనిదే యామందిరమునఁ బ్రభాతకాంతులైనఁ బ్రవేశింప వీలులేదు.

౫

తిరస్కారము.

"అవును! నాటకముల ననుసరించి ప్రబంధములు వ్రాసియుండిరి. పినవీరన్నగారిశృంగారశాకుంతలమును, నిటీవల రచియింపఁబడిన ప్రబోధచంద్రోదయము నందులకుఁ దార్కాణములు!" అని పెద్దన పదునాల్గువత్సరములవయసు గలభట్టుమూర్తితో ననెను.

"చిత్రము! తాముకూడినట్లే—" అని భట్టుమూర్తి యనుచుండ నడ్డమువచ్చి—

"అట్లుకాదు. రాయలవారికి వస్తువు ప్రాచీన మైనను, పురాణగాథల నెత్తి విపులముగఁ బ్రబంధశైలి ననుకరించుట సమంజస మని యభిప్రాయము. ఇప్పుడు ప్రబంధములే వన్నెఁ గాంచుచున్నవి. ఇందుఁ గవికి స్వేచ్ఛకలదు. శక్తియుక్తులఁ జూపుటకు భావప్రకటనము, రసప్రకటనముఁ జేయుటకు, నిచ్ఛవచ్చినటులు స్వభావమును వర్ణించుటకు వీలు గలదు. కావుననే పురాణములు, యక్షగానములు, రగడలు, ద్విపదలు మాని కవులందఱుఁ బ్రబంధములకై ప్రయత్నించుచున్నారు." అని పెద్దనగారు నుడివిరి.

"ఇదివఱకైదాఱుప్రబంధములకు రాయలవారు బహు

మానములొసఁగిరి కాని యగ్రహారము లిచ్చుట లేదు.'' అనిభట్టనెను.

''ఓయీ! చెప్పుటతో సరియా! ప్రబంధము వ్రాయుట యనఁగ భాషాంలంకరణమా! ఉచితరీతిఁ దగుమాత్రము పెంచి నాయికానాయకగుణపోషణమున కవసరము గుణీతగతుల గల్పించుకొనవలయును. ఇదివఱకే నియమింపఁబడిన పాత్రల యదార్థస్వభావములఁ బ్రకటింపవలయును.'' అని పెద్దన పలికెను.

''చిత్రము! మీరెప్పుడు ముగింతురో ప్రబంధము! ఆరెం డాశ్వాసములు వ్రాసి యట్లేయుంచిరి.'' అని భట్టనెను.

''చూతమేఁడి! సూరన-'' యనిపెద్దన పలుకుచుండఁ గొత్తతాటియాకులను గీయుట కొకకత్తిని దీసికొని యొక బాలుడటఁ బ్రవేశించెను.

''పిమ్మటఁ దాటియాకుల గీయవచ్చును. కేతన దశకు మారచరిత్రమునుదీయుఁడు భట్టురూ! సూరన్న నిన్నటిదినమున మే సందేశశ్లోకములను గాని పాణినిసూత్రములను గాని యొప్పగింప లేదు. అనురముకూడ మఱచిపోవునీతఁ డేమిపనికి వచ్చును.'' అని పెద్దన యనుచుండ—

''తాతగారూ! మీచేఁ దిట్లు దినుటకంటె—'' యని ముఖము చిట్లించుకొనునాతనిఁ జూచి—

''పింగళివారిచిన్నవాఁడ వామాత్రము నుడవలసినదే!

పెద్దయుఁ జిన్నయు లేదా? విద్యగలవుట తిట్టుటయా? చూడుము మాభట్టువానిని— ఎంత విద్యాప్రియుఁడో— రాయలవారి వైణికునికడకుఁ బోయిసంగీతవిద్యకూడ నభివృద్ధిపఱచుకొనుచున్నాఁడు. మేమిట్లేచదువుకొంటిమా? పిల్ల ఎదిగినది. మామ సుమరా లాశువున నీపై నొకశతకముఁ జెప్పును. అందుదాని కంటెనైనఁ బోడిమి యుండవలదా? రెండుముక్కలువచ్చిన రాయలకడ నేదైన నింతయుపయోగమని చూచుచుంటిని." అని పెద్దన యూరకుండెను.

"నాకంతదారిద్ర్యము లేదు. రాయలు మాతండ్రిగారి కొసఁగిన నిడమానూరగ్రహారమే చాలును. కాలిపైఁ గాలు వైచికొని కూరుచుండిన జరుగును." అని సూరన పలికెను.

"విద్య ధనార్జనమునకుఁ గాకపోయినను, రాయలస మ్ముఖవర్తనమునకు విద్యావ్యాసంగ మవసరము." అని పెద్దన యనెను.

భట్టు వికసితనేత్రముల నీసంభాషణము వినుచుండెను.

"రాయలసమ్ముఖవర్తనము గౌరవాస్పదమే. దాని కీచిలుకపలుకులు బండవల్లెలు నవసరము లేదు" అని సూరన పలికెను.

"అవును! సహజకవితాధార గలపోతనామాత్యాదుల వలెఁ బ్రతిభ యుండినఁ జాలును. కాని పాండితి లేనికవిత యూర్యాదరణమునకుఁ దగియుండదు." అని పెద్దన పలికెను.

"స్వామీ! పాండితిలేనికవిత ప్రకాశించునా?" అని భట్టుమూర్తి యడిగెను.

పింగళిసూరన చిన్నతనపువెఱ్ఱియో— హేళనమో— వికవిక నవ్వుచుండెను.

"తాతగారూ! కవితకుఁ బాండితికి సంబంధములేదు. మీరు చెప్పినట్లు పోతనార్యునిభాగవతము గౌరవింపఁబడక పోవుట కాతనిపాండితికి లోటు కావచ్చును. కాని సహజప్రతిభ గలకవితయందుండు గుణమునే గ్రహింపవలయునుగాని గ్రంథకర్త యమరశ్లోకముల నెల్ల వల్లెవేసెనా? నాటకాంతము గురుకులవాసము చేసెనా? అలంకారశాస్త్ర మంతయు హస్తగతమై యుండెనా? అని విచారింపరు." అని మఱల నవ్వెను.

"తెలియనివాని కైనఁ జెప్పవచ్చును- తెలిసినవాని కైనఁ జెప్పవచ్చును. తెలిసియుఁ దెలియనిమూర్ఖునితో నేమి చెప్పను." అని పెద్దన కోపపడెను.

అంతట సూరన యాగృహములోనికి వెడలిపోయెను. చావడియందున్న తనబట్టలపెట్టెను దెమ్మని యత్త నడిగెను. అప్పు డాకవితంతు వదియేల! నీవుపోయి తెచ్చుకొమ్మనెను. ఆతఁడు చిందులుద్రొక్కుచు మఱలఁ జావడిలోనికి వచ్చి తన వస్త్రములఁ దీసుకొనుచుండెను.

"ఆబట్టలు తీయుచుంటివేల?" అని పెద్దన యడిగెను.

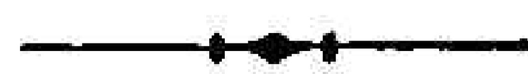
"మాగ్రామముపోయి రావలెను." అని సూరన చెప్పెను.

"ఇంతమూర్ఖునకుఁ జదు వెట్లు వచ్చును? స్వచ్ఛమైన సంస్కృతపాండితి లేనినాఁడీతని మొగముఁజూడను. ఓరీ! సూరనా! నీభార్యకడఁ గాళిదాసత్రయముఁ జదివి నన్నుఁజూడ రమ్ము!" అని పెద్దన హేళనము చేసెను.

ఇంతలో లోపలనుండి యత్తగారు "నాయనా! బాబయ్యగారిమాటలకు వ్యతిరేకింపకుము. బుద్ధి తెచ్చుకొనవలదా? ఎన్నినాళ్లు చిన్నతనము! ఆఁడుదానవైన నిద్దఱుపిల్లలతల్లివై యుందువు." అనిపలికెను.

సూరన కెంతయో కోపము వచ్చెను. మఱుమాటఁ జెప్పుటకు నాలుక తొణుకనంతయాగ్రహము వచ్చెను. ఆగ్రహము దుఃఖముగా మారిపోయెను. అతనికిఁ గంతస్ఫూర్తిమైన పిమ్మట నాపెట్టెలోనాతనికిఁ దీసికొనవలసినవస్త్రాదికము లగపడలేదు. ఆతఁడు దొడ్డిలోనికిఁబోయి పెంకుటింటి పెణకపైనార బెట్టిన రెండుతాటియాకుగ్రంథములను దీసికొనెను. అందొకటి యాతఁడప్పుడు రచియించిన చాటుపద్యమణిమంజరి. రెండవది గరుడపురాణము. ఆతఁడా రెండుగ్రంథములను దీసి పెరటిలోనున్న నూతిలోనికివిసరివైచెను. ఆతఁ డాదొడ్డిదారిని భోజనము చేయకయే వీధిలోనికి వచ్చి జనసమ్మర్దములఁగు విజయనగరపువీధుల నెందేని వెడలిపోయెను. ఆతఁడు పింగళి పోఁగుయుండునని వారనుకొనిరి. సూరనభార్య యీసంగతులు విని

"అమ్మా! కృష్ణవేణీతీరమునఁ గలపింగళిపోవలయునన్న సులభమా? వారిని బోయితీసికొనిరమ్మని తాతతోఁ జెప్పుము." అని తల్లిని బ్రతిమాలుచుండెను. ఆమెతల్లితనతండ్రియగుపెద్దనతో నీసంగతులఁ జెప్పలేకపోయెను. ఏమైన నేమి సూరన రెండు మూఁడుదినములైన నింటికి రాలేదు. ఆతఁడుపోవుచు "అత్తింట నాఁలుగునెలలున్న నంబటిగట్టు తెగు" నన్నమాటలు సూరన భార్య వినెను. ఆమె మిగుల దుఃఖించెను. ఆమె బాలిక! ఏమి చేయఁగల దప్పుడు?

౬

కథకుఁడు

గోదావరినదికిని యుత్తరముగనున్న కళింగదేశము నకుఁ గజపతినగరము ముఖ్యపట్టణము. ఆపట్టణము పెద్దకోట యు, దుర్గమ మగుపరిఘయుఁ గలిగి శత్రుదుర్గమమైయుండును. ఆదేశమును గజపతి యనురాజు పాలించుచుండెను. ఒకనాఁ డాపట్టణమునందున్న పూటకూటింటియరుగుపై గొందఱుస్త్రీపు రుషులు చేరి యుండిరి. వెన్నెలదినము లగుటఁ గొందఱారు బయటఁ గూరుచుండియుండిరి. ఎవ్వరోనలువదివత్సరములపురు షుఁడు దేశమునం దిప్పటికినపరిచితముగ వచ్చుచున్న కాశీమ

జిలీలలోని యొకకథ చెప్పుచుండెను. అరఁగుపై నాముదపుదీప ము వెలుఁగుచుండెను. రాత్రి యేడెనిమిదిగడియలు దాఁటియుం డుటచేఁ బట్టణమంతయు మాటుమణఁగుచుండెను. కథచెప్పున ప్పుడచ్చటనున్నవృద్ధుఁ డొక్కఁ డూకొట్టుచుండెను. కథయం దొకరాజకొమరిత వర్ణింపబడుచుండెను. ఆమె మిక్కిలిసౌంద ర్యవంతురాలనియు నంతటిరూపవతి యీభూలోకమున దుర్ల భయనియు రంభాద్యప్సరోంగనామణు లామెపాద సేవకైనఁ దగమని సురలోకమునకుఁ బారిపోయిరనియుఁ గథకుడు యథా ప్రకారో(త్ప్రేక్షాలంకారాదులతో వినువారివీనులకు విందుగఁ గథ చెప్పుచుండెను.

అప్పు డందున్నయువకుఁ డొకఁడు "మాయూరిరాజు గారిపుత్రికకంటె నందమైనవారు కలరా?" అని ప్రశ్నించెను. కథకుఁ డాగి "ఏమిది నాయనా?" అని యడిగెను. ఆపడుచువాఁడు మఱలఁ దనసందేహమును దెలియఁ బఱ చెను. కొందఱు నవ్వి కథసాగనిం డనిరి.

"అట్లుకాదు! బుద్ధిమంతుఁడు ప్రశ్నించినాఁడు. ప్రత్యు త్తరము సెప్పకుండనుండుట మంచిదికాదు." అని కథకుఁ డాపడుచువాని వైపునకుఁ దిరిగి "నాయనా! నేఁజెప్పినరాజకన్య సౌందర్యమున కప్సరసలే తీసిపోవుదురన మనుష్యాంగన లొక లెక్కయా?" అనెను.

"అట్లనుటకు వీలులేదు. మీఱుమారాజకన్యను జూచిన

నట్లనరు. " అని యాపడుచువాఁ డనెను.

"అట్లయినచో మనమిరువురము రేపాకన్యను జూత ము!" అని కథకుఁ డనెను.

"రాజబాలికను జూచుట యెట్లు?" అని సభికులలోఁ గొందరని కథననుసరింపు మనిరి.

"రూపపటమును జూచినఁ జాలదా?" అని యువకుఁ డనెను.

"నీయుదయమున నాకన్యచిత్రపటమును సంపాదింపు మ"ని కథకుఁడనెను.

"చిత్రపట మూరక వచ్చునా? మాయూరిచెవిటిముచ్చి వాని కేఁబదివరాల నిచ్చినచో నాబాలికరూపమును దిలకింప నగును. నేనచ్చటఁ జూచితిని." అని యువకుఁ డనెను.

"మంచిది. ఉదయమున మనము మాటలాడుదము." అని కథకుఁడు కథ ననుగమించెను.

అందొక వీరాగ్రేసరుఁ డగుబాలకుఁడు చేసినసాహస కార్యములును, పామొకటి యాతని బాల్యమునఁ దేనెబిందువుల నోటఁబడునట్లుచేసి కాపాడుటయు, వేఁటకువచ్చినరాజు బాల కుని దీసికొనిపోయి పెంచుకొనుటయు, రాజ్యహీనుఁడైన యాతఁ డాబాలకుని దెచ్చినప్పటినుండియు ననేకరాజ్యముల కధికారి యగుటయు, బాలకుని కైదేండ్లు దాఁటిన వెంటనే సౌందర్యరాశి యగుకన్నియను బెండ్లియాడ నెత్తుకొనివచ్చు

టయు, మామగారిరాజ్యమున సాకస్యకుఁ బుట్టినపుత్రునికిఁ బట్టాభిషేక మొనరించుటయు కొడ్డిమార్పులతో నాకాలకుఁ డట్లనుమా గాఱువేలమందిభార్యలకు మగఁడై సుఖముగఁ దండ్రిమరణానంతరము రాజ్యమేలుటయు దివ్యగమనములు దివ్యదృష్టులు పరకాయప్రవేశము నాదిగాఁగలసమస్తకలాకుశ లుఁడగు నారాజాఱువేలయొకటవసారి మఱలఁ బుత్రినిగను టయుఁ గథకంచికి నెళ్లుటయు, మేమింటికివచ్చుటయు నాదిగాఁ గల సర్వవృత్తాంతములఁ బూసగుచ్చినట్లు కథచెప్పి ముగిం చెను. సభ్యులందఱు లేచి తమతమయిండ్లకుఁ బోవయత్నించు చుండిరి. చల్లగాలికి నిద్రిపోయిన సంతానముల లేపుకొని స్త్రీలు "పీబాబుగారుండి మఱియొకకథ చెప్పిన బాగుగనుండు ననియు, మాయప్రపంచమనియు, మహారాజులనియుఁ, జెప్పు కొనుచుఁ దమకుఁ దోఁచినట్లువిమర్శించుకొనుచు నందఱు నిండ్లకుఁ బోయిరి. మహారాజపుత్రిక సౌందర్యవతి యని చెప్పి నయునకునితోఁ గథకుఁ డుదయమున రమ్మని చెప్పి పూఁట కూటింటియవ్వ యమర్చిన పక్కపైఁ బరుండఁ బోయెను.

మరుచటిదిన ముదయమున యునకుఁడు కథకునికడకు వచ్చెను. ఆతఁడింకను లేవలేదని పూఁటకూటింటియవ్వ చెప్ప రాత్రి కొందఱు పామరజనులు "ఈబాబు దేయూరో? రెండు కీర్తనలు పాడఁగలరేమొ?" అని యడిగిన సర్వసాధారణ ప్రశ్నములు స్మృతికిరా నాతఁడు నీకథకునివాసస్థాన మేదియై

యుండునని యూరక కూరుచుండునప్పు డొందవుపనిలేని యర్థ ముమాలినయాలోచనములఁ జేయుచుఁ గూరుచుండెను. ఇంతలో నాకథకుఁడు లేచి వచ్చి యువకునిజూచి సంతసించి యూరుబైటి కాతనితోఁ గలసి పోయెను. వారిరువురును గొలని యావలకుఁ బోయి కాలకృత్యముల నెఱవేర్చుకొనిన పిమ్మటఁ బిచ్చయుఁ బాటయు మాటలాడుకొనుచుఁ బట్టణములోనిక వచ్చి ముచ్చియింటికిఁ బోయిరి.

అప్పుడు యువకుఁడు నవ్వుచు రామలింగమునుజూచి "అన్నా! మిత్రులు వచ్చినారు. ఎచ్చటకుఁ బోవుచున్నావు! కూరుచుండుము." అని యడిగెను.

"నక్కపల్లిబొమ్మలా? అవి మేమమ్మము. అంగడీలో నికిఁ బొండు!" అని యాచెవిటిరామలింగ మనెను.

"అది కాదు. కూరుచుండుము." అని యువకు[illegible] చుండ——

"వానిధరలా? మాకుఁ దెలియదు. మేము గిలక [illegible] చేయుట మానితిమి. పిల్లమ్మలఁ జేయుట కిప్పుడు మా[illegible] మారలేదు." అని రామలింగ మనెను.

కథకుఁడు నవ్వు నాఁపుకొని "అయ్యా! మేము పిల్లల కొఱకు రాలేదు." అని గట్టిగా నఱచెను.

"ఇండ్లకైకు దొరకుట బహుకష్టము. మాకు [illegible] లేదు." అని రామలింగమనెను.

ప్రభాతము.

ఇఁక గార్యము లేదని యువకుఁడు లోని కరిగి యాతని భార్యను బిలిచెను. అప్పు డొక బాలిక యావలకు వచ్చి "ఏమ"ని యడిగెను.

యువకుఁ డామెతోఁ జెప్పి రాజబాలిక పటమును దెప్పించెను. రామలింగ మదిచూచి "మనకొంప మునుఁగును. ఇది యెందులకు?" అని యడిగెను.

"ఏబదివరా లిత్తును చూపి మఱల రహస్యముగఁ దెచ్చెద" నని యువకుఁ డనెను.

"అమ్మో! అట్లు వీలులేదు. మాయమ్మను బిలిచెద నుండుఁడ"ని బాలిక లోనికిఁ బోవుచుండ—

"అయ్యవారిపటము కాదు, రాజుగారి పెద్దకూఁతురిది." అని రామలింగ మనెను.

"నానెత్తి !" అని యువకుఁడు లోనికిఁ బోయెను. మఱియొక పాతికగడియలో రామలింగముభార్య కేఁబదివరా లనిచ్చి యాపటమునకు వస్త్రముఁగప్పి యువకుఁడీవలకుఁ దీసికొనివచ్చి కథకుని రమ్మని తీసికొనిపోయెను.

"రాజుగారిసెల వైనదికాఁబోలున"ని రామలింగ మనుకొనుచు నంగడికిఁ బోయెను.

౭

ఇది మఱల స్వప్నము కాదుగద!

“ బ్రాబుగా రీదినమున సెలవిత్తు మనిరి. దేశమునందలి ప్రబలశత్రువుల నందఱ జయించి విజయ లక్ష్మీకటాక్షవీక్షణ చంద్రికల విహరించు ప్రభువుగా రర్ధాంగిని గైకొనకుండుట ప్రజలకు సంతోషదాయకము గాదు.” అని తిమ్మరుసురాయలవారితో విహారమందిరమునఁ బ్రసంగించుచుండెను.

“ అప్పాజీ! ప్రస్తుతము వివాహము చేసికొనునిచ్ఛ లేదు. మన మాలోచించిన విజయయాత్రకుఁ బిమ్మట యోజింపనగును.” అనిరాయలనెను.

“ ప్రభువువా రట్లు సెలవిచ్చుట ధర్మముకాదు. విజయయాత్రకును బోవచ్చును—” అనితిమ్మరుసనెను.

“ ఇంత తొందరగ నిప్పుడు వివాహము కాకుండిన నేమి” అని రాయ లడిగెను.

“అయ్యో! ఇప్పటికిని దొందర యనుచుంటిరా? దేశమునఁ గలపరివాద మీకారణమునఁ బ్రబలుచున్నది. దేవరవారుత్తమక్షత్రియకాంతకు జనింపలేదనియు నందువలన నేక్షత్రియుఁడును తన బాలికనిచ్చుట కంగీకరించుట లేమి వివాహ మిట్లాఁగిపోవుచున్నదనియుఁ బ్రజలయం దొకప్రతీతి వ్యాపించు

చున్నది. అది మనరాష్ట్రాభివృద్ధికి క్షేమకరముకాదు." అని తిమ్మరు సనెను.

"ఈశత్రువుల పరివాదమునకు భయము నొందవలయునా ? కాని యట్టిపలుగాకుల శిక్షింపవచ్చును." అని రాయలనుచుండఁ దిమ్మరుసు నవ్వుచు "లోకమును మూయఁగలమా ?" అని పలికెను.

"కాని యప్పాజీ ! మనోహారిణి యగుకన్య దొరకని పట్ల ప్రవాదములకుభయమంది యిష్టములేనికాంత నెట్లుపరిణయము కాఁగలము." అని రాయ లనెను.

"బాబూ ! మీరట్లు సందేహింపనక్కఱ లేదు. మీకిష్టమైన యాబాలికామణి యెవ్వరో—విజయనగర సామ్రాజ్య మహాలక్ష్మికే మహాశ్రీమంతురాలు సోదరి కావలసి యున్నదో—ఆ యదృష్టవంతురా లెవ్వరో—సెలవైనచో నొకటిరెండుమాసములలో దేవరవారికిఁ బరిణయ మొనరింతును." అని తిమ్మరు సనెను. "అప్పాజీ ! మీబుద్ధి విశేషమునఁ గాఁగల కార్యముల వంటిది కాదు. ఇది మానవశక్తులకు మించిన కార్యము" అని రాయ లనెను.

"బాబుగా రప్సరోంగనలఁ బ్రేమించుచుంటిరా ?" అని తిమ్మరుసు నవ్వుచుండెను.

"అప్పాజీ! నేను ప్రేమించుకన్య లభించుట దుర్లభము." అని రాయ లనెను.

"మీరొకకన్యను ప్రేమించుచుండినయెడల మనము ప్రయత్నించినచో నసాధ్యము కాదు ఆకన్య యెవరు" అని తిమ్మరుసనెను.

"ఆకన్యయెవరో తెలియదు." అని రాయ లనెను.

"తెలియనికన్యను ప్రేమించుట యెట్లు? ఆధార ముం డవలయును" అని తిమ్మరు సనెను.

"అప్పాజీ! దాపరికమేల? మీకడ రహస్యముగ నుంచిన లాభమేమి? నేను స్వప్నముం దొకకన్యను గని ప్రేమించితిని." అని రాయ లనెను.

"ఉషాకన్య యనిరుద్ధునివలె!" అని తిమ్మరు సనెను.

"అవును. ఇంచుక భేదమున్నది. అప్పాజీ చిత్రలేఖ కావలెను." అని రాయ లనెను.

"ప్రభువుగారియాజ్ఞయైనచోఁ దిమ్మరుసు చిత్రలేఖకుఁ దైయున్నాఁడు. మనభరతఖండమందలి ప్రభుపుత్రికలపటము లన్నియు దేవర పరిశీలింపనగును." అన తిమ్మరు సనెను.

"నేను చూచినకన్య యథార్థరూపమును బటమున లిఖియించితని." అని రాయ లనెను.

"చిత్రము! మీరు స్వప్నమునఁ గనినకన్యరూపపటము నాకడఁ గలదు." అని తిమ్మరుసనెను.

"మీరారూపపటమును జూపఁగలిగినచో మీయాజ్ఞ ననుసరించి నేనాకన్యను వివాహమాడెదను. కాని—" అని రాయ లాగెను.

"కాని యేమి? మీకాపటమును జూపుట నాపని. మంచిది." అని తిమ్మరుసు సేవకుని బిలిచెను. ఆతనితో నాతఁ డేదియో చెప్పి పంపి "బాబుగారు స్వప్నమునఁ గనినకన్య కంటె సౌందర్యవతి యగుమఱియొకకన్య యుండినఁజాలదా?" అని తిమ్మరుసడిగెను.

"పెద్దలు. మీ రెఱుఁగనివిషయ మేమికలదు? నేనా కన్యను స్వప్నమునఁ గనుటయే దైవికము. మఱియు సౌందర్య మొక్కటియే మనము కోరఁదగినదా? ఇంతకు నేను స్వప్న మునఁ జూచినకన్యపటమును మీరు చూపుట యెట్లు? అని రాయ లడిగెను.

"మీరు చిత్తగించి మీమంత్రిశక్తి యుష్మాకన్యకు సాయ మొనర్చిన చిత్రలేఖ ప్రజ్ఞతోఁ బోల్చి చూచెదరుగాక!" అని తిమ్మరు సనెను.

"ఈకార్యము మనుష్యశక్తికి మించినది. నేను నమ్మఁ జాలను." అని రాయ లనుచుండ నొకపటమును దీసికొని తిమ్మరు సంపిన సేవకుఁడరుదెంచెను.

అంతటఁ దిమ్మరు సాపటమును దీసికొని రాయలువామ భాగముననున్న యొకసువర్ణమయపీఠముపై నుంచెను. పటము నకు వస్త్రమాచ్ఛాదింపఁబడి యుండెను. పీఠముపై నుంచిన పిమ్మటఁ దిమ్మరుసు "దేవరవారు వాగ్దానమును నిలుపుకొని యీపటమునందలికన్య దేవరస్వప్నమునఁ జూచినకన్యయే నై

నచోఁ దప్పక కడుశీఘ్రకాలమున వివాహమున కంగీకరింప వలయును.'' అనెను.

''సందేహ మేల? కాని మీరు నాస్వప్నమునుగుఱిం చియే యెఱుఁగనిసమయమున నందు నేఁజూచినకన్యను పట మునఁ జూపుట మర్ఘటము. ఈపటము మఱియొక సుందర బాలి కది కావచ్చును.'' అని రాయ లనెను.

''తినఁబోవుచు రుచి యడుగ నేల? స్వయముగఁజిత్తగింప నగును.'' అని తిమ్మరుస నెను.

''ఇది నిజముగ నాకన్యారూపపటమే యైనయెడల మిమ్ముల దైవసములని యారాధింపవ—'' అనుచు రాయలు పటము పైనున్న వస్త్రమును దొలఁగింప నటుచూచుచు నని యింక మాటలాడక యాఁగిపోయెను. రాయల కన్నులుమిఱుమిట్లు గొలిపినట్లు చలించెను. ''అప్పాజీ! ఇది మఱల స్వప్నముకా దుగద!'' అని పలుకుచుఁ బటము నదేపనిగఁజూచెను. ఈపట మునందలికన్యరూపము చింతామణీభవనమునందలి రాయలు రచియించిన పటమున నచ్చుగుద్దినట్లుండెను. ఈపటముక్రింద నాగరాక్షరములతో ''తుఖారామ్'' అని లిఖియింపఁబడియుం డెను. రాయ లది చదువుకొని ''అప్పాజీ! మీకౌశ్లీరహస్య ము తెలిసినది.'' అని యడిగెను.

''ప్రభువర్యా! చింతామణీమందిరమునందలి పటమున కిదిప్రతియని మీ రెఱుఁగకపోరు.'' అని తిమ్మరుసన రాయ

లాశ్చర్యముతోఁ దిమ్మరుసును జూచెను. తాను తప్పఁ బరులెవ్వరు చింతామణీ భవనమునందలిపటముఁగాడవ యెఱుంగరని రాయల నమ్మకము.

అప్పుడు తిమ్మరు సాశ్చర్యమునొందుచున్న రాయలఁ జూచి "ప్రభువర్యా! మీచింతామణీమందిరమునఁ గలపటముసంగతి నాకుఁ దెలియుటకంటె నేనీకన్యగలదేశమును దెలిసికొని, యాపటము నిటకుఁ దెప్పించుటకుఁ మీరాశ్చర్యము నొందవలసియున్నది. ఆప్రజ్ఞయంతయు మనగూఢచారులకుఁ జెందవలసి యున్నది." అని తిమ్మరు సనెను.

పిమ్మట రాయ లడుగఁ దిమ్మరు సాపటము నెట్లు చూచినదియుఁ, బిమ్మటఁ గథకునిబంపి పటమును దెప్పించిన యుపాయములను జెప్పెను.

"నగరమున మాసమ్ముఖమున నుండియు నప్పాజీమీర లొనరించినకార్య మాశ్చర్యజనకముగ నున్నది." అనిరాయ లనెను.

"నామనవి నాదరించి ప్రభువులు వివాహప్రయత్నముల ననుజ్ఞయిచ్చినచో నింకనానందజనకముగఁగూడనుండు" నని నవ్వుచుఁ దిమ్మరు సనెను.

"నాకీరూపపటమునందుఁ జూపిన కన్య కలదనునమ్మ లేదు. నేనామెను జూచినపిమ్మటఁ బరిణయముకానచ్చు" నని రాయలనుచుండ నాసమయమున నిరువురుభృత్యులు

వచ్చి చారాధిపతికడనుండి యొకరహస్యలేఖను దెచ్చి తిమ్మరుసున కిచ్చిరి. ఆతఁడది చదివి "ప్రభువర్యా! గూఢచారమందిరమునకుఁ బోవలయును. విజయయాత్రాసంబంధములగు దేశములనుండి చారులు, బహుశీఘ్రముగ విసవలెను." అని తిమ్మరుసనెను. వారిరువు రాభవనముననే క్రిందయంతస్తునఁ గల రహస్యమందిరమునకు వెడలిపోయిరి.

౭

విజయయాత్ర.

అప్పుడు ప్రభాత మయ్యెను. అతివిశాలమును, రమ[illegible] యమునగు నావిజయనగర పురవరంబున జనులందఱును లేచి తమతమ కాలకృత్యంబుల నెఱవేర్చుకొనుచుండిరి. ఎప్పటి[illegible] బట్టణమునందలి రత్నరాసులయంగడులు తెరచి బేరసార[illegible]కు బేరులు దిరుగుచుండిరి. పుష్పములు, ఫలములు, చిలు[illegible], పక్షులు, భోజనపదార్థములు, శాకములును జుట్టుపట్లఁ[illegible]లనుండి బండ్లపైఁ బుటికలపైఁ, గావిళ్లపై, నగరమునకు [illegible]చున్నవి. రాజకీయవ్యవహారములకొఱకు, వర్తకవ్యాపార[illegible]లకు, సైన్యసామగ్రి నందజేయుటకుఁ గొలువునఁ [illegible] వేలకొలఁది జనము గుంపులుగుంపులుగ వచ్చియు[illegible] తెరచినకోటగుమ్మములకడ నుండి తాము ముందు [illegible]

దాము ముందుఁబోవలయు నని యాత్రికులతో నేగుచుండిరి. దధిఘృతక్షీరములఁ దట్టల నిడి తలలపై నుంచుకొని గొల్లపిల్లలు, వృద్ధులు నెందఱో వచ్చుచుండిరి. కమలమిత్రుఁడు కరకర లేచితనసహస్రబాహువులను నెమలిపురివలె విప్పుచుండెను. వీథులలో వెండిబంగారునాణెములు, నవరత్న రాసులును ఫలముల ప్రోవులవలెఁ బల్లెరములఁ బోసియమ్ముచున్న యాయంగడుల సొంపును, మృదులహస్త పద్మముల మనోహరపుష్పమాలికలనిడియమ్ము నాపుష్పలావికలను,శివ కేశవాలయముల వెలువడుఘంటానినాదములను, భక్తుల కేకలను హారతిధూపధూమముల నొకకవి చూచినచో నాపట్టణము నమరావతితోడను నలకాపట్టణముతోడను పోల్చి మింటికంటుసౌధముల, నింగికంటుధాన్యపురాసులఁ దారలఁబరిహసించు రత్న రాసులను జేసి యొక ప్రబంధమునందుఁగూర్చి పురవర్ణన మొనరింపవచ్చును. ఎంతయథార్థముగ వ్రాసినను మనప్రబంధములయందతిశయోక్తులని మనము తలంచున వన్నియు నిందు రావలసివచ్చును. అసత్యములు వ్రాసిరని పలువురచే నిందనొందకుండ నున్నది. యున్నట్లు వ్రాయవలసినమే మీసంధియం దేమిచేయుటకును దోఁచక యిట్లు వ్రాయఁదలంచితిమి. పదిపండ్రెండుక్రోశముల చతురము గలయొక గొప్పతటాకమువం దడవివలె నల్లుకొని పోయినతామరలు, హంసలు, పద్మములు,మత్స్యములు, నితర జలచరముల నొక్కసారి చూచి వర్ణించుట యెంతకష్టమో,

నడుమనున్న పట్టణమునుగూర్చి వ్రాయుట
...ముగ నుండెను. అటునిటుకదలుచున్న జనులెల్లరు
...సారి యాగిన వివరముగ నన్నియును యథారీతి నిందుఁ
...త్రించి యుందుము. తటాకముననున్న వేలకొలఁది పక్షులు చలింపక యుండనట్లే, యాపట్టణమునందలిజనులెల్లరు నటునిటు దిరుగుటమానరని యాపట్టణవర్ణనమును జరిత్రకారునకు వదలి మేమిట వ్రాయుట మానితిమి.

ఇంతలో నొకభేరీనినాదము వినఁబడెను. పురమెల్లడ నెందఱో డప్పులవాండ్రు బయలుదేరి "రాయలవారు నేఁటి దినము సాయంకాలము నాలుగుగడియలవేళఁ దురకలపై నుత్తరదిగ్విజయ యాత్రకుఁ బోవుదురు." అని చాటించుచుండిరి. పట్టణమునందలిజనులందఱు మఱింతకదలికతో నటునిటుఁ బోవుచుండిరి.

విల్లమ్ములఁ జేయుపనివాం డ్రెందఱో కట్టలుకట్టలు బండ్లపై వేయుచుండిరి. రంగురంగులగుడ్డలు, పట్టు, కంబళీలతోఁ జేయబడిన కుటీరసాధనముల నగరమావలకుఁ జేర్చుచుండిరి. గజములు, అశ్వములు యుద్ధసామగ్రిలతో వేలకొలఁది నగరమున కావలకుఁ బోవుచుండెను. అమ్ములకుఁ బూయువిషకరండములు, అగ్నిగోళములు, మందుసామగ్రిలు, ...గములకు గోవులు, ధాన్యములు, ఫలములు, నగరమున సాంబాలు పట్టణమున కావలకుఁ జేర్పబడుచుండెను. రణభేరులు, ముఖవీ

ణలు, సన్నాయిలు, బూరలు, బాకాలు, డోళ్లు మనుజులూఁదుచు వాయించుచుఁ దీసికొనిపోవుచుండిరి. లపై, వృషభములపై ఢక్కాడమరుకధారు లగుమను పోవుచుండిరి. శంఖారావములు మిన్నుముట్టుచుండెను. తప్పెటలు, తాళములు, "గోహింసాపరులగుమహమ్మదీయమారణమహోత్సవ" మను కేకలు! రక్తవర్ణాంబరములు, రక్తపుష్పమాలికలు, వీరగంధధారములు, ఆహాహా! ఎంతలో మారిపోయినది! పట్టణమంతయు నొతలోఁ గలవరము చెందినది! ఎంత యుత్సాహము! ఎన్ని వేలమందిజనులు! ఏమని వర్ణింపము! సామాన్యముగ నుండునప్పుడే వర్ణనాతీతమని విడిచిన యామహానగరము నీసమయమున ఎట్లుండె నని చెప్పెము?

పుత్రుల దీవించి పంపువీరమాతలు, భర్తలఁ బూలమాలికల నలంకరించి పంపుపుణ్యస్త్రీలు, శూరులపై సేసలు, పుష్పములు చల్లు బ్రాహ్మణవనితలు-అంతయు నుత్సాహము!

ఈమహాకలకలములతో నగరమంతయుఁ దలకిందైనట్లుండెను. రెండుజాము లగుసరికి నగరబాహ్య ప్రదేశమున నాపటకుటీరము లన్నియు వినిర్మింపఁబడియున్నవి. వేలకొలఁది బండ్లింకను సామాగ్రులఁ దెచ్చుచున్నవి. ఎచ్చటఁ దొందర లేదు. కలహము లేదు, పొరపాటు లేదు, అపాయము లేదు. విశాలము లయ్యుఁ గిక్కిరిసిన బాటల నాజనమేమి? ఆగుర్రపు రాకపోక లేమి? ఆనగరరక్షకులజాగరూకత యేమి?

ప్రభాతము.

సాయంకాలము నాలుగు గడియల ప్రొద్దువేళకు రెండు వేలగజములదండు బయలువెడలెను. పిమ్మట నైదాఱువేల మంది కమ్మవా రశ్వములపై నుండిరి. రెడ్లు రాయలయంగరక్షకులై నడచుచుండిరి. మంత్రు లెందఱో—సేనానాయకు లెవ్వరో—దండనాథులెవరో—తెలియుటలేదు. తుదకుఁ బది పండ్రెండుగజములు ఉత్తమములగు హౌదాలలో నుత్తమాధికారుల నెక్కించుకొని కోటవెలుపలకు వచ్చెను. వానివెనుకఁ గొందఱాశ్వికు లుండిరి. శ్వేతాతపత్రాది రాజచిహ్నములతో నాలుగేనుఁగులువచ్చుచుండెను. వందిమాగధులు,భట్రాజులు, విజయగీతములు, హెచ్చరికలు పాడుచుండిరి. తుద కందఱు "రాయలవారు వచ్చుచున్నారు!" అనిలేచిరి. రాయ లెక్కిన గజముకోటదాఁటుసరికి రెండువేలఫిరంగులొక్కసారి పేల్చిరి. ప్రజలచెవులు గింగురుమనిపోయినవి. గజాశ్వములుకాని,గోవృషభములుగాని బెదరక యెప్పటియట్లు నిశ్చలముగ నడచుచుండెను.ఆసైన్యసముద్రమంతయుఁ బయటికి వెడలినను పట్టణమంతయు నిండుగనే యుండెను తొణుకు లేదు. లోటులేదు. వేసవియందు భానుఁ డెంతద్రావినను దరుగనిసముద్రమువలె నానగరతటాక మింకనుఁ దొటుకుతొటుకుమను నిండేటివలె జనసంకీర్ణమై యెప్పటియట్లే యుండెను.

తుద కొక నడిమివయస్సు గలపురుషుఁ డొక పారశీక తురంగము నెక్కి నగరరక్షకసైన్యములకు రాయలు చెప్పి

పుత్తెంచినవార్తలఁ జెప్పి వెడలిపోయెను. ఆపురుషుని యుత్సాహము వర్ణనాతీతము! ఆకారము శత్రుభయంకరము. ప్రసన్న వదనమును, వింతదుస్తులును దరించిన యాతని నెవ్వరును బరిశీలనముగఁ జూచినఁగాని పోల్పఁజాలరు. కరమునఁ గరవాలము నెత్తి వాయువేగమున నశ్వమును వదలి రాయలగజమును సమీపించెను. ఆతఁడు తిమ్మరుసని ద్వారరక్షకు లొకరితో నొకరు చెప్పుకొనిరి.

నిర్ణీతకాలమునకు సైన్యమంతయు నానిర్ణీతస్థానమునకుఁ జేరెను. ఆనాఁడా సైన్యమంతయు నక్కడనే యుండును.

ఉత్తమపటకుటీరమును జేరినరాయలవారికి భృత్యులు సర్వోపచారములఁ జేయుటకు సిద్ధముగ నుండిరి. రాయలందుఁ బ్రవేశించెను. మఱల ఫిరంగులు కాల్పఁబడెను. సైన్యపరీక్ష యొనరించి రాత్రికిఁ బయన మని రాయలు ప్రకటింపు మనిరి. లోటులేమియు లేకుండునట్లు సైన్యమునకు వెనువెంట విజయనగరమునుండి యేదినమున కాదిన మాహారపదార్థములు, యుద్ధసామాగ్రిలు, వచ్చు నేర్పాటులను జూచుడని యాయా యధికారులకు మఱల హెచ్చరికలంపఁబడెను. చిత్రమేమన? ఆసమయమునఁ గూడ రాయలతోఁ గవులు గ్రంథములతోఁ గూడఁ బోవుచుండిరి.

ఆసైన్యమహాసముద్రమున నొకమూలనున్న పటకుటీరము నందు నుపచారాధ్యక్షుఁడు విశ్రమించెను.

•రరా•

ఆగుడారమున కేవల ముగ్గురు సైనికులు కూరుచుండిరి. వారిట్లు మాటలాడుకొనుచుండిరి.

ప్రథ-మొదలేనాయలకువిజయయాత్రయందభిలాషకలదంట.

ద్వితీ—కాదోయి! మొన్నఁ జారులు వచ్చిరి.

తృతీ—వారేమి చెప్పుకొనిరి?

ప్రథ—సీతిగాఁడు చెప్పినాఁడురా!

ద్వితీ—నేను విజయదేవరాయలకడ నుండువాఁడనుకదా? అధ్యక్షునికంటె నితరుల కెక్కువ తెలియునా?

ప్రథ—కాదులే! చెప్పరా!

ద్వితీ—భోజనానంతరము మాటలాడు కొనవచ్చును.

తృతీ—ఇంకను గంట కాలేదు.

ద్వితీ—పరాకులు చెప్పినారా?

ప్రథ—లేదు.

ద్వితీ—అబ్బ! నాభార్య వదలిపెట్టినది కాదురా? రాయలవారికడ సెలవు తీసికొమ్మనును. తురకచీరలు కొల్లగొట్టి తెచ్చెదననియొప్పించి వచ్చితిని. పుట్టినింటికిఁ బోవునఁటే!

ప్రథ—ఇప్పుడాప్రసంగ మేల? తప్పించుకొనక నిజము చెప్పరా?

ద్వితీ—అబ్బ! ఏమన్నది? కాలము కర్మముఁ గూడివచ్చినది తురకలకు!

ప్రథ—అది యెట్లు?

శ్రీ శేషాచల గ్రంథాలయము
తెలప్రోలు. (కృష్ణాజిల్లా)

ద్వితీ—నీవన్నది నిజమే! నేఁజెప్పినదియు నిజమే!

ప్రథ—అనఁగ?

ద్వితీ— పోఁదలఁచుకొన్న రాయల కిదివఱకు వంక దొరకలేదు. ఇప్పుడు తురకరాజు లిద్దరును ఆమదునగరపువారితోఁ గలసినారఁట! ముగ్గురుఁ గలసి గజపతికి రాయబార మంపి యాతనినికొంప ముంచినారఁట!

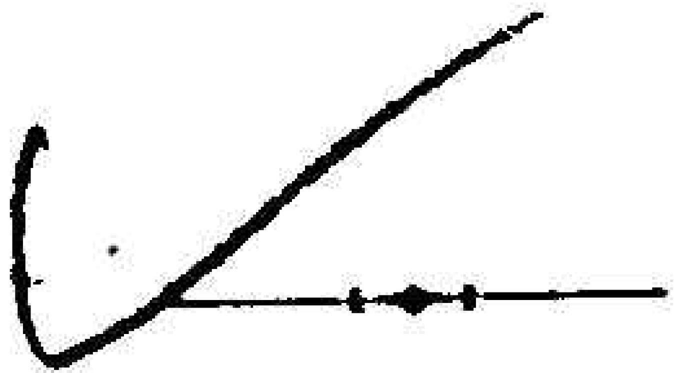
ప్రథ—ముగ్గురు కాదు పదునార్వురు కలసి వచ్చినా-రాయలవారిని జయింపఁ జాలరు.

ద్వితీ—అది నిజమే లే—పాండ్యరాజులకడఁ జూడలేదా? కాని యిందు—గజపతి నేమిచేయుదురో—

"ఏమి జేయుదురా? బుద్ధిహీనులారా! అంతవడిగ మాటలాడుకొనుచుఁ జారధర్మములనువిడిచినమిమ్ములను నేను దన్నినటులు రాయ లాతని దన్నును. చీ! లెండు. నోట నువ్వుగింజ నానని మీరా రాచానవృత్తికిఁ బనికివచ్చువారు? పొండు!" ని చారాధ్యక్షుఁ డనెను.

విమ్మెరుసువారో—మఱియొకరో—పరీక్షకు వచ్చియుందురనియో—ప్రయోజనాంతర మేమియుండునో యనియో వారుమువ్వురు మస్తులఁ బఱచి యాకటికి నేలపైఁ బరుండినిద్ర నభినయించిరి. ఇంతలో భోజనములకు గంట యయ్యెను. దూరమునుండి గుజ్జుపువాని వేషమునఁ దిమ్మరుసుపోవు చుం[illegible] కంట నాచారు లాతని దూరమునఁ జూచి కదలక మెసలక

పడియుండిరి. 'భోజనములు గావుండ సైనికులు నిద్రింపరాదు' అని గంభీరముగ వినఁబడెను. అందఱు నప్పుడు లేచి భోజనములకుఁ బోయిరి.

౬

అన్వేషణము.

మిక్కిలి భయంకరమైనయరణ్యము. అందు నది రాత్రి భాగము. మబ్బు క్రమ్మియుండుటచేఁ జీఁకటి సాంద్రమై యుండెను. ఇరుప్రక్కల రెండుకొండ లున్నతములై భయంకరములై యుండెను. సృగాలము లొకటివెంబడి మఱియొకటి వికృతముగ నఱచుచుండెను. అప్పుడాదారి నొకబండి పోవుచుండెను. బండివాఁడు త్వరగ దగ్గఱనున్న పల్లెఁ జేరవలయునని యెద్దులను హెచ్చరించుచుండెను. ఆదారిని వాఁగులు భయంకరముగ నుండెను. అప్పుడప్పుడు దూరమున మేఘము లుఱుముచుండెను. ఆబండియం దొకబాలిక యున్నది. పది పదాఱువత్సరములవయస్సు మీఱి యుండదు. వెంట నొకవృద్ధుఁడు- ఇంకను వృద్ధప్రాప్తియైయుండదు. చేత నొక కఱ్ఱ పొడుచుకొనుచు రామకీర్తనలు పాడుచు నాంజనేయదండకములఁ జదువుచు బండివానిని హెచ్చరించుచుఁ గ్రింద నడచి బండివెనుక వచ్చుచుండెను.

"తాతా! రాయలవారు విజయయాత్రకుఁ బోయినమాస మెదినము లైనట్లున్నది?" అని బండియందున్న బాలికయడిగెను.

"ఆహా! మహమ్మదీయుల సంపూర్ణముగ నోడించినారు. ఇదిగో! ఇచ్చట కరయామడదూరముననే యుద్ధము జరిగినది. మూడురాజ్యములవారిని హెూరెత్తఁ గొట్టినారు." అని వృద్ధుఁ డనెను.

"బాబూ! గోలుకొండనవాబు గొప్పవాఁడని వాడుక పడి యుండెను. బాబూ! కూరలబండ్లు తోలుకొని పోయిన ప్పుడు చూచినాము. రాయలవారి సైన్యములోఁ బెమ్మసాని లింగయ్య గారంట! బాబూ! కమ్మదొరలనాయకుఁడు— రాయలపక్షమునఁ జేసినయుద్ధము బాబూ! చూడఁ గన్నులు లేవు. ఏమి యుద్ధమండీ! మావార "లాబాణములుపడి చచ్చి పోవుదువు; ఫిరంగిగుండ్లు వర్షము కురిసినట్లు కురియు" నని భయపెట్టినారు కాని బాబూ! యుద్ధము చూడవలె నని కూరలు దోలుకొని వెళ్లినాము. కరణముగా రంపఁగా! బాబూ! ఏమియుద్ధమండీ!" అని బండివాఁడొకమహెూప న్యాసము చేసెను.

బాలిక యానందముతో వినుచుండెను. వృద్ధుఁడూకొ ట్టుచు "వెంకటస్వామీ! తురకలేమాత్రముజనమున్నా రోయి?" అని యడిగెను.

"జనమా! జనమేమి? ఇసుకవైచిన రాలదు. మనవా

రికంటె నెక్కువలేదు. అయిన నేమి ! కృష్ణకీవల కడుగు పెట్ట నీయలేదు. పరుగులె ! టోపీలు పారవైచుకొని, తుపాకులు విడిచి పెట్టి, గుఱ్ఱములను ద్రిప్పలేక— యురికి పారిపోయి నారు. పారిపోవువారిని గొట్టఁగూడదని రాయలవారి యానట కాని బాబూ—లేకపోయినఁ దురక పురుగు లేకుండ— బల్లెములనుగుచ్చి పార వేయక పోయినారా మనవారు !" అనిబండివాఁ డుత్సాహముతో వర్ణించుచుండెను.

బండిరాళ్లపై ఖటఖటధ్వనులతోఁ బోవుచునే యుండెను. బండివాఁడు కృష్ణరాయని సైనికుల ధైర్యోత్సాహములను, యుద్ధవిశేషములను జెప్పుచునే యుండెను. మబ్బు పట్టుచుండుటచే వర్షము వచ్చుననుభయమున బండి త్వరగఁ దోలుమని వృద్ధుఁడు బండివానిని హెచ్చరించుచుండెను. తుదకు వారికొక కూఁతవేటు దూరమున నొకదీపపు వెలుతురు చెట్లమాటున మిణుకుమిణుకుమనుచు నగపడెను. అదియేపింగళిగ్రామ మని బండివాఁ డనెను. త్వరగ నాయూరు జేరుదుమని బాలిక యుత్సాహముతో నాదీపమువైపునకుఁ జూచెను. పొలమునుండి యాలస్యముగఁ బోవుచున్న యొక రిద్దఱుకర్షకులాబండిని గలిసికొనిరి. వారు దొంగ లని వృద్ధుఁడు భయముఁ జెందెను. "మీరేయూర" ని బండివాఁడు వారలఁ బ్రశ్నింపఁ బింగళి యని వారుత్తర మొసంగి బండి దేగ్రామమో తెలిసి కొని బండివెంట వారును నడచి వచ్చుచుండిరి. వృద్ధుఁడు

కొంతవడికి ధైర్యముఁ జెంది "పింగళి సూరయ్యగారింటనంద ఱుఁగుశలమా?" అని వారల నడిగెను.

"చిత్తము" ని కర్షకులు బదులు పలికిరి.

పిమ్మట "బాబూ! వారు మీకు బంధుగులా?" అని కర్షకు లడిగిరి.

"అవును! ఈబాలిక వారికోడలు—" అని వృద్ధుఁడనెను.

"బాబూ! ఆసూరయ్య బాబుగారి పెండ్లమా? అమ్మగారు—సీతామహాలక్ష్మి" అని కర్షకు లుత్సాహముతో నడిగి మన బాటసారులబంధుగుల దామెఱిఁగియున్న సంతసమును వెలిబుచ్చుచుండిరి.

ఇటులు పల్లెటూరికర్షకులు తమగ్రామములో నేరిబంధుగులు వచ్చినను సర్వసాధారణముగ నుత్సాహముతో నొనరించు సర్వసాధారణ ప్రసంగములతో వారుగ్రామము కడకువచ్చిరి. సూరన విజయనగరమునుండి పింగళి వచ్చెనేమో తెలిసికొనవలయు నని బాలిక కడుగవలెనని కుతూహలమందెను గాని యామెకుఁగలసిగ్గా ప్రశ్నము నడుగనిచ్చియుండ లేదు. బండి గ్రామముఁ జేరుటతోడనే కర్షకులు సెలవు తీసికొని వెడలిపోయిరి. బాలికమనస్సునవారి నాప్రశ్నమునడుగఁ గుతూహల మినుమడించి యడుగఁదలఁచియునడుగలేదు. బండివాఁడు తాను పోవలసినగృహ మెచ్చటో నని పోవుచున్నకర్షకుల నడిగినప్రశ్నములును, వారు చెప్పిన యాన

వాల్లను, బాలిక చెవులఁ బడినను, పాప మామె కామాటలు వినఁబడలేదు.

ఇంతలో బండి యాఁగెను. గుమ్మములో మాటలాడు చున్న వితంతువు లిద్దరు ప్రసంగమాపి యేయూరి దీబండి యని యడుగఁదలఁచి నిలువఁబడిరి. బండినుండి బాలిక దిగెను. ఒక వితంతువు లోనికిఁ బోయి యాముదపుదీపము నెగసనఁ ద్రోసి గుమ్మమున కీవలకుఁ దెచ్చుచుండెను. వృద్ధుఁడును బాలికయు గుమ్మములోనికిఁ బోయిరి. వృద్ధుఁడు పెద్దనగారి పెదతండ్రికొడుకగు ముసలిరామయ్య తాత యనియు, బాలిక తనకోడ లనియు వితంతువు తెలిసికొని, బాలిక చేయి పట్టుకొని లోనికిఁ దీసికొనిపోయెను. కొంతవడి కావితంతువు కన్నులనీరు పెట్టుకొని యేమువఁజొచ్చెను. వచ్చినవారిరువురును వెల్లిపోయిరి. "అమ్మా! ఏమియీ వెట్టి!" అని తాకగా రామెయేడ్చుటకుఁ గలకారణ మెఱుఁగక యేయోదార్చెను. "మాసూరన్న తండ్రి కాశికి లేచిపోయినాఁడు నాయనా! తాఁగా డుదానికివచ్చి నచమవైన రాదని యాక్షేపించిరఁట! నాయనా! ఈయెదిగిన పిల్లమాట యేమి?" అని వితంతువు బాలికను కౌఁగిలించుకొనెను. బాలిక యాలోచన మెచ్చుటకుఁ బోయినది? ఆ మెంపుఁ గంటఁగడవెట్టిన ట్లాదీపపుఁగాంతులు వెల్లడిచేసెను.

కావడిపెట్టె యొకటి తీసికొని గుమ్మములోనికి బండి వాఁడు వచ్చెను. "అందఱు క్షేమమా? ఎప్పుడు బయలుదేరి

న్నారు? మనవా శ్రీకృష్ణుడనున్నారు? సుందరిపుట్టినింటికిఁ బోఁబు నదా? ఆరునెలలనుంచి కబురు తెలియుటలేదు." అనుసర్వ బంధుసహజము లగుపరిప్రశ్నోత్తరములు యథావిధిగ జరుగుచుండెను. కన్నులనీరుపెట్టుకొని బంధుమర్యాద లాచరించుస్త్రీలస్థితి పైవారికిఁ గొంచెము నవ్వును గలిగింపకపోదు.

లోపలనున్న స్త్రీపురుషు లందఱు నీవలకు వచ్చిరి. రాత్రి యైనది. అన్నయ్యా! కాళ్లుకడుగుకొనుఁడు" అని యొకరనిరి. వారందఱు లోనికిఁ బోయిరి.

౧౦

భేద తంత్రము.

కళింగరాష్ట్రపరి సరారణ్యముల తిదుర్గమములు, కూరృక జంతు సంకీర్ణములు నై యుండెను. మనుజు లొక్కరొక్కగు పోవుటకే దారులుండవు. లావుగఁ బెరిగినయడవిజాతి చెట్లుకల్లు కొనినదట్టముగలతీఁగలు, ముండ్లపొదలు, మృగములకుఁగూడ నొక్కొక్కచోట దుర్భేద్యములై యుంట నాయడవులు కళింగరాజ్యమునకుఁ బెట్టనికోటలై యుండును.

ఈయరణ్యములను భేదించుకొని మార్గము లేర్పఱచుకొని రాయలసైన్యము లిప్పుడు గజపతినగరమున కించుక దూరమునఁ బటకుటీరముల నినిర్మించుకొని విడిసి యుండెను.

కార్యణాంతరములచే మరియొక చిన్నసైన్యమును దీసికొని తిమ్మరుసింకొక వైపునకుఁ బోయియుండుటచే రాయలే స్వయముగ నీసైన్యము నిట్లీరాష్ట్రముపైకిఁ దీసికొని వచ్చెను. మహామదీయరాష్ట్రముల మూటిని జయించిన పిమ్మట రాయలును తిమ్మరుసును వెలుపడిరి. రాయలీదేశమువైపులఁ గలస్థితిగతుల నెన్నఁ దెలియఁగకయుండుటచే నరణ్యము దుర్భేద్యమయ్యుఁ జలింపక మార్గ మేర్పఱచుకొని వచ్చి గజపతినగరముముట్టడించుటకు సిద్ధముగ నుండెను. వెనుకనుండి వచ్చునాహారపదార్థములు రాకుండ గజపతిమిత్రులగుపదారుగ్గపాత్రులను మాండలికప్రభు లేకమైవచ్చి గజపతిరాజునకు భాసటయై, దారులు గట్టిరి. మహమ్మదీయులకు సాయమొసర్పుటకు వేగునడిపిన గజపతిరాజుపై రాయలు కినిసి యిటులు దాడివెడలి వచ్చెను. కాని ప్రబలశత్రు వగురాయల నెదిరించుపాటి మగటిమి లేని గజపతి పదార్గురుపాత్రులఁ బిలిపించి వారివారి సైన్యములతో రండని కోరుటచే నిప్పుడు గజపతిరాజుబలము ప్రబలతరమయ్యెను. తిమ్మరుసు లేకయుండుటచేత, రాజును, సైన్యములోఁ గొంతభాగము మహమ్మదీయయుద్ధమునందు మడసియుండుటచేతను, కొంతసైన్యము తిమ్మరుసుతోఁ బోయియుండుటచేతను, సైనికులును నిరుత్సాహముఁ జెందియుండిరి. గాయలు స్వయముగ నడపుచు, బలగములకుఁ బ్రోత్సాహము నొసఁగుచుండుటచే నింతవఱకు

సైన్యమునందు నిరుత్సాహ మగపడుటలేదు. రెండుమూడు దిశములనుండి వీరేర్పఱచుకొనివచ్చిన సన్నని మార్గము కట్టుపడుటచే నాహారపదార్థములు లేక వారు కొంచెము చిక్కుపడుచుండిరి. "చేయి కాలినపిమ్మట వస్త్రముఁ బట్టినట్లు వచ్చెన" నిరాయలు తొందరగ జరిపినదానికిఁ బశ్చాత్తాపమొందకపోయినను, ముందుస్థితి భయావహమై యుండెను. వెనుక మార్గములు కట్టుపడినట్లు సైన్యమునకుఁ దెలిసిన గొప్ప చిక్కు! ఈసందిగ్ధావస్థయందు మఱల సెట్టోదారులఁ జేసికొని తిమ్మరు సటకు రావలయునని రాయలు కోరుచుండెను. ఆతఁడు వచ్చువఱకు ముట్టడి కొనసాఁగలేదు. విలుకాండ్రునాయుధధారుల నరణ్యమంతట వేలకొలఁది గజపతి నిలిపియుంచినట్లు రాయలవేగులవాండ్రు చెప్పిరి. ఏమి చేయుటకుఁ దోఁచదు.

ఇంతలోఁ దిమ్మరుసు సెట్టో సైన్యముతో రాయలఁ జేరెను. వారిరువురు నాలోచించుకొనిరి. తిమ్మరుసు భేదోపాయమునఁ గాని కార్యము కాదని రాయలతోఁ జెప్పెను. ఎట్లయినఁ గార్యసిద్ధి కావలయునని రాయ లనెను.

"సరియే! రేపుసాయంకాలమునకు గజపతి దేవరవారి పాదములకడ నుండును." అని తిమ్మరుస నెను.

"అది నిజమే! ఇందాపదునార్గురుపాత్రులుఁ జేరకుండిన నట్లే! మనకు స్థలపరిచయము లేదు. సైన్యము లలసి.

యున్నవి. పాత్రులసహాయసూరు లని వేగులవాండ్రం దురు. ఈవిజయయాత్రయందు విజయ నగర రాజ్యమున కప్రతిష్ఠ వచ్చిన—" అని రాయలనుచుండ,

"ఏమిది? దేవరవా రెన్నండును లేని దిట్లు మాటలాడుచుండి రేమి? సింహకిశోరము వణంకుచున్న దేమి? కుంజరయూథ మెంతయుండిన నేమి?" అనితిమ్మరుసనెను.

"భయముచేత మాటలాడుట లేదు. శత్రుప్రభుల సైనికులు మనకగపడరు. మనభటులు నిష్కారణముగ మరణముం జెందుట నాకిష్టము లేదు. మఱియు నాహారములే రాకుండిన మనము చేయున దేమి? ఈఘోరవిపినములోనికి విజయనగరము నుండి నూతనసైన్యముల నైనం దెప్పింప వీలుకాన్పింపదు. అందువలన నప్పాజీతో నాలోచింపకుండం జేసినయీతొందరపని మనకు హానియు నపకీర్తియుం దెచ్చునేమోయని సందియము కలిగి మాటలాడితిని." అని రాయలనెను.

"దేవర యట్లు తలంపనక్కరలేదు. తాము చేసిన కార్యము నేనొనర్చినట్లు కాదా?" అని తిమ్మరుసనెను.

"ఇంతవఱకు నెన్నండును నేకము కాసినవాఁడను హానింగలిగి ప్రభువు లేక మగుటయు సించుక యోచింపవలసినదే!" అని రాయలనెను.

"రాజసేవాపరాయణులు సుశిక్షితులునయిన మన సైనికుల ముందర వారెన్ని వేలుండిన నేమి? కాని దేవర చెప్పి

నదియు నిజమే! మనసైన్యములు డస్సియున్నవి. ఎదిరిబల మెఱుఁగకుండ నెదిరించుట పరాక్రమముకానేరదు. ఈమధ్య గజపతిరాజు గౌతమీజలస్నానమునకుఁ బోవఁ గొండలపైఁ దాఁగియున్న మహమ్మదీయసైనికులు పందలకొలఁది వచ్చి ముట్టడించిరి. అప్పుడీపాత్రిలలో నల్వు రుండి శత్రువుల నందఱి నురుమాడి రాజును గాపాడిరి వారిబలపరాక్రమములు ప్రశంసార్హములే! ప్రస్తుతావస్థ ననుసరించి యుద్ధమువలన మనకు జయము పొసఁగుదారి గాన్పింపదు. చిత్తము! తాము నిద్రింపుఁడు నేను మఱల వచ్చెద న"ని తిమ్మరుసు లేచి బయటికి వచ్చెను.

అచ్చట కొక బ్రాహ్మణుఁడు వచ్చి సైనికులకు సాముద్రికము చెప్పుచుండెను. తిమ్మరు సాతని బిలిచి—

"విజయా! కాగితములు తెప్పింపుమ" నెను. ఆ బ్రాహ్మణుఁడు తమవిజయుఁడే యగుటఁ జూచి వారందఱు తెల్లఁబోయిరి. "ఆతఁ డెంతసులభముగ వేషము మార్చెను." అని వారనుకొనిరి. తిమ్మరు సాతనితో నేదియో రహస్యముగ మాటలాడెను. పిమ్మట మంత్రి లేకరులఁ బిలిపించి పదాఱు లేఖల వ్రాయించెను. పిమ్మట మంత్రి భటులఁ బిలువ నంపి, విలువగలవస్తువులపెట్టెల నాలేఖల నుంచి "ఇవి తీసికొనిపోయి శత్రుసేనాధ్యక్షులగు పదాఱుగురు పాత్రిలకు రహస్యముగ

నిచ్చిరండు. "పొండ" ని బహిరంగముగఁ జెప్పి, విజయునికి సైగఁ జేసి వెడలి పోయెను. విజయుఁడును వారలతో నేద్దియో చెప్పుచు వారి వెంటఁ బోయెను. వారందఱు గజపతిరాజుశిబిరము కడనుండి పోవుటకు దారితీసిరి.

౧౧

విజయము.

త్రిమ్మరుసు పదార్గురుపాత్రుల కంపిన బహుమానములఁ దీసికొనిపోవుభటులను గజపతిభృత్యులు పట్టుకొని తమయేలిక కడకుఁ దీసికొని పోయిరి. గజపతి వారుపట్టుకొని పోవుచున్న పెట్టెలఁ దీయించి చూడ నందు బహుమానములును లేఖలును గాన్పించెను. గజపతి లేఖలఁ దీయించి చదివించుకొనెను. అలేఖలయందిట్లున్నది.

* సీ. శ్రీమతుకర్ణాట ♦ సింహాసనాధ్యక్షుఁ
డగుకృష్ణరాయధ ♦ రాధినాథుఁ
డలపదాఱుగురుపా ♦ త్రులకు సంప్రీతిఁబం
పినసులేఖంబులు ♦ మిమ్ము మునుపు
గజపతి రాష్ట్రదు ♦ ర్గవిశేషములనుండి
మెలపుగాఁ బలికిన ♦ పలుకుబడుల,

ప్రభాతము.

తీరువ్రాసితిరి మీ ♦ కోరినట్లనె, ఘనా
భరణదుకూలముల్ ♦ బంపినార,
తే. పట్లనే రేపు జగడాని ♦ కరుగుదెంచి
పట్లుచను దెంచి మాచేతి ♦ కతని మీరు
పట్టియిచ్చినయపుడె. మీ ♦ పట్ల మేము.
కొదవపడకుండ నడిపించు ♦ కొనెద మెపుడు."

తనమిత్త్రు లగుపాత్త్రులు రాయలలంచముల కాశపడి తన్నుఁ బట్టియిచ్చుట కంగీకరించిన ట్లందు లిఖియింపఁబడియుం డుట నాతఁడు చూచెను. "కటకటా! ఎంతద్రోహముచేసిరి! మిత్త్రులను నమ్మరాద" ని గజపతిరా జెంతయు దుఃఖించి యాతఁ డుచితపరివారముతో బయలుదేరి కోటలోనిస్త్రీజనముసు విడిచి పారిపోయెను. నాయకుఁడులేనియుద్ధ మెట్లని పాత్త్రులును, సైనికులును నిరుత్సాహము జెంది, రాయలకీర్తి వినియున్నవారు కావున భయపడి వెడలిపోయిరి. అప్పుడు రాయలసైన్యములు గజపతిరాజ్యము నాక్రమించుకొనెను. పిమ్మటఁ దిమ్మరుసు తానొనర్చినభేదతంత్త్రవిజయమునకుప్పొంగుచు, గజపతిరాజునకు వర్తమాన మంపెను. ఆతని కేమియు నపకార మొనర్పకుండ నాతనిరాజ్య మాతనికిచ్చి యాతని రాయలసామంతుఁగా నొనర్చి, కాపాడుదు మని తిమ్మరుసు

* కుమారధూర్జటి కృష్ణరాయవిజయమునుండి.

చెప్పి పుత్తెంచెను. రాయలధార్మికబుద్ధి నెఱింగినవాఁడగుటను, శరణుజొచ్చినవారిని రక్షించు నని తెలిసినవాఁడగుటను, గజపతి తుట్టతుదకంగీకరించి రాయలదర్శనమునకువచ్చెను. ఆసందర్శనసమయమున రాయలు చూపినమఱియాదలకు గజపతి సంతసించి, తనరాజ్యముసంతను దిరిగి యిచ్చివేసినరాయలకుఁ గృతజ్ఞుఁడై గజపతిరాజు, రాయలను దనతనూజాతను బెండ్లియాడి సఖ్యము నలుపుమని ప్రార్థించెను. తిమ్మరుసు సంధులకు సంతోషపూర్వకముగ నంగీకరించెను.

అప్పుడు రాయ లొకచీటిని వ్రాసి తిమ్మరుసయ్యకు రహస్యముగ నందించెను. అందిట్లున్నది, "స్వప్నమునఁ జూచిన కన్య యుండ మఱల నీ వివాహ మేల?"

అందులకుఁ దిమ్మరుసు నవ్వి "తినఁబోవుచు రుచి యేల?" అని మఱల వ్రాసియిచ్చెను.

పిమ్మటఁ దిమ్మరుసు గజపతికన్యను రాయలు వివాహమాడుట కంగీకరించినట్లు మంత్రి చెప్పివేసెను.

తదనంతరము గజపతిరాజు, రాయులకడ సెలవుతీసికొని వెడలిపోయెను.

అప్పుడు రాయలు "అప్పాజీ! ఎందుల కీవివాహము" అనెను.

"ప్రభువుగారు స్వప్నమునఁ జూచినబాలిక గజపతి కన్యయే!" అని తిమ్మరుసనెను.

"అది మేము నమ్మఁజాలము. స్వయముగ మేము చూడవలయును." అనిరాయలనెను.

"చిత్తమ్ము!" అని తిమ్మరుసనెను. వారిరువురును సైన్యపరీక్షకు వెడలిపోయిరి.

గజపతిరాజు రాయలసెలవు తీసికొని కోటకుఁ జేరి బాలికను రాయుల కిచ్చివివాహ మొనర్చుటకు వలయుప్రయత్నములఁ జేయుచుండెను. అప్పు డాతనిపుత్త్రుఁడు గజపతి జేరి యిటులు మాటలాడఁ జొచ్చెను.

తండ్రీ! తాము రాయలతో సంధి గావించినందుల కెంతయుసంతసించితిమి. మీరాయనయెడఁ గృతజ్ఞులై ధనకనక వస్తువాహనంబు లెన్నియైన నర్పణముఁ జేసి యుండవలసినది. కాని—" అనుచుండ-

"మేమిప్పుడు చేసినపనియం దేమితప్పు కలదు? కాని, యేమి?" అని గజపతి యడిగెను.

"ఉత్తమక్షత్త్రియసంజాత యగు మనబాలిక తుషాగ మణీమణిని రాయల కొసంగునట్లు సంధి చేసికొనుట బంధు లోకమున కెంతయుఁ గష్టముగాను—" అనుచుండ

"మేము చేయునది లేదు. వాగ్దానము చేసితిమి. అట్టి సార్వభౌముఁ డల్లుడగుటకంటెఁ గావలసినది లేదు. ఉత్తమ క్షత్త్రియుఁడు మాటమాత్త్రము తిరుగవచ్చునా ? మఱియు రాయ లుత్తమక్షత్త్రియుఁడు కాఁడనుటకుఁ బ్రజాపవాదము

తప్ప మఱి యాధారములు లేవు. ఆమహామహుని ముఖలక్ష
ణములును, శత్రువులయెడఁ జూపుకరుణయు సంధిసమయ
ముల నుండవలసిన మరియాదలను జూచినవా రాతఁడు హీన
కులజుఁడనరు. ఉత్తమక్షత్రియునకే కాని యట్టిగుణసంపత్తి
యుండుట దుర్లభము. మఱియు నెవ్వరియదృష్టదురదృష్టము
లెట్లున్నవో యట్లు జరిగి తీరవలయును.'' అని గజపతియనెను.

"చిత్తము ! ఇదివఱలో నొకసారి రాయలవారిని మన
రాజ్యాంగములయం దుండుముఖ్యాధికారి హీనకులజుఁడని
నిందించెను. అది వారికి వేగుదెలిసినది. అందా వేగులవాండ్రు
మీరే రాయలవారిని నిందించునట్లు చెప్పియుండిరట ! కావు
ననే యీదండయాత్ర సంభవించినది. ఇట్టివిషయమున మీ
రిట్లు సంధిచేయుట మంచిది కాదు—'' అని యాతని కొడు
కనెను.

"అది యెంతయు ! విషాదకరము రాయల నట్లు మన
యుద్యోగులలో నొకరు నిందించుట తప్పు ! కావుననే మనపై
దండయాత్ర సలుపుటలో రాయ లన్యాయ మొనర్పలేదు.
పూజ్యులగు రాయలవారియెడ మనము కావించిన యపరాధ
పరిహారముగ మనబాలిక నాయన కిచ్చి పరిణయ మొనరిం
చుట మఱిమంచిది ! ఏమైనను వివాహము జరిగితీరవలయును.''
అని గజపతి యనెను.

"మీయంతరాత్మకు వ్యతిరేకముగ— కుటుంబ గౌరవ

మునకు భంగకరముగ—అంతఃపురవాసుల యంతరంగములకు విరుద్ధముగ—మీరీవివాహ మొనరించినచో మిగుల దోసంగు లగును. నామనవి నాదరించి మఱియొకవిధముగ సంధి నడుపుఁడు." అని గజపతిపుత్రుఁ డనెను.

"అట్లొనర్ప వీలులేదు. పరులమాటలు మాకేల? ఇందు నాయంతరాత్మకు వ్యతిరేక మేమియులేదు. మనరాజ్యమైనఁ బోవుట కంగీకరింపవచ్చును. కానిమనబాలికను సార్వభౌమున కీయక మానవలదు. సత్యపథమును వీడవచ్చునా?" అని గజపతియనెను.

"అవమానింపఁబడియున్న రాయలవలన మీబాలిక సౌఖ్యము నొందదు. ఆమెకు దుర్భరము లగుబాధల నొదవించిన వా రగుదురు." అని గజపతిసుతుఁ డనెను.

"అవమానము కన్యనిచ్చి పోఁగొట్టఁదలంచి యుంటిమి. ఎవ్వరును మారుమాట పలుకవలదు. ఆమెయదృష్టమును బాలించులోకనాథుఁ డగు జగన్నాథమూర్తి మనపాలిటఁ గలఁడు. చక్రిరక్షకుఁ డగు నాతఁ డామెకు సుఖజీవితము నొసంగునుగాక! ఇట్టిభయములఁ గల్పించుటవలన గజపతులు మృషావాదులు కానేరరు. మీరంద ఱేకమై వివాహము సర్వశుభములతోఁ గొనసాగునట్లు మాకు సాయపడుఁడు." అని గజపతి యనుచుండ నొకభృత్యుఁడు ప్రవేశించి తిమ్మరుసయ్యవారిచ్చిరని యొకలేఖ నిచ్చెను. అందిట్లున్నది.

"శ్రీమన్మహామండలేశ్వర రాజపరమేశ్వరకళింగాధీశ్వర గజపతి రాయలవారికి సార్వభౌమమూరురాయరగండ రాజాధిరాజశ్రీ కృష్ణరాయప్రధానమంత్రీశ్వర సాళువతిమ్మరుసయ్యవారు సకలైశ్వర్యమనోవాంఛితఫలసిద్ధికా దీవించి వ్రాయించి యంపినలేఖ—

అఖిలకర్ణాటాంధ్ర రాజ్యమునకు భవిష్యత్పట్టమహిషి యగు మాజననిని దర్శించు వేడుక గలదు. నేటిదిన మిరువది నాలుగుగడియలకు శుభసమయము. అప్పటికి లగ్ననిశ్చయమునకుఁ బ్రధానమునకు వచ్చెదము. అప్పటికే సర్వము సిద్ధముగ నుండవలయునని కోరుచున్నాము.

చిత్తగింపుఁడు,

సాళువ తిమ్మరుసయ్యవ్రాలు."

ఈలేఖను జూచుటతోడనే గజపతిపుత్రిక కాగ్రహమువచ్చెను. మీరట్లంగీకరింప వీలులేదని వాదించెను. సత్యవ్రత నిరతుఁ డగు గజపతి పుత్రి యెంతజెప్పినను వినకయుండుటఁ జూచి యాతఁడు కోపఘూర్ణితనేత్రములతో వెడలిపోయెను.

తిమ్మరుసయ్యవారిని మధ్యాహ్న ముచితకాలమున రావచ్చునని బదులు లేఖ వ్రాయించి పంపి, గజపతి సన్నాహము జేయుచుండెను. తిమ్మరుసయ్యవారికిఁ బ్రధాన

మహోత్సవ సమయమున నీయవలసిన కానుకలు, రత్న హారములు, సేలువలు నన్నియు సమకూర్చుటకు మంత్రుల కాజ్ఞయొసంగెను. తుషారమణిమణి నలంకరింపుడని యంతః పురములోనికి వార్తనంపెను.

౧౨

పరిణయమహోత్సవము.

"అవును. మనము వెంటనే వివాహ మాచరింపవల యును. మీరు ప్రధానమహోత్సవమునకు వలసినవన్నియు సిద్ధముగనుంచినారా?" అని తిమ్మరుసయ్యవారు గజపతితో టయం దొకచక్కనిచావడిలోఁ గూరుచుండి తనప్రక్కను గూరుచుండినయాతనితో ననుచుండెను. ఆతనివేషమునుబట్టి చూడ నారెండవయాఁతడు పురోహితుఁడై యుండు నని తోఁచును. "చిత్తము! సర్వము సిద్ధముగ నున్నవి!" అని యాబ్రాహ్మణుఁడు సేలువను సవరించుకొని చేతనున్న తాటి యాకులపుస్తకము నట నుంచెను.

ఇంతలో నాచావడిలోని కొకభృత్యుఁడు ప్రవేశించి గజపతిరాజు తనూజాతను జూడలోనికి రావచ్చునని చెప్పెను. "మాభవిష్యత్పట్టమహిషిని జూచినపిమ్మటనే ప్రధానము

జరుగవచ్చును. సరియే ! మాకోరిక ననుసరించి యేర్పాటు లొనరించిరా ? లెండు ! పోయి చూచి వత్తము.'' అని తిమ్మరుసు బ్రాహ్మణుని హెచ్చరించెను వారిరువురు నతఃపురము నకుఁ బోయిరి.

అచ్చట నొకపీఠ ముండెను. ఇరువురు వచ్చుటఁజూచి దాసి యొకర్తు తెరచాటునుండి తొంగిచూచి మఱియొకపీఠ మును దెచ్చివైచెను. వారిరువురుఁ గూరుచుండిరి.

'' రాయలవారి జన్మపత్రికమును బరిశీలనముగఁ జూచినారా ?'' అని తిమ్మరుసనెను.

" చిత్తము ! ముహూర్తము చక్కగఁ గుదిరినది. జన్మలగ్నమునకును ముహూర్తలగ్నమునకును ఒక్కనిగ్రహాసంపత్తు కలిగినది. ఈముహూర్త బలము—'' అని బ్రాహ్మణుఁ డనుచుండ, తెరచాటునుండి పరిచారికలయాభరణములధ్వని యయ్యెను. బాలిక వచ్చుచుండవలయు నని బ్రాహ్మణుఁ డటు చూచెను. లోపల నవ్వు వినఁబడెను.

'' రాయలవారు—'' అని తిమ్మరు సనుచుండఁ దెరనొక దాసి యొత్తిగించెను.

అప్పుడారంగమునకుఁ గృష్ణరాయఁడు స్వప్నమునఁ దిలకించి పటమున లిఖియించినరూపమున కించుకంతేనియు భేదములేని స్వప్నప్రతిమవంటి బాలిక, చిఱునగవుతో నవ

నతవదనముతో దాసియొకతె నడపింప నీలమేఘముపైఁ దళుక్కునమెఱయు విద్యుల్లతవలెఁ దెర దాఁటి వచ్చెను. తిమ్మరుసయ్యవారు బాలికనుజూచి యామె నమస్కరింప సంతసించి దీవించిరి.

ఇంతలో దాసి పురోహితునిపాదము నలంకరించి యున్న పచ్చలకడియమును జూచి బాలికకు సైగ చేసెను. తుషారమణీమణి గిరుక్కున మఱలెను.

అంతఃపురమున దెరచాటున "అవును"! "సరిగఁ జూడుఁడు" "నేనెఱుఁగనా?" "పురోహితుల కట్టికడియము లుండఁగూడదా?" "కాదాతఁడు రాయలే!" "వంటయింటి కుందేలు" "సేవకుల ద్వారము మూయుఁడనుడు!" అనుగుసగుసలు, కేకలు తొందరగ ననుకొనుట వినఁబడుచుండెను.

"ప్రథానసమయమునఁ దేవలసిన బాకును దేలేదా?" అని తిమ్మరుసు పురోహితునిపైఁ గోపపడుచుఁ గేక వైచెను. పురోహితుఁడు లేచి "తెచ్చెదన" ని క్రిందకు దిగుచుండెను.

"ఆచారవిరుద్ధముగ బాకును దేలేదఁట! వీరలనేమి చేయవలెను! ఆస్థానమునఁ గూరుచుండి సొమ్మును దినుటకా? ప్రభువుగారి కార్యములయం దంత ప్రమత్తతయా? అగ్రహారము లనుభవించుటకా? స్తుతివాక్యములఁ బలుకుటకా?" అనుచు నాతని వెనువెంట నఱచుచు వచ్చుచుండెను.

వారిరువురును గోట దాఁటి యావలఁ బడిరి. గజపతి రాజున కీసంగతి తెలిసి, యంతఃపురమున బ్రాహ్మణవేషధారి యగు రాయలఁ బట్టుటకుఁ జేసినప్రయత్నములను జూచి దుర పిల్లెను. స్త్రీ లనాలోచితముగఁ జేసినయీకుట్రవలన నేమి కొంప మునుఁగునో యని గజపతి భయముఁజెంది యపరాధము క్షమించి వివాహమునకు రమ్మని వార్త నంపెను. తిమ్మరుసు తుళువ వంశపురాజులకు బాకునకు బాసికము కట్టి వివాహ మొనర్చుట యాచార మని బదులు చెప్పెను. గజపతిరాజది మఱియు మంచిదని సంతసమున నంగీకరించెను. తుదకట్లే వివాహ మొనర్చిరి.

వివాహానంతరము తుఖారమణీమణియు నొకదాసియు నంతఃపురమున నొకభవనమునఁ గూర్చుండి యుండిరి. అప్పుడే బాలిక కా దాసి మొగలిపూలరేకులతో జడ వైచి, తుమ్మెద రెక్కలవంటి శిరోజముల నాబాలికశరీరముతో సమమగు కాంతిగలవిగా మార్చుటకుఁ బ్రయత్నించెను. మోముకుఁ గస్తూరితిలకము నుంచుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. కురులకు మెఱుఁగిడునప్పుడు వదనమునఁ దగిలిన తైలలేశము నొక తడిబట్టతో నాదాసి తుడుచుచుండెను. ఫాలతలమున, జడక్రింద మెడపై క్షుద్రకేశములు విడి [illegible]యోగమున కాంతిమగుచుండెను. ఆమె సౌందర్యమును విలోకించి, దొండపండువంటి పెద

వులఁ జూచి, దాసి కన్నులనీరు పెట్టుచుండెను. "ఎందులకట్లు విచారించెదవు?" అని బాలిక దీనముగ దాసి నడిగెను. "అమ్మా! నీకంగరాగముల రాచి, కురుల దువ్వి, జలకమాడించి, పరిమళమిళితచందనములఁ బూసి, పూలు ముడిచి, ముద్దాడుట కిఁక నీయంతఃపురమున నెవ్వరు నోచికొని యుండలేదు. ఈయపూర్వసౌందర్యమంతయు నడవినిగాచిన వెన్నెలవలె నిష్ప్రయోజనము కావలసివచ్చిన దని విచారించు చుంటిని." అని దాసి కళ్యాణపుబొట్టు పెట్టుచు ననెను. బంగరుమిసిమి కాంతులనీను బాలికవదనము జాలిగొలువుచుఁ దెల్లఁబడిపోవు చుండెను. తుద కామె యొక్క నిట్టూర్పు విడిచి "నీవు నాతోఁ రావా?" అని దాసి నడిగెను.

"వత్తును. ఏమిప్రయోజనము? మీరారాజుతోఁ సుఖకాలక్షేపముఁ జేయుచు దినములఁ బుచ్చవలసినయోగ్యత లేదు కద! మే మొదఱ ముండిన లాభ మేమున్నది? తుద కిట్లయినది." అని దాసి యనుచుఁ గంట నీరు గ్రుమ్మరించు చుండెను.

"ఇప్పుడు వచ్చినప్రమాద మేమున్నది? తండ్రిగారు మనఃపూర్వకముగ నన్నిచ్చి పరిణయ మొనరించిరి. రాజైన బరమసౌందర్యస్వరూపుఁ డని విందుము. వినుటయే కాక ప్రత్యక్షముగ మనరాజ్యము మఱల మన కిచ్చుటలోఁ జూచితిమి.

ఇంతకు నెవరిపురాకృతకర్మము నెవ్వరు దప్పింపఁగలరు? సృష్టి యందెక్కడఁ జూచిన లోపమే, యెక్కడఁ గనుఁగొనిన నతృప్తియే! సౌఖ్యమే దుర్లభము. దుఃఖ మనుభవించుటకే మనము జన్మించితిమి. ఇంతకు నేనారాజునం దనిష్టము నొందియుండ లేదు. ఎక్కడకు? ఒరుగ వేసికొనిపోయిన దినములు గడవవా? నీవూరక శోభనసమయమున దుఃఖించి నామనస్సు కలఁతఁ బెట్టకుము." అని తుషారమణీమణి యనెను.

"అమ్మా! మీకుఁ జిన్నతనము. మీ కేమియుఁ దెలియదు. మీజననిదుఃఖమునకుఁ బరిమితి లేదు. హీనకులజుని బెండ్లియాడవలసివచ్చెను. బాలిక యని దుఃఖించుచున్నారు." అని దాసి యనెను.

"కులము—అవును. ఉత్తమక్షత్రియకాంతకుఁ గులసౌశీల్యంబులు గలభర్త వచ్చుట యదృష్టము. నాయదృష్టము ననుసరించి నాకుఁ దగినభర్తను దండ్రిగారు నియమించిరి. నేనందులకు వినయపూర్వకముగ నంగీకరించితిని. మరియు నేనొక్కతె నొకకులహీనుని కర్ధాంగి నైనను, నామూలమున జనకునిరాజ్యము క్షేమముగ నుండు ననునిశ్చయము నిర్ణయమైనది. ప్రజానాశనము తప్పిపోయినది. దేశక్షేమము కలిగినది. నాకదియె పదివేలు." అని బాలిక పలికెను.

"అమ్మా! మీరు కులహీనుఁ డగుపురుషుని భర్తయని తలంచుచు నాతనిపరిచర్యలఁ జేయుచు జీవించి కుటుంబగౌరవ

మునకు మితిలేనిశాశ్వతమైనలోపమును దెచ్చి పెట్టుటకంటె-తల్లీ---వేఱుకష్టముకలదా? తుచ్ఛమైనప్రాణములను నాబాలిక విడుచుటకు వెనుదీయదు; మానముకంటెఁ బ్రాణము, మధురతర మయిననాఁడు రుచిదేవి నాబిడ్డకానేరదు; మాబాలిక యీకంటకమును నిర్మూలన మొనరించు నని మీతల్లిగారు చెప్పుచున్నారు.'' అని దాసి యనెను.

బాలిక యోజించుచుండెను. దాసి యింక నిట్లేప్రసంగముచేయుచుండెను. బాలికరక్తము వేడివారిపొంగుచుండెను. ఆమెకన్నుల నశ్రురాశి యపరిమితమై తుదకు శూన్యమయ్యెను. ఆమె శోకవిధమైన యావేదన మారంభ మయ్యెను. ఆమె కేమిచేయుటకును దోఁచుట లేదు. చుక్కానిలేనియోడ యందున్ననావికుఁడు నట్టనడిమిసముద్రమున నేయోజనముల, జేయునో యట్లే దారికనఁబడక బాలిక యోజనలో మునిగి యుండెను. ఇంతలో బాలికను దీసికొని రమ్మని రాణిగారిసెల వైనట్లు మఱియొకదాసి వచ్చి చెప్పెను. వారందఱు రాణిగారి కడకు వెడలిపోయిరి.

౧౩

సా. ౯.

అమ్మా దుఃఖింపకుము. ఆఁడుజన్మమెత్తినపిమ్మట నెప్పుడో యొకప్పుడు పనులచేతులఁ బెట్టి పంపవలసినదే! సుఖముగ

వివాహ మొనర్చుకొనిసార్వభౌముఁ డగునల్లుని దెచ్చుకొంటివి. విచారింపకమ్మా! ఆబిడ్డను జూచుఁ డెట్లు తెల్లపోయిదుఃఖించు చున్నదో! మీ రెట్లో సమాధానపెట్టుకొనవలెను" అనియొక బ్రాహ్మణముత్తైదువ గజపతిరాజుభార్యనంతఃపురమున నూరా ర్చుచుండెను.

కోటలో నెల్లెడలఁ బ్రియూణమైపోవు దాసదాసీజనంబులు నూతనవస్త్రముల ధరించి మిత్రులకడ బంధుగులకడ "మఱల నెప్పటికో!" అని విచారవదనముల నెడఁబాటును గుర్తించి వ్యసనపడు పరిచారికల, సార్వభౌముఁ డగునల్లునికంపుకానుక లగుగజాశ్వరత్న హేమంబుల, తనూజాతకు గజపతిరా జిచ్చు నరణపుటావుల, వివిధరత్నాభరణముల, ఫలముల, వస్త్రముల, భృత్యులు సిద్ధముచేయుచుండిరి. గజపతిమంత్రు లెల్లవిధములఁ గళింగరాష్ట్రమునమాత్రమే దొరకుదంతపుసామగ్రిల, పవడ పుఁగోళ్లమంచములు, రత్నఖచితసువర్ణాసనములు, సువర్ణ పాత్రిలు, మొదలగున వెన్నియోబండ్లకొలఁది తెప్పించి కృష్ణ రాయఁడందుకొనుటకును, గజపతిపంపుటకును, దగినట్లు దర్ప సహితముగ నుండవలసినట్లు కానుక లేర్పఱచుచుండిరి. భటులు దాసీవాండ్రు నీవిచిత్రవివాహమునుగూర్చియు; బాలికస్థితిని గుఱించియు, గుసగుస లాడుకొనుచుఁ జెప్పుకొనుచుఁ, ద్వరగ విజయనగరపట్టణమునకు రాయలసైన్యముతోఁ బోవుటకుఁ గుతూహలముఁ జెందుచుండిరి.

ప్రభాతము.

"పిల్లలు జాగ్రత్త ?" "కూఁతురువివాహమున కుత్తరముంపుదువా ?" "మాయయ్యకార్యమునకు వీలు చేసికొని రావలయును. "పెద్దపట్టణమున నూతనసౌఖ్యము మఱఁగి మమ్ము మఱవక యుందువా ?" "దయయుంచుఁడు" "ఉత్తరములు వ్రాయుచుండుము." ఏదియో వంకఁబెట్టుకొని నీవొకసారిరమ్ము !" అను భృత్యకోటి పరస్పరము వీడుకోలుపు సమయముల నాడుకొను వాక్యోపవాక్యములతో నాప్రదేశమంతయు సందడి గలిగి యుండెను. ఎవరిమూటలు వారుకట్టుకొని యందఱుఁ దలయొక బండిపై సామానులు సర్దుకొనిరి. వేలకొలఁది శకటములవృషభములు గంటలు గణగణ మని మ్రోయ బండ్లకడనిలువఁబడి ప్రయాణమగువఱకు మేయుచుండెను. బండి కొకరిద్దఱుకూరుచుండున ట్లేర్పఱచి యుండుటచే దారిలో సౌఖ్యముగనిద్రలు పట్టవచ్చు ననుకొనుచుండిరి. ఆసమయమున గజపతిరాజ్యమే తరలిపోవుచున్న ట్లున్న రాజబాలికసారెకావళ్లు చూచుటకుఁ బట్టణమునందలి యమ్మలక్క లందఱుఁ జంటిపిల్లలఁ జంకల నిడుకొని యెడపిల్లల నెడమచేతఁ బట్టుకొని, నడుమ సుబ్బక్క మాటలువినఁబడకుండ "అమ్మా ! జీడిలు కొనిపెట్టవు !" అని యేడ్చుమూఁడవపిల్లవాని నొక్క మొట్టికాయతో సమాధాన పెట్టుచు, స్త్రీపురుషులు వేలకొలఁదిగఁ జేరియున్న కోటద్వారముకడ గుంపులలోనికిఁ బట్టణమునందలిపుణ్యస్త్రీలు మందలు మందలుగ సంతయు మించిపోవునని వచ్చి చేరుచుండిరి.

ప్రయాణసన్నాహమున రాయలసైన్యమంతయుఁబట కుటీరముల విప్పి బండ్లపై నేనుఁగులపై వైచి సిద్ధముచేయుచుండెను. అప్పుడప్పుడొక రిద్దఱాశ్వికసైనికులు కోటలో నుండి రాయలవిడిదిప్రదేశమునకును మఱలఁ గోటలోనికిని వచ్చుచుఁ బోవుచుఁ ద్వారముకడఁ గూడియున్న జనసంఘము నోసరిలుడని యదలించుచుండిరి.

మేడపైనుండి యీసన్నాహములను జూచుచున్న గజపతిరాజుభార్య యగునప్పలనరసమాంబ తనూజాత నిన్నిదినముల నుండి యల్లారుముద్దుగఁ బెంచిననాముద్దియ నిప్పుడు రాయలతోఁ నత్తింటికిఁబంపవలసివచ్చిన దని కావలయును దుఃఖించెను. ఊరడించుచున్న బ్రాహ్మణవనిత యామెకంటె నధికముగఁ గంటనీరు పెట్టుకొనుచు బైటఁకొంగునఁదుడుచుకొని తడుపుచుండెను. రాణి కుపశమనవాక్యములఁ జెప్పఁదలంచిన యామెనోట మాటరాకుండెను. ఎట్లయిన నామెదుఃఖము వలసినప్పుడు తగ్గింపఁగలశక్తి గలిగియుండుటచేఁ దుద కామె రాణి నెట్లో సమాధానపఱచి పసపుఁగుంకుమ పంచియిచ్చి బాలిక నాందోళిక నెక్కింపవలయును రమ్మని యామెను దోడ్కొనిపోయెను. దాసీజనంబులు, బంధుమిత్రులు నాబాలికను బంపవలసినసమయమున మఱల నొక్కసారి దుఃఖింపకుండఁ జాలక పోయిరి. "సార్వభౌముని బెండ్లియాడెను. సంతసింపుఁడు!" అని యొకరనఁ దెరచాటునుండి "అందువల

ననే మఱియు దుఃఖింపనలసివచ్చినది. అమ్మా! ఇఁక మా కంటఁ బడవా? మాఇంటికి రావా? తల్లీ! పదార్రేండ్లు పెంచితి మమ్మా! నీవెబీదకడుపునసైనఁ బుట్టినచో నింతకంటెసుఖము నొంది యుందువా!'' అనితల్లి యనేకవిధముల వాపోవుచుం డెను. అయ్యగారు మిక్కిలిపామరత్వము నొందుచున్నారు. మీరు మారాజుగారిని బరిణయమై యిటకు వచ్చినట్లే యామెయు నత్తింటికిఁ బోవుచున్నది. మీరు సుఖపడినట్లేయామెయు సుఖించును.'' అని చుట్టుపక్కలవారు సమాధాన పఱచిరి.

ఇంతలో గజపతి త్వరగఁ బ్రయాణము సాగింపవలయు ననియు, ముహూర్తము దాఁటిపోవు ననియు వార్తనంపెను. రాణి యెంతచెప్పినను విలపించుచునే యున్నదని చెప్పుచుండు టచేఁ దానే స్వయముగ వచ్చెద నని యంతఃపురమునకు వచ్చెను. ఆతనిజూచి రాణి క్రిందినుండి లేచి కౌఁగిలించుకొని "మనమహాలక్ష్మి వెడలిపోవుచున్నది. మనతల్లి యిఁక మనకం టఁబడదు." అని బాలికవలె నేడ్చెను. స్వభావముగ గఠిన హృదయమో, గాంభీర్యమో కలిగియుండవలసినపురుషుఁ డగు గజపతిపహిణము నాసమయమున దుఃఖము నాఁపుకొనలేకపో యెను. ఎలు గెంతయదిమినను గంటనీ ళ్లైవ రాపఁగలరు? భార్యనూఱడించుట కొఱఁకు మాటలాడఁబోయి శ్రుతిబెట్టు తగ్గిన వీణాతంతువువలె మారినస్వరముతో "నూరకుండుఁ

దూరకుండుఁడు. ఇప్పు డామెకు వచ్చినభయ మేమి?" అని దుఃఖభారమున నొకటిరెండుమాట లాడెను.

అప్పుడు తుషారమణిమణి నలంకరించి పరిచారికలు తలిదండ్రులకు మ్రొక్కింపఁ దీసికొని వచ్చిరి. ఆ బాలికయుఁ దండ్రివదనమును జూడలేక చివాలున వచ్చి యాతనిపాదము లపైఁ బడెను. జనసీజనకు లామెను లేవనెత్తి నామెయు దుఃఖించుచుండెను. తలిదండ్రు లిరువురు నామె నూఱడించి, యత్తింట మెలఁగవలసినరీతుల బుద్ధులఁ గఱపి విడువలేక విడువలేక విడిచిరి.

"అమ్మా! నామాటవినుము! నాముద్దు చెల్లింపుము. నేను సుఖముగ మరణించెదను. ఆమాట వినవలయును." అని యొకరాజబంధునిభార్య వచ్చి యాబాలికతో మెల్లగా ననెను. "అది మీతల్లిగారి యిష్టము!" అని మఱల ననెను. బాలిక తల్లిని జూచెను. మఱలఁ దల్లి బాలికను గౌఁగిలించు కొని తలపై నాభరణముల నించుక సవరించుచు "అమ్మా! గజపతులగౌరవము నిలువఁబెట్టుము! ఇంతయె నేఁ జెప్పవలసి నది." అని బాలికతో నని పల్యంకిక నెక్కించెను. అందఱుఁ బ్రయాణమైరి. సకాలమున సారెచీరలతో రుచిదేవి రాయుల సైన్యమును జేరెను.

౧౪

దారుణకృత్యము.

కేవలము సైన్యబలమే బలము కానేరదు. తమసైన్యముకంటె పలురెట్లధికముగ నున్న గజపతిరాజుసైన్యము స్వదేశమున నుండియు, మహమ్మదీయసైన్యము నోడించుటతో నలసియున్న కృష్ణరాయనిస్వల్పసైన్యముముందర నిరుపయోగమైనది. బాహాబలయుతుఁడగు మనుజుఁడు తనకంటె బలహీనుఁడైనను బుద్ధిబలము గలిగియుండిన శత్రువునకుఁ జిక్కును. బుద్ధిబలముకడ బాహాబలము నిరుపయోగమైనగజపతిరాజుపరాజయము దైవికము కదా! నాయకులయందుఁ దిమ్మరుసు భేదతంత్రమువలన వైరుధ్యము గల్పించి గజపతిబలవంతమైనసైన్యశరీరమునుండి నాయకశిరమును దొలఁగించి నిరుపయోగ మొనర్చెను. మేధావంతుఁడగుమానవునిబుద్ధికుశలత మానవులస్థితిగతులను మార్చి వింతఫలముల నిచ్చి యదృష్టదేవతకటాక్షవీక్షణములఁ దూక్షవీక్షణములుగ మార్చివైచును. ఈబుద్ధిబలములకు లోకమంతయు విధేయమై కలిగినమార్పులకు జాలిపడి యాశ్చర్యముగఁ జూచుచుండును. బుద్ధిబలమే యొకప్పుడు దైవబలమగును. భగవదంశ మగుమానవునిబుద్ధి కర్మసూత్రమునే మార్చివైచుచున్నటుల మన కొకప్పుడు తోఁచు చుండును.

గజపతి బాలిక యగురుచిదే విట్లు కృష్ణరాయ సైన్య పరివృతయై కతిపయదినములలో విజయనగరముఁ జేరినపిమ్మట గొన్నిదినముల కచ్చట నొకనాఁడు మహావైభవముగఁ బట్టణ మంతయు నలంకరించిరి. పట్టమహిషి వచ్చినదని ప్రజలందఱు నానందము నొందిరి. నాఁడే పునస్సంధానముహూర్త మని పెద్దలు నిర్ణయించిరి. తిమ్మరుసు రాయలఁ బుత్త్రునివలె నాద రించుచు, రాయలు ప్రేమించినకన్యను దెచ్చి రాణి నొనర్చి నందుల కెంతయు సంతసపడుచుండెను. ఉచితకాలమున బాలి కను శయనమందిరమున కంపుటకు నిశ్చయింపఁబడెను. రుచి దేవికి వేఱుగ నియమించినమందిరమున నామె వెంట వచ్చిన పరిచారికలతో నామె విడిసియుండెను.

సంధ్యావేళ నామందిరోపరిభాగమున నొకగదియందు రుచిదేవికడ నొకపరిచారిక నాలుగుకత్తులను దీసి తల వంచు కొని యొకకత్తిపై నొకకత్తిని బెట్టి రాయుచు, "అమ్మా! మీరట్లు చేయవలసియున్నది. అదృష్ట మనియు, కర్మఫల మని యు జరిగిన మోసమునకు లోఁబడుట పిఱికితనము." అని యనుచుండెను.

బాలిక గవాక్షమునుండి బయటికిఁ జూచుచుండెను. ఉన్నతతరుశాఖాగ్రములపై నంటియున్న ట్లగపడుచుండిన నీలంపుటాకసము నామె కనుఁగొనుచుండెను. ఆమె యేమియు బదులు చెప్పలేదు.

"ఇంతవఱకుఁ బలుమారులు పలువురు చెప్పినయావిషయమునుగుఱించి మీకింతయోజన మేల? పరువు ప్రతిష్ఠయు లేని దుర్భరజీవితముకంటె—పవిత్రఖడ్గధారలచే మరణము నొందుట యుత్తమక్షత్రియకాంత కోరఁదగినది." అని దాసి యనెను.

" అది సత్యమే! కాని నీవు ధర్మసూక్ష్మము యోజించుటలేదు. నాభర్తయే నాకు దైవము! నే నాతని నెట్లు నఱుకఁగలను." అని రుచిదేవి యనెను.

" కులహీనుఁడు భర్తయెట్లగును? మఱియు మోసముచేని న్నాతఁడు పెండ్లియాడెను." అని దాసి యనెను.

" ఇందాతనిమోస మేమియు లేదు. నాతండ్రి యుద్దేశపూర్వకముగ న న్నాతని కిచ్చి పెండ్లి చేసెను. తలిదండ్రులు మెచ్చి పెండ్లి యొనర్చినభర్తయే భర్త కాకపోయిననింక భర్తయెవరు?" అని రుచిదేవి యనెను.

" నీవంతపౌరుషహీన మగుమాటనాడినచో దాసియగు నేఁ జెప్పున దేమున్నది? నీతండ్రి రావణునకు దేవతలు భయపడినట్లు—రాక్షసులకు మునులు భయముఁ జెందినట్లు—రాయలకు భయపడి రాజ్యసంరక్షణముకొఱకు తనూజాతమానమును మంటఁ గలుపుటకంగీకరించెను. తుచ్ఛమైనప్రాణముల కాశపడి నీవును పిఱికిమాట లాడుచున్నావు. సూర్యవంశజులమనియు, శ్రీరామమూర్తి వంశమునుండి యూడి పడిన మని

యొ౯ బెద్దప్రవరలుచదువుకొనుగజపతులవంశమున౯ బుట్టినబాలికవు నీవిట్లు మాటలాడుట కడు విచారకరము.'' అని దాసి కనులెఱ్ఱజేసి నిర్భయముగ ననెను. ఆమె చేతనున్న కత్తులు విసరి యొకమూలకు౯ బారవైచెను.

" సుందరీ! నీ కింతయూ వేళ ముడవలసినపని లేదు. రాయలు నిజముగ౯ గులహీనుఁడైన నాతని మనము చంపవలసినయగత్యము లేదు. మన మనుకొనిన ట్లాతఁడు కులహీనుఁడు గాక౯ నిజమైన పరాక్రమమువలననే మనల నోడించి యుండినప్పుడు, మన మహాప్రజాపాలకుని జంపిన నాతనికొఱకెందఱేడ్తురో, ముష్కరతురుష్క లెట్లు విజృంభించి నుశ్చేయుము గొల్లగొట్టుదురో—మన మూహించి తెలిసికొనవలసినదే! నే నాతనితో౯ గాపుర మొనరంచిన౯, గదా—గజపతుల వంశమున కప్రతిష్ఠ! నేమరణించెద నాకత్తుల నిటు తెమ్ము!'' అని రుచిదేవి కన్నుల నీరు పెట్టుకొనుచుండెను.

" అమ్మా! నాపై౯ గినియకుఁడు! మీ రాలోచింపుఁడు! పాతుర్లను మీతండ్రినుండి వేఱుపఱచుటకు రాయలు కపటము చేసెన౯ట. పరాక్రమవంతుఁ డైనచో నట్లొనర్చుట యేమిసీతి! రాజ్యవినాశమును మాన్ప౯గదా మీతండ్రి మిమ్ముల వివాహ మొనర్చినది! తుచ్ఛు౯ డొకఁడిట్లు చచ్చె నా—హిందువు౯ డని యాతఁడు మహమ్మదీయుఁకంటె సత్కదుష్కార్యము లొనర్చుచుండెను. ఒక్క బాలిక యుల్లోన

ర్చనా—మఱల నేరాజు నిట్లు బాలికలయిష్టమునకు వ్యతిరేకముగఁ బరిణయ మాడ సాహసింపఁడు. మఱియు స్వయంవర స్వాతంత్ర్యము గలమీకు మీతండ్రిగారు చేసినవివాహ మధర్మమైనది. మీ కాభర్త భర్తయే కానప్పుడు మీకు దైవసముఁ డెట్లగును?'' అని దాసి యనెను.

“ నా కేమియుఁ దోచుఁట లేదు. అని రుచిదేవియనెను.

“ అమ్మా! మీచీరపై నీకత్తి యొడ్డాణమువలె దగిలించెదను. మిమ్ముల నాశయనాగారమున కంపి యందఱు నీవలకు వచ్చినపిమ్మట రాయలు మిమ్ముల సమీపించును. అప్పు డేమఱపాటున నుండును. మోహాతిరేకమున మైమఱచి యుండును. ఆతఁడు పురుషుఁడబల నేనెట్లని యోజింపకుఁడు. మీరీకరవాలమున నాతని సమయింపుఁడు. గజపతి వంశశీలమును గాపాడుఁడు. చిరకీర్తిఁ బొందుఁడు. గుప్రెక్కుడుపా్రణము లెట్లయిన నేమి? కాకుండినచో నా కీదుస్తుల నలంకరింపుఁడు. నేఁ బోయి యీకార్యము నెఱవేర్తును.'' అని దాసి యనెను.

బాలిక ప్రత్యుత్తర మేమియుఁ జెప్పలేదు.'' ఇంతలో నారంగమున కెవ్వరో వచ్చుచుండుటఁ గని వారా సంభాషణ మాఁపి నడిమిచావడిలోనికిఁ బోయిరి.

పరిత్యాగము.

కృష్ణరాయలు శయనాగారమునుండి యీవలకు వచ్చెను. తిమ్మరుసయ్యవారు ప్రక్కచావడిలోనిలువఁబడి యుండెను. రాజుకుప్పలయం దున్నదీపకళికలు సంపూర్ణప్రకాశము నిచ్చుచుండెను. రాయలు తిమ్మరుసును సమీపించి "అప్పాజీ! బాలిక పయోముఖవిషకుండికవలెఁ గంటకసమన్వితలతికయుంబోలె శయనాగారమునకు వచ్చినది. ఆమె మనమునం దనిష్ట ముండఁగ మన మామెయం దవ్యాజానురాగమున నుండినఁ బ్రయోజనమేమి?" అని పలికెను.

"ఇప్పుడు దేవరవారి యాజ్ఞయేమి?" అని తిమ్మరుసడిగెను.

"బాలికను జనకునింటికిఁ బంపివేయుఁడు." అని రాయలనెను.

తిమ్మరుసు యోజించి కొంతవడి కొక్కనిట్టూర్పును విడిచి రాయలఁ జూచెను. పరిచారకు నొకని బిలిచి యుచిత పరివారమున పల్లకుల నాయత్తపఱుపు మని యాజ్ఞనొసఁగెను. మఱియొక గడియలో సర్వము సిద్ధము చేయఁబడెను. తిమ్మరుసు శయనాగారమునఁ బ్రవేశించెను. అచ్చట రుచిదేవి యవనతముఖియై నిలువఁబడి యుండెను. తిమ్మరు సందుఁ బ్రవేశించిన దామె యెరుగదు. ఆతఁ డామెను జూచి

"అమ్మా! తండ్రిగారిదేశమునకు దయచేయ వలెను." అని పలికెను.

ఆమె తల యెత్తెను. అశ్రుధారలపరిమితముగ నాబాలికవదనమునఁ గురియుచుండెను. తిమ్మరుసును జూచుసరికామెముఖము తీవ్రమయ్యెను. ఆమె గుండెలు తటతట శబ్దించుచుండెను. "ఈమనోహర సౌందర్యవతి కింత కౄరహృదయమా? ఈసుకుమార శరీరమున నిట్టిపాషాణహృదయమా?" అని తిమ్మరు సనుకొనెను. బాలిక నేలపైఁగూలెను. "తండ్రీ! నా కీగతి తప్పదా?" అని యావేదనతో బాలికపలికెను. తిమ్మరుసు బదులుచెప్పలేదు. కీలువిడినజంత్రపుబొమ్మవలె నాతనిపాదముల కించుక దూరమున బడియుండిన బాలిక నాతఁడు గ్రిమ్మరించినపుష్పరాశియో యని తలంచుచుండెను. తమకందఱకు శిరమున ధరింపవలసిన యాజ్ఞలొసఁగుననుకొనిన యాబాలిక యిప్పటిదుస్థితిఁ జూడ నాతనికి జాలి కలిగెను. రాజనీతికోవిదుఁడగు తిమ్మరుసుకన్నులు బాష్పపూరితము లయ్యెను. తా నాబాలికరూపపటమును దెప్పించి రాయలఁ బరిణయమున కంగీకరింపఁజేసి, భేదోపాయమునఁ గార్యము నిర్వర్తించి యుద్ధము లేకుండ జేసినపాట్లాతనికిఁ జ్ఞప్తికి వచ్చెను. తుద కాప్రయత్న మంతయు నిష్ఫలమైనదని యాతఁడు విచారించెను. "కర్మసూత్రము" అనుమాట లాతని నోటినుండి బహిర్గతమయ్యెను. "కంటక మొంకత్వరగఁ దీసి

పారవేసిన నంతమంచిది." అని రాయలయాజ్ఞయని సేవకుఁ డొకఁడు వచ్చి చెప్పి తిమ్మరుసును జూచెను. ఆతఁ డొక్క నిట్టూర్పుఁబుచ్చి గజపతినగరపుదాసీలఁ బిలువనంపి బాలికను దోడ్కొని మందిరముక్రిందకువచ్చి సిద్ధముగనున్నయాందోళికల నెక్కుఁడని మంత్రి యాజ్ఞాపించెను. వారేమియు మాటలాడక యాతని యాజ్ఞల ననుసరించిరి. ఎవ్వరును మాటలాడలేదు. క్రిందఁ బడి యున్న బాలికను లేవనెత్తి దాసీలు తీసికొనిపోయి పల్లకి నెక్కించిరి.

ఆరాత్రిసమయమునఁ బరివారసహితముగ గజపతి తనూజాతతోఁగలసి పరిచారిక లందఱు నరణ్యమార్గములఁబడి వెడలిపోవుచుండిరి. మృదులమై, కోమలమై, ప్రకాశవంతమై, యున్న కృష్ణరాయని సముజ్జ్వలమైనమూర్తి రుచిదేవికన్నుల యెదుటఁ గట్టినట్లుండెను. ప్రేమసంపూరితములగు తరళనయనముల చూపులతోఁ, జిఱునవ్వుతో, ఆదరణముతో— రాయలు తనపాణిగ్రహణ మొనర్చి శయనాగారమున హంసతూలికాతల్పమునకుఁ జేర్పఁ బ్రయత్నించిన సమయమా మెహృదయమును గలఁచివైచుచుండెను. ఆతఁడు చేయిపట్టి చేరఁదీసికొనునప్పుడు మొలయందు న్నకత్తి యుల్కవలెఁ గ్రిందకుఁ బడినప్పు డాతఁ డదరిపడి తనచేయి విడిచినసంగతి దలఁచి యులికిపడి, యట్టిమహాకార్యము జరుగకుండ నుండిన దినయదృష్ట మీసమయమున కెట్లు ఫలించియుండు నని

యామె తలపోయుచుండెను. కుటుంబగౌరవము చెడిపోయెఁ బోయె నని—కొంప కగ్ని తగిలెఁదగిలెనని, రాయల సంహారింపకుండినఁ బౌరుషము లేదులే దని ప్రోత్సహించి, పోరిపోరి తనచే నిట్టిదుష్కృత్యముఁ జేయింపఁ జీరపైఁ గత్తినమర్చిన తనదాసిపై నాగ్రహమతిక్రమించు చుండెను. మనోహరవస్తు నిచయముతో—హృదయానందకర పరిమళములతో—కవికుదయించుభావపరంపరయుంబోలె నగరువత్తులనుండి వెలువడు సుగంధధూమములతో-పన్నీటిసువర్ణకలశములతో -నాగవల్లీదళములతో—అన్నిటికంటె నధికముగఁ దన్నుఁ జేరి తన్ను ధన్యనుజేయ మహాకౌతుకముతో సౌఖ్యాపేక్షతో సమీపించు భర్తతో విరాజిల్లుచున్న-రెండుగడియలక్రిందటఁ దనదేయగు శయనమందిర మామెమనస్సునందుఁ బ్రచలిత మగుచుండెను. ఆశయనమందిరమున నుండినస్థితికి—తా నిప్పుడు పోవుచున్న క్రూరమృగసంకులమగు—ఘోరకంటకపరివృతంబగు -భయంకరస్వరూప కాళవర్ణధారియగు—మహారణ్యమార్గమునం దాబోయలమూల్గులను మరణించినశవముకొఱకేడ్చుబంధుమిత్రులపలెఁ దనదుస్థితి కేడ్చుచున్న యేడ్పులవలె నామె వినుచుండెను. భయంకరములును నూతనములు నగుసృగాలధ్వనులామెకుమరణమే ప్రాప్తించినట్లు—తన్నుశ్మశానవాటికకుఁ దీసికొని పోవుచున్నట్లుగ నాబాలికకు భయముఁగొలుపుచుండెను. మఱి లేఁదా నాసౌఖ్యజనకశయనమందిరమునసే రాయలకించుక

దూరమున నిలువఁబడినట్లు—"కత్తి మాపరిచారకులు కట్టిరి; తీసివేయుడు" నని చెప్పనుంకించినట్లు—సిగ్గుచే నట్లు చెప్పఁజాలక యుండినట్లు—ఇంతలో రాయలు తన్ను సమీపించుచున్నట్లు—అతనిమూర్తి నోరకంటఁ జూచి తా నిదివఱకెన్నఁడు నెఱుఁగని పరమానందమునకు లోనైనట్లు—భ్రమ జెంది యులికిపడి కత్తి క్రిందకుఁ బడినదని తలంచి తిరుగఁ దన ప్రస్తుతస్థితి జప్తికివచ్చి యావేదన పడుచుండెను. "అకటా! ఈజన్మమున నిఁక నామహామహుని చెట్టపట్టి యుండుయోగ్యతలేదా? ఆమహాశయునిమూర్తినైన దర్శింప వీలు లేదా! నేనిప్పుడే పట్టణమునకుఁ బోయి రాయల పాదపంకజములపైఁ బడిప్రార్థించెదను. తిమ్మరుసును దండ్రి రక్షింపుమని ప్రార్థింతమని తలంచి పల్లకిబోయల నాజ్ఞాపింప నుంకించి "వారట్లు చేయుటకు రాజాజ్ఞ లేద"ని నిస్పృహఁ జెంది—తానే యురికి వెనుకకుఁ బోవనిశ్చయించును. పెద్దభయ మావేశించి బాలిక యట్లు చేయలేక పోవును. రాయల నఱుకుమని తన్ను బ్రోత్సాహించిన దాసితనకంటఁ బడిన నామెను నఱికివేయవలయు నని యామె నిశ్చయించుకొనెను. "ఆహాహా! కరుణాస్వరూపుఁడు! ప్రణయమూర్తి! తన్నుఁ జంపుటకుఁ గత్తులఁ దెచ్చి తనశయనమందిరమునఁ జొచ్చిన నన్నురిదీయింపక, యిలువెడలఁగొట్టక, గౌరవపూర్వకముగ నింతపరివారముతో నన్ను మఱల నాతండ్రి యింటి కంపుచున్నయా

శ్రీకృష్ణదేవమహారాయని—ఛీ! ఛీ! తుచ్ఛులు ప్రకటించిన ప్రవాదముల నమ్మి—తుంటరు లగు పరిచారికల ప్రబోధములకుఁ జెవి యొగ్గి—ఉదారహృదయుఁడు, ఆంధ్రకర్ణాటరాజ్య సంస్థాపకుఁడు—అవతారపురుషుఁడు, ననుఁదగు భర్తన—దేవసమునిఁ జంపుటకుఁ బ్రయత్నించిన నాకే శిక్షయైన విధింపవలసినదే? మఱల నే నేమొగము పెట్టుకొని కన్నయింటికిఁ బోవలయును! మందభాగ్యురాలను." అని బాలిక వాపోవుచుండెను. "ఇట్టికారుణ్యమూర్తి పట్టుదలకై—నన్నుఁ దెచ్చెనని చెప్పిన దాసి నాలుక వేయిచీలికలఁ జేయవలదా? తన యంతఃపురమునకుఁ దెచ్చుకొనిన— మాతండ్రి యగ్నిసాక్షిగ వివాహ మొనరించిన నన్ను తనదాసి నగునన్ను—తనయిష్టమువచ్చినట్లు శిక్షించుకొని బుద్ధిచెప్పుకొని తనవాంఛితమును నెఱవేర్చుకొనఁదగిన నన్ను—కటకటా! రాయలు నాదురదృష్టవశమున విడిచివైచెను. ఆతనికి మోహపరితృప్తియే ప్రధానమైన నన్నాతఁ డాసమయమున నేమిచేయ లేఁడు! నాకిష్టము లేదని—నేనాతని ప్రేమించుట లేదని—యాతఁడు గ్రహించినతక్షణము నన్నాతఁడు విడిచి వెడలిపోయెను. కరుణాస్వరూపా! నాపాపములు ఫలించినవి. నాపై నించుక జాలిపడ లేకపోతివా? నేను లోకమెఱుఁగని బాలికనని క్షమియింప లేకపోతివా? ఈకత్తు లేలధరించితివని నన్ను నిలువఁబెట్టి యడుగలేకపోయితివా?" అని బాలిక దుఃఖించుచుండెను.

ఆమెస్వప్నమునఁ గాయకపరిచారకమూర్తిపై నొకవిధమైన యనిర్వచనీయమగుప్రకాశము గలుగుచున్నట్లు—ఆప్రకాశము బాలభానునివలెఁ గ్రమాభివృద్ధి గాంచుచున్నట్లు—తుదకు లోకమంతయు వ్యాపించుచున్నట్లు- చీకటు లెల్లెడఁ బారిపోవుచున్నట్లు- శ్యామలసస్యసంపూరితము లగుపొలములపై— రత్నసంశోభితము లగువంగడములు గలపట్టణములపైఁ- గోట్లకొలఁదిప్రజలు ధరించిన తెల్లనియంగ్రములు గల బల్లెములపైఁ బ్రకాశించుచున్నట్లు- రాజాధిరాజు లందఱు నాతనిపాదములపైఁ బడుచున్నట్లు-దూరమునుండి యిదియంతయుఁ జూచుచున్నత న్నాతఁడు చూచి నవ్వి తనప్రక్కను గూరుచుండుటకు సైగచేసి పిలిచినట్లు- రుచిదేవి యొకస్వప్నముఁగనెను. ఒక యాలోచనమును జేసెను. సగ మాలోచనము- సగము స్వప్నము నగునొకవింతచర్య కామె లోఁబడి; యులికిపడి వెంట వచ్చుచున్న పరిచారికలఁ బిలిచి సవారి నాఁపు మనెను.

అప్పటికిఁ దెలతెలవారుచుండెను. అరణ్యము విడిచి వారొక పల్లెను సమీపించుచుండిరి. అది పర్వతవనసమన్వితమగునొకమనోహరప్రదేశము. "మన మెచ్చటకు వచ్చితిమి?" అని రుచిదేవి యడిగెను.

పరిచారిక లామెకడ కయిదాఱుగురు పసుగొల్లగాని వచ్చిరి. "చినగొల్లపల్లె" యనునొక పల్లెకడకు వచ్చితిమి. అది

యిచ్చటకుఁ గొంచెము దూరమునఁ గలదు. అని రాయలపరిచారకులు చెప్పిరి.

"నన్నచ్చటకుఁ దీసికొనిపోవుదురు?" అని రుచియడిగెను.

"రాయలయాజ్ఞ..." అని పరిచారకుఁ డనుచుండ

"అవునది యేప్రదేశము?" అని రుచి యడిగెను.

"గజపతినగరము!" అని వారనిరి.

"ఈప్రదేశ మెవ్వరిరాజ్యములోనిది?" అని రుచి యడిగెను.

"శ్రీకృష్ణరాయలు నూతనముగ జయించినది." అని సేవకు లనిరి.

"మంచిది! మేమిఁకఁ బైకిఁబోము. మీరు వెనుకకుఁ బొండు." అని రుచి యనెను,

రాయలభృత్యు ల్లొనర్చుటకు రాజాజ్ఞ లేదని చెప్పిరి. కాని యామెకడ నిఁక మాటలాడ లేక వెడలిపోవలసివచ్చెను.

౧౬

గాలివాన.

శ్రీకృష్ణరాయలు బాలికను బంపివేసిన పిమ్మటఁ దిమ్మరుసు సయ్యావారిని బంపివేసి క్రోధపరవశుఁడై చింతామణిమందిరము లోనికి వెడలిపోయెను. భృత్యు లందఱు భయముతో దూర

ద్వారమున వేచియుండిరి. దీపమైన లేకుండుటచేఁ జింతామణి మందిర మంతయు నంధకార బంధురమై యుండెను. రాయ లదియేమియు గ్రహింపలేదు. ఆతని మనమున నెట్టియూహ లుప్పతిల్లుచున్నవో తెలిసికొనుట యెట్లు? ఆతఁడొకసోఫాపైఁ జతికిలఁబడి ఫాలతలము పాణితలమునఁ జేర్చి, సోఫాచేతిపై మోచేతి నూని చింతానిమగ్నుఁడై యుండెను. "దీపము!" అని యాతఁడు బిగ్గరగా ననెను. ఆస్వరమునఁ గ్రోధదుఃఖములు ద్యోతకమగుచుండెను. దుఃఖమునకంటెఁ గ్రోధమాస్వరమునఁ బ్రస్ఫుటమగుచుండెను. మారినయాస్వరమునకు భృత్యుఁడటునిటు చూచెను. తుదకాసేవకుఁడాప్రక్కను దెచ్చియుంచినదివ్వెతో గుమ్మముకడకు వచ్చి నిలువఁబడెను. "లోనికిఁ దెమ్ము!" అని రాయ లనెను. భృత్యుఁడాదీపమును యథాస్థానమున నుంచి ద్వారముకడకుఁ వెడలిపోయెను.

రాయలు చిత్రపటమువైపునకుఁ దిరిగెను. వస్త్ర మాచ్ఛాదింపఁబడి యుండెను. ఆతఁడు లేచి యాపటమును జేరుటకుఁ దగినబల మాతనిశరీరమున లేదని గ్రహించెను. కలగనినరాత్రిమొదలు నేఁటివఱకైన చర్యయంతయు నాతనికి జ్ఞప్తికివచ్చెను. క్రమక్రమముగానాతనిచిత్తవైకల్య మంతయు నొకదీర్ఘనాటకమువలె నాతనిమనోరంగములఁ దిరుగుచుండెను. కత్తిఁగట్టినబాలిక నాతఁడు ప్రేమతోఁ జేయిపట్టి దగ్గఱకుఁ జేర్చునటుల నాతఁడు యోజించుకొనఁగలిగెను. ఆతని కాగ్రి

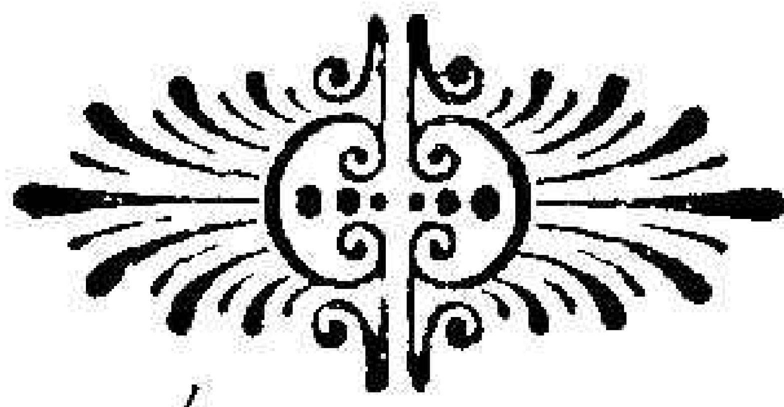
హాముప్రకోపించెను. అప్పు డాకార్యము జరిగినట్లు, ప్రకృ నాబాలిక నిలువఁబడి వణఁకుచున్నట్లు నాఁతడు చూచెను. చటాలున లేచి చిత్రపటమును జేరి యాచ్ఛాదితవస్త్రమును దొలఁగించెను. బాలిక యవనతవదనయై భయముతో నాచిత్ర పటమున దాఁగినట్లాతఁ డనుకొనెను. "ఇట్టిపుష్పమునఁ గంటక ములా?" యనియాతఁడు గొణుఁగుకొని నిట్టూర్పు విడిచెను. తుద కాతఁ డచ్చటనున్నమషీరసమునఁ గుంచె ముంచి బాలిక రూపమును వికృతమొనర్చెను. కృష్ణరాయలు లేచి పటమును జూచెను. ఇఁకఁ జూడలేక పోయెను. ప్రకృతి యంతయు నాశనమైన ట్లాతనికిఁ దోఁచెను. ఆతఁడు గవాక్ష మును జేరెను. ఆచీకటి నాతఁ డట్లే చూచుచుండెను. ఆతనిమన స్సంతయుఁ దీవ్రముగఁ దిరుగుచుండెను. సర్వప్రకృ తియుఁ దిరుగుచున్నట్లాతనికిఁ దోఁచెను. వృక్షములు, నిండ్లు, నక్షత్రములు, మేఘములు, నాకసము, నివి యన్నియు నాత మోరాశియందు లీనమై ప్రకృతియంతయు దుఃఖపూరిత మైన ట్లుండెను. ఇఁకఁ దెల్లవారదని యాతఁ డనుకొనెను. ముగ్ధయు నలౌకికసౌందర్యమూర్తియు నగు బాలిక మూత్రి మాయంధకారమునఁ దాఁడవించుచున్నట్లుండెను. చింతామణి మందిరము లేదు. విజయనగరపట్టణము లేదు. ప్రపంచములేదు. తానున్నదికూడ సందేహము——సర్వము నాయంధకారముసఁ గరఁగి యదృశ్యమైన ట్లాతనికిఁ దోఁచెను. ఆతనికణతలు వేఁడి

మిచేఁ గొట్టుకొనుచున్నట్లాతఁ డనుకొనెను. కన్నులు మంట లెత్తి శిరమంతయు నొచ్చుచున్నట్లుండెను. తాను వికృతము చేసినను బాలిక—మహాలయసమయమునఁ గన్నులుమూసి కొని తాండవించునటరాజప్రభువవలెఁ—దాండవించుటయా తని కసహ్యకరముగ నుండెను. కొంచెము భీతియుఁ గలుగుచుండెను. ఆతనియొడలెల్లయు జల్లుమని చెమ్మటలు గ్రమ్మెను. మహాప్రళయ మగుట నాసమయమున దృశ్యప్రపంచమును నశింపఁజేయుటకు భగవంతుఁ డంపిననాశనాగ్ని వేఁడిమి యని యాతనికి భయ మొదవెను. బాలిక నృత్యముఁ జేయుచు నాయంధకారమున దూరముగ వెడలిపోవుచుండె నని యాతఁ డనుకొనెను. ఆతని కించుక జ్ఞప్తి కలిగెను. వెనుకకుఁ దిరిగెను. పటమువంకఁ జూచెను. అప్పుడాతనిమన స్సంతయుఁ జెడినదని యాతఁ డనుకొనెను. అది ప్రళయకాలము కాలము కాదని యచ్చట నున్నవస్త్రము నొకదానిని నీట ముంచి బాలికపటముపై నప్పుడు వ్రాసినమషీరసమును మెల్లగఁ దుడిచెను. పటమించుక కళంకమున్నను బరిశుభ్ర మయ్యెను. బాలిక రక్తవర్ణవస్త్ర మాతడిగుడ్డతోఁ గాషాయవర్ణముగ మాఱిపోయెను. నీలవర్ణము గల భాగములు కొంచెము నల్లఁబడెను. తుద కొత్త డొక్క నిట్టూర్పును బుచ్చి యిఁక నచ్చట నుండలేకపోయెను. శయనించినఁ గొంచెము సుఖముగ నుండునని యాతఁడు తలచెను, అశ్రువులు క్రమ్మిన నేత్రము లాతఁడు తుడుచుకొనెను.

ప్రభాతము.

"బాలిక నిర్దోషి! ఇది యంతయుఁ గజపతిమాయ! ఆతని శిక్షింపవలయును." అని యాతఁ డనుకొానెను. ఆతనిదృష్టి మేకులకుఁ దగిలించినకరవాలములపైకి బోయెను. ఆకత్తిని దూసి యప్పుడే యుద్ధరంగమున కుఱుకవలె నని యాతఁడనుకొానెను. ఆతనిదృష్టి మఱలఁ బటముపైకిఁ బోయెను. ఆచిత్రపటమునందలి బాలిక మొలనుండి కత్తి క్రిందికిఁ బడిపోయిన ట్లాతనికి సవ్వడి కలిగిన ట్లనుమానించెను. "ఏమైన నేమిః! దోష మొనర్చినవారికి శిక్ష జరుగవలెను." అని యాతఁ డామందిరమును విడిచి వెడలిపోయెను.

ఇది ప్రథమ భాగము.

శ్రీమన్ గ్రంథాలయసంఘము,

శ్రీ రామచంద్రశ్రేష్ఠులు

ప్రభాతము

రెండవ భాగము.

౧

వనాంతరము.

నిబిడతరుశాఖాశ్యామలపత్రశోభితంబును, వియద్గంగాసదృశఝరీయుక్త గగనచుంబితపర్వతరాజవిరాజితంబును, నవకోమలపల్లవఫలపుష్పసౌరభమిళితవాయుసంచారసంయుతంబును, ఘోరవనమృగసంకులధ్వానప్రతిధ్వనితపర్వతగహ్వరసంక్షోభితంబును, భయంకరభావసంజనక నిక్షిప్తశ్యామలపత్రసంకలితంబును, వివిధవర్ణవిహంగమధురకలకూజితసంపూరితంబును, నిర్జనప్రదేశంబు నగునాకొండలోయ కించుకదూరమున సుధాప్రవాహతుల్య విరాజితంబును, మధురపుష్పఫలసమేత వినోదారామపరివృతంబును, శాంతిప్రదంబు నగునాయాశ్రమము నూతనముగ ననఁగ నేఁడెనిమిదివత్సరములకుఁ బూర్వమే కట్టఁబడినది. అందుఁబురుషు లెవ్వరును వసియింపరు. కాషాయాంబరధారిణు లగుకొందఱు

తరుణీమణు లందు వసియించుచుండిరి. పరిచారిక లాచుట్టుపట్ల గొల్లపల్లెలకుఁ బోయి వలసినపదార్థములను గొని తెచ్చుచుందురు. ఆమందిరమునం దొకపుణ్యాత్మురాలు వసియించుచుండును. ఆమెచేయుచుండిన ధర్మములకు మితి లేదు. లక్షలకొలఁది ప్రజలకు నిరతాన్న ప్రదానము చేయుచుండుటచే నామె ప్రత్యక్షాన్నపూర్ణాదేవియని యాచుట్టుప్రక్కలప్రజలు వాకొనుచుందురు. ఆమెచేసిన గోదానములు, సువర్ణదానములు నపరిమితము లని ప్రజలు చెప్పుకొనుచుందురు. వేలకొలఁదిప్రజలామె త్రవ్వించు వాపీకూపతటాకాదులయందుఁ బనులఁ జేసి జీవించుచుందురు. ఆచుట్టుప్రక్కలపల్లెలఁ గలబీదజను లనేకులామందిరమున కించుకదూరమునఁ గలయెత్తయినసమప్రదేశమును జూచుకొని నూతనముగ నొకపల్లెను నిర్మించి యందు నివసించుచుండిరి. వారి కనేకవిధముల నాగృహిణి సాహాయ్యమొసర్చి యుండుటచే వారు నూతన గృహనిర్మాణములను, క్షేత్రసంపాదనమును, జేసికొని క్రమముగ భాగ్యవంతులగుచుండిరి. ఆపల్లె క్రమముగ నభివృద్ధినొంది యొకపట్టణమువలె నగునని తోఁచుచుండెను.

ఆగృహిణి బయటి కెన్నఁడును రాదు. వేలకొలఁది విప్రులు నిరంతరము వచ్చి దానభోజనపరితృప్తులై పోవుచు నామె యొక యోగినియనియు, స్వర్ణయోగరహస్యభేదినియగు భైరవియనియు, వనలక్ష్మి యవతారమనియు, పురుషులకంటెఁ

బడదేల యనియు, దీనివలన నామె కేమిప్రయోజన మనియు, నేచక్రవర్తినియో విరాగమున నిల్లువచ్చియుండవచ్చుననియుఁ బలువిధములఁ జెప్పుకొనుచుఁ బోవుచుందురు. ఇంతవఱకామెను జూచినవా రెవ్వరును లేరు. కాని యామె యార్తులపాలిఁటి మహాలక్ష్మి యనియుఁ, జల్లనిహృదయము గలకరుణామూర్తి యనియు నామె నందఱుఁ గీర్తించుచుండిరి. ఒకరు నిర్ణయించి పేరుపెట్టకపోయినను, గ్రమముగా నెట్లో యామెపేరు వరద రాజమ్మగా రని వాడుకలోనికి వచ్చెను. వరదరాజమ్మగారినిఁ జూచినవా రింతవఱ కెవ్వరును లేరు.

మందిరప్రాంగణమునఁ గలవిశాల మగునుద్యానవన మంతయు హరిపూజార్హము లగుపుష్పపత్రముల నిచ్చులతా వృక్షములతో నిండియున్నది. మామిడిగున్నలు గాలికిఁ గద లుచు మేత మేయుటకు వచ్చినగజములమాడ్కి నచ్చటచ్చటఁ గాన్పించును. అందుఁ బెక్కుచోట్లఁ గలపుష్పలతలపొదరిండ్లు, తరుచ్ఛాయలును శాంతిప్రదములై, పురాణకాలమునాఁటి ఋషివాటికల జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుచుండెను.

వివిధకార్యముల నిర్వర్తించుటకు నియమింపఁబడినపరి చారికలందఱుఁ గాషాయాంబరముల ధరించి చల్లబాటువేళల నాయాతరుచ్ఛాయల నెమరవేయుచుఁ బరుండియున్న మృగ శాబకములకును, వృక్షాగ్రభాగముల కెక్కి షడ్జస్వరమునఁ గేకలిడుచుఁ గ్రిందనడయాడుచుఁ బురివిప్పి సువర్ణరత్నఖచిత

ప్రభాతము.

చామరముల విసరునట్లు విజృంభించుచుఁ బ్రకృతితో నైక్యమై పరిశాంతానందము నొందుచున్న నెమళ్ళును, వింతయాకృతుల వివిధవిశేషములఁబుత్తము లొనర్చు పక్షిజాలమును కనువిష్టములగు వేలువేలుమధురాహారములఁ దెచ్చి వేసినవానితోఁ గలసి యానందించుచుందురు. అవి యన్నియుఁ బెంపుడుమృగములు, పక్షులు నని యవి యాపరిచారికలకడఁ జూపుచనువును గను వారికిఁ దోఁచును. నిరంతరకార్యాలోలురును, పరమానందము యుప్రకృతిసంపూర్ణాకృతనిగనుఁగొనఁజాలనినాగరికులునాయా టవికులమహానందమును గ్రహించిచూచినచో నీకనట్టివారు తమనాగరికత నాసహాసర్షిముఖియగు ప్రకృతియెదుటనుంచుకొ నఁజాలక భయమున నానాగరికతనావలకుఁ బంపివేసి, తాము, గూడ నాయాటవికులతోఁ గలియవలయు నని కోరుకొను చుందురు.

ఆరామమునందుఁ బర్ణకుటీరము లెన్నియో కలవు. అచ్చటచ్చటఁ గలకంతు లెందఱో భక్తితోఁ బాటలఁబాడు చుందురు. కొందఱు పూలమాలికలఁ గుచ్చుచుందురు. మఱి కొందఱు పుష్పములఁ గోయుచుందురు. కొంద ఱానందపార వశ్యమునఁ జొక్కి యోగనిద్రలఁ బోవుచుండిరా యని తోఁచుచుందురు. పరిచారిక లందఱు యుక్తసమయములఁ జేయవలసినసర్వకార్యభారములను యథావిధి నిర్వర్తించి, తీరిక వే ళల నాయుద్యానవనము కాదు--ఋషివాటికి కించుక మధ్య

మునసున్న మందిరమునకుఁ బోయి, యందుఁ గలమురళీధరకృష్ణభగవానుని గీర్తించుపాటలు పాడుచునో, పూలమాలికల సమర్పించుచునో, నైవేద్యముల నర్పించుచునో, భజనచేయుచునో, భక్తిచే నొడలుమఱచి నృత్యము చేయుచునో, కాలము గడపుచుందురు. ఆయాభాగములకుఁ బురుషు లెవ్వరును రాకుండునట్లు జాగరూకత తీసికొనువాడుక యుండెడిది. వరదరాజమ్మవారిమహాత్మ్యముననో, ఆమెయెడఁ బ్రజలకుఁ గల భక్తివలననో, భయముననో, యెన్నఁడు నావననముచేయువకైనఁ బురుషు లెవ్వరునురారు. మందిరప్రాంగణమునఁ గలపెద్దపాకలయందు సంతర్పణములు జరుగుచుండును. దానములు పంచిపెట్టఁ బడును. ఆభాగమున కుదయభాగమునఁ బురుషులు రావచ్చును. అచ్చటకుఁ బ్రధానమందిర మించుక దూరము. సంతర్పణశాలలు మొదలు ప్రధానమందిరధవళప్రాకారమువఱకుఁ జక్కనిబాటకలదు. దారికిరుప్రక్కలఁ జక్కనిపోకచెట్లు బారులుతీర్చి పాతియుండెను. ఆదారిని పరిచారికలే వచ్చుచుఁ బోవుచుందురు. ఆమందిరప్రవేశ మొనరించి యందుండుపిశేషముల నరసినవా రింతవఱ కెవ్వరును లేరు.

౨

హేమాంగి ముకుంద

ప్రసవరాజమ్మవారి మందిరమున కరకోసెడు దూరమునఁ గల చిన్న పర్వతము నెక్కి యొకబాలిక వచ్చుచుండెను.

-౧౦౧-

ప్రభాతము:

ఆమె యొడ లంతయుఁ జిరుచెమటలు గ్రమ్మి క్రమముగ ధారలుగట్టి యామెధరించిన చీరయు రవికయు సంపూర్ణముగఁ దడపి వైచెను. ఆమె యొకనదియందు వస్త్రసహితముగ మునిఁగి వచ్చుచున్నట్లు చూపరులకుఁ దోఁచును. ఉస్సురని యాయాసపడుచు నాబాలిక పైఁటకొంగున వదనముఁ దుడుచుకొనుచు విసరుకొనుచు మెల్లఁగ నడచి వచ్చుచుండెను. ఆమె పర్వతాగ్రమున కెక్కునసరి కీమందిర మామెకంటఁ బడెను. బాలిక యుత్సాహముతో నామందిరమువైపునకు దిగి గమనవేగము నభివృద్ధిఁ జేసి యామెకంటఁబడిన కాలిదారిని వచ్చుచుండెను.

"ఇఁక మావార లగపడరు. అబ్బబ్బ! ఈనాలుగుక్రోశములు నడచుసరికి నాపని యైనది. కోడికూఁతవేళ బయలుదేరితిని. ఇప్పటి కాయాటవికుని సాయమున నీమందిరమునుఁ గనుఁగొంటిని. తెల్లవారి లేచి నన్నుఁ గానక వెదకివిసిగి తుదకు వారియాత్రికు వారుపోవుదురు. కాలినడకను గాశికిఁ బోవుట మాటలా?" అని యనుకొనుచు నామె యామందిరమును సమీపించెను. అచ్చటి కించుకదూరమునుండి వందలకొలఁది భోజనపదార్థములను గొనుపోవుబండ్లామెకంటఁ బడెను. బాలిక త్వరగ నాబండ్లను జేరి మందిరవిశేషముల నరసికొన వచ్చు నని తలంచెను. ఆమె చరచర నడచుచుండెను. ఎంత నడచిన నడుగులో నడుగు పడుటచే నాబాలిక దూరమునఁ

బోవుచున్న యాబండ్లను గాని, పలువిధములగు శాకములం జేపపుటిల నుంచి తీసికొనుపోవుస్త్రీపురుషులను గాని యామె చేర లేకపోయెను.

కొంతవడి కాబాలిక బోదులుకట్టిన మందిరసమీపారామభూమిలోనికి వచ్చెను. దూరమున నిమ్మపండ్లను గోయుచున్న యొకపరిచారిక యాబాలికను జూచి యెదురేంగి వాసస్థల మెటేంగి కుశలప్రశ్న మొనరించి, గంటకములంతో బొబ్బలెక్కునట్లు నడచినబాలిక యొంటరితనమునకు వెఱఁగంది, మందిరములోనికిఁ దీసికొని పోవుచుండెను.

"నీ వెవ్వరవు?" అని బాలిక యడిగెను.

"నేనీమందిరమున నొకపరిచారికను." అని నిమ్మపండ్లను గోసినవనిత పలికెను.

"ఈమందిర మెవరిది?" అని బాలిక యడిగెను,

"వరదరాజమ్మవారిదని యెఱుఁగరా?" అని పరిచారిక బదులు చెప్పెను.

"ఆమె మీయధికారిణియా? అయిన నీమె దేయూరు? ఎందుల కీధర్మములు చేయుచున్నది?" అని బాలిక యడిగెను.

"అమ్మా! ఆప్రశ్నములకుఁ బ్రత్యుత్తరము లిచ్చుటకు మాకనుజ్ఞ లేదు. తెలిసికొనుటవలన మీకును బ్రయోజనము లేదు." అనిపరిచారిక యనెను.

"మా కవసరము లేనిసంగతి నీ కెట్లు తెలియును?

సాహాయ్యము పొందుదాతవే రెవ్వరో, యునికి యెచ్చటనో పరిగ్రహీతకుఁ దెలియవలదా? " అని బాలిక యనెను.

"దానము చేయుటకుముందే ప్రకటనము కొఱకు గోహశిలాశాసనముల నొనరుచు కొందఱివలె మాయమ్మవా రిష్టపడదు. పైఁగనది దాంభికవృత్తి యనియామె నిందించును. నిజమైనపేరు దెలిపినఁ జిరకీర్తి గందు గన—మనకుఁ గీర్తియు నక్కరలేదు. మనము దైవసేవకులము. చేతనయినంతలో మనల నాతఁడు నమ్మి యొప్పగించినసొత్తు నాతనిప్రపంచ మున వలసినవారికి వలసినంత పాత్రాపాత్ర వివేకముతో నిచ్చివేసి మనభారము మనము సదల్చుకొనవలయును. మనల నీప్రదేశముల కే కార్యములు నిర్వర్తింపఁ జేయును ద్దేశము తో దైవ మంపెనో యాకార్యములఁ జేయుటయే మనపని యని యామె చెప్పుచుండును." అని పరిచారిక యనెను.

"మంచిది. అమెదర్శనము కానిది—పేరు తెలియనిది—నాయ మెుండ నిష్టముండనివా రుండు రట్టివారివి షయము?—" అని బాలిక యనుచుండ

"మీకు సాహాయ్యమే ప్రధానము కాని తక్కినవిష యము లత్యవసరములను కావు. మీకాపట్టుదల యేల? మఱియు నామె—"మీరు బ్రాహ్మణులా?—" అని పరిచారిక యడిగి బాలికను జూచెను.

"అవును!" అని బాలిక బదులుచెప్పుచు నావనసొంద

ర్యమును గాని, పరికౢనూతనముగ వచ్చినతన్నుఁ జూచి బెదరి చంచలకటాక్షముల మెఱుఁగు లభివృద్ధియగునట్లు చెంగుచెంగున దుమికిపోవు లేళ్లనుగాని యామె పరిశీలించుట లేదు. వారు మందిరమును సమీపించిరి.

"మాయమ్మవారికి బ్రాహ్మణస్త్రీలు—కాదు—స్త్రీల నుజూచుట కభ్యంతరము లేదు." అని పరిచారిక యనుచుండ మఱియొకపరిచారిక సరిగ నట్టివస్త్రములతోడనే బయటికి వచ్చి "ఏమి యాపెండ్లినడకలు? ఆవలఁ జిత్రాన్నములోనికి—తేట మజ్జిగలోనికి —నిమ్మకాయలు లేవని తొందరపడుచు న్నారు. రమ్మా! రమ్మా! సరళా!" అని యఱచి యించుక కోపపడెను.

"అమ్మవారిదర్శనమున కీమె వచ్చినారు." అనుచు నాము వ్వురు నామందిరములోనికిఁ బోయిరి. నిర్ణీతకృత్యముల నెఱి వేర్చుకొని సరళ యీవలకు వచ్చి బ్రాహ్మణబాలికను దీసి కొని లోనికిఁ బోయెను.

ఆమె పింగళి సూరనార్యునిభార్య యనియు, భర్త కాశికిఁ బోవుట విని కొండ్రాయూరివారు కాశికిఁబోవుచుండ వారివెంట బయలుదేరి, భర్త కాశినుండి మఱలి విజయనగర మునకు వచ్చెనని విని యామె వెనుకకుఁ బోవుటకుఁ దలంప నాయూరివా రామెను విడువలే దనియు, తుద కామె వారల విడిచి విజయనగరము పోవనుద్దేశముతో నీమందిరముకడను

సాహాయ్యార్థము వచ్చినట్లుగ నాబాలిక చెప్పినదని పరిచారిక లనుకొనిరి. వరదరాజమ్మవారు బాలికకు వలసినసాయ మొన ర్చుట కంగీకరించినదని వేఱ చెప్పనక్కరలేదు. కొన్నిదినము లాబాలిక నచ్చటనే యుండు మని తమప్రభ్వి కోరినట్లుకూడ వారు చెప్పుకొనిరి.

3

పరార్థపరత్వము.

కడచినవత్సరమున వానలు గురియక పోవుటవలనఁ బంటలంతగాఁ బండలేదు. వర్షము ను కొలదిగ గురిసిన నా చుట్టుపక్కలఁ బంటచెరువులు లేకపోవుటవలనఁ బ్రజలు త్రాగుటకైన నీరములేక బాధల నొందుచుండిరి. వరదరాజ మ్మవారి కార్తజనులను రక్షింపవలసిన భార మధికమయ్యెను. ఆమె యాభారమును సంతోషపూర్వకముగ నంగీకరించెను. ప్రజల కన్నదాన మపరిమిత మగుచుండెను. లక్షలకొలఁది ధనవ్యయము చేయించి భోజనపదార్థముల నావారింతప్రదేశ ములనుండి ప్రతిదినముఁ దెప్పించి యామె జనులఁ బోషించు చుండెను. అచ్చటికిఁవచ్చిన రాతిపనివాండ్రు, బీదలగు నప్ప రులు, నితరప్రజలుఁ బ్రతిదినము నన్నపూర్ణాదేవసత్రమున భుజింయించి యామెయాజ్ఞ ననుసరించి యామందిరమున కించు

కదూరమునఁ గలయాపెద్దకొండలోయయొద్దఁ బనిజేయుచుండిరి. మూఁడువైపుల నత్యున్నతములయినకొండలు గలవు. వానిపై నెన్నియోవేలచుక్కల వర్షము కురియుచుండును. ఆనీరంతయుఁ గొండవాగులఁ బడి నిరుపయోగమై పోవుచుండెను. అది చూచి వరదరాజమ్మగారాలోయయందుఁ గురియు నీరంతయుఁ బ్రయోజనపడుటకు నాల్గవ వైపుననొక పెద్దకట్టఁ బోయించుచుండెను. ఆకట్ట సంపూర్ణమైనఁ గొన్ని వందలచతురపు గోశములమేర నీరు నిలువయుండి పెద్దతటాకమైనచో, బ్రాంతపుజనులకుఁ గలవు కలి వగునని యామెయాశ. వేసవి యంతయుఁ బనిచేసి వేలకొలఁదిప్రజలు కష్టపడుచుండిరి. నాల్గవతట్టు మఱల నొకకొండయంతకట్టఁ బోయుచుండిరి. అది యింకను బూర్తి కాలేదు. ఇంతలో నొకటి రెండు కారువర్షములకాలమునఁ గురిసి యామె యనుకొనినట్లు తటాకమంతయు నిండిపోయెను. పనివాండ్రు కష్టపడి కట్ట పూర్తి చేసిరి. కాని గట్టు నూతనమైనదగుట నాదబాటుగఁ గురిసినవర్షముదెబ్బ కాగట్టు తూటులుపడి తెగిపోయెను. నీరంతయుఁ బోవుచుండెను. వనమధ్యమున నిక్షేపము దొరికినప్పుడు దొంగలు కొట్టినచో నెట్లు నిరుపేద విచారమొందునో యట్లాప్రాంతపుఁబ్రజలందఱుఁ దమకు నూతనముగ లభించి, తమపొలముల సుక్షేత్రములఁ జేయుననుకొనిన చెరువుకట్ట తెగుట కెంతయు పరపిల్లిరి. ఆగండి కట్టినచో రత్నాభరణము బహుమాన మొసం

గెద నని వరదరాజమ్మవారు ప్రకటించిరి. వేలకొలఁది జనులు వచ్చి తట్టలతో రాళ్లను మన్నును బోయుచు శక్తివంచన లేకుండఁ గష్టపడుచుండిరి. కాని గండి కప్పలేకపోయిరి.

ఈసందిగ్ధసమయమున నొకనాఁడు వరద రాజమ్మవారు మందిరోపరిభాగమునఁ గూరుచుండి చూపుతడకలోనుండి పని చేయుచున్న వేలకొలఁదిమనుజులఁ జూచుచుఁ, బ్రక్కనుగూరు చుండిన పింగళిసూరనార్యునిభార్య యగుపార్వతితో నీవిధము గ సంభాషించుచుండెను.

"తల్లీ! మీభర్త మీతాతగారిని జూచుటకు వచ్చుచుం డిరని తెలిసినప్పు డది సత్యమే యైయుండును. ఆయన సంపూ ర్ణముగఁ బాండిత్యసంపాదన మొనర్పనియెడలఁ దాతగారికడ కు రాఁడు. మీరు మనమంపినపరిచారిక వచ్చుతోడనే విజయ నగరమునకుఁ బోవచ్చును." అని వరదరాజమ్మవార నెను.

"దేవీ! మీమాటలవలన ధైర్యము కలుగుచున్నది. ఆర్తజనుల రక్షించుమీరే నాధారము. మీయండ కెట్లో భ గవంతుఁడు చేర్చెను. భర్తను విడిచి పదివత్సరములనుండి దిన ములఁ బుచ్చుచున్న నాదుస్థితికి మీరు జాలిపడి యాదరించి నట్లు—నన్నిదివఱ కెవ్వరుఁ గరుణతో నాదరింపలేదు." అని బాలిక కన్నీటితోఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

"ధైర్యముఁ జిక్కబట్టి యింతవఱకు భర్త్రన్వేషణకై త్వరపై చేసినపనులఁ జెప్పి మమ్మాశ్చర్యాంబుధిని దేల్చితివి.

అబ్బే! అట్లు దుఃఖించుట మంచిదికాదు. చేసికొనిన కర్మ మనుభవింప వలయును. మఱియు మిమ్మేమి భర్త మీపై కోపమున బరిత్యజించెనా? చదువుకొనుటకుఁ గాశికిఁబోయి యాతనికొఱ కింత వగ పేల? మఱియు నాతఁడు స్వగ్రామ మగుపింగళిపోక భార్యను జూచుటకే విజయనగరమునకుఁ బోయియుండును. దుఃఖింపకుఁ డమ్మా! సర్వవిధముల శుభ మగును." అనివర దరాజమ్మ వారు చెప్పుచుండిరి.

స్వర్ణలతను బోలుశరీర కాంతులును, శిరీషపుష్పసదృశ కోమలత్వమును గలిగి సర్వవిధముల నతిసౌంధర్యవతి యగు నా వరదరాజమ్మవారు ప్రజ లనుకొనునట్లు సత్యముగ స్వర్గమునుండి దిగివచ్చిన యప్సరోంగనయో యని సందియ మొదవించును. పండుతమలపాకులవంటి పలుచని చెక్కిళ్లును, జడలు కట్టినకుటిలకుంతలములునుపురుషు లెవ్వరు లేకుంట నచ్చటచ్చట నదీగర్భమున బయలుపడిన సైకత శ్రేణులవలె వస్త్రమధ్యము నుండి తెల్లబారిపోవుచు నగపడుచున్న శరీరసౌందర్యమును జూచియామె సంపూర్ణసౌందర్యమూర్తి నిచ్చటఁ జిత్రించుటకు గుతూహలము కలుగుచున్నది. కాన యామె కాషాయాంబరముల ధరించి యున్నది. సర్వాభరణముల నామె తీసివైచిన యానవాళ్లామెశరీరమునం దాయాభాగమున ముద్రితములై యున్నవి. శుద్ధసాత్వక స్వరూపిణియు, శాంతిప్రదప్రఫుల్లవదన యుఁ, గరుణాస్వరూపిణియు. వైరాజ్యమూర్తియు నగు నా

కాంతామణిని జూచి కన్నులమిఱుమిట్లుఁ గొలుపునా తేజస్వ రూపమునకు వినమ్రులమై యామెసౌశదర్యమును జితించు పని మానుకొనవలసి వచ్చినది.

ఆ తేజస్వరూపిణి పార్వతి నట్లనున యుంచుచు, జపమాలికను ద్రిప్పుకొనుచు, మరల నింకొకనిముసములోఁ గలుగు కన్నీటిని మాటుపఱచుకొనుచు నేదియో తలపోయుచుండ నొక పరిచారిక వచ్చి "మనగొల్లది—కృష్ణవేణి— శివశక్తియై యాడుచు వచ్చినది. మందిరప్రాంగణమునఁ గలదు" అని చెప్పెను.

మందిరమునకుఁ గ్రిందిభాగమున "అమ్మా! అమ్మా! వరదరాజమ్మాయి—అమ్మా!" అని యొకగొల్లది శక్తిపూని నట్లు కేకలు వైచుచుండెను.

"దర్శనము కావలయు ననుచున్నది. బలవంతముగ లోపలఁ బ్రవేశింపఁ దలఁచుచున్నది. ఎంతమంది పట్టుకొనిన నాఁగుటలేదు. ద్వారము బంధించిమి." అని మఱియొకపరి చారిక వచ్చి చెప్పెను.

ఇంతలోఁ గ్రిందిద్వారము తలుపులుశివశక్తి బ్రద్దలగు నట్లు తన్నుచుండెను. "ఆమెను రానిండు!" అని వరదరాజమ్మ యానతియిచ్చి క్రిందకు దిగివచ్చెను.

అంతట వేపరొట్ట చేతఁబూనిన యాశివశక్తి— శరీర మంతయుఁ బసపుతో నిండినయావ్యక్తి—కన్నుల మూసికొని

తల విరయఁబోసి "అమ్మా! లక్షలు వ్యయపఱచినారు— కట్ట నిలువఁ బడలేదు— నాభక్తురాలి కొడుకులు—ఇద్దఱు కొడుకులు—రామలక్ష్మణులు— చినకంబఁడొకఁడు— పెద కంబఁడొకఁడు—రాత్రి కల గన్నారు—నేనే చెప్పినాను— వారిద్దఱను గండిలోఁ బాఱవైచి—పైని మన్ను తట్టలఁ బోయింపుఁడు—గండి పూడును—వారికి జిరకీర్తి—ప్రజల కుపయోగము—కల సత్యము. కలలో నేనే చెప్పినాను— భక్తురాలా! నీకోరిక లీడేరును—నీధర్మము వర్ధిల్లును—నీదానము వర్ధిల్లును—భక్తురాలా! నీ వాబిడ్డలపేరు శాశ్వతమగునట్లు—క్రొత్తగాఁ గట్టించినపల్లెకుఁ గంబమని పేరుపెట్టుము" అని చెప్పి యాయాసపడుచుండెను.

"తల్లీ, భగవతీ, నీవి ట్లీబీదల బాధించుటకు బదులా గండి నీకరుణామాత్రముననే కట్టింపరాదా? నాకీక్రూరకృత్యమున కేల యానతిచ్చెదవు. తల్లీ!" అని వరదరాజమ్మ యాశివశక్తికి నమస్కరించెను.

"వారునాభక్తులు— వారికిఁ గీర్తి—నాయాజ్ఞకు వ్యతిరేకము వలదు—నాభక్తురా లైన యీకృష్ణవేణి తన యిరువురు పుత్రుల నీమహాకార్యమునకు బలి యిచ్చుచుండ నీ కేమి భయము—" అని శివశక్తి చెప్పి వరదరాజమ్మవారు చెప్పుప్రత్యుత్తరమును వినకయే పరిచారికల నొత్తిగించుకొని మందిరమునకావలఁ బడి "నడువుఁడు!

రండు!" అని అఱచుచు మందిరప్రాంగణమున వేచియున్న జనులు వెంటఁ బరుగెత్తుకొని రాఁగాఁ జెరువుగండివైపునకుఁ బరుగెత్తుకొని పోయెను.

డప్పులు వాయించుచుండ నృత్యము చేయుచున్న నచికంబఁడు, పెదకంబఁడు "ధన్యులగుఁడు! తల్లిగారి సెలవైనది!" అని యఱచుచు వచ్చుచున్న తమ వృద్ధజననిం జూచి మఱింత యాడుచు నుత్సాహాతిరేకమున నొక్కమాఱుగ నాగండిలోనికి గుభాలున నుఱికిరి. పనివాండ్రును, జూడవచ్చిన లక్షల కొలఁది ప్రజలును దలయొకతట్ట మట్టియు నాగండిలోఁ బారఁబోసిరి. తట్టలు దొరకనివారు తమకు దొరికిన రాళ్ళను విసరిరి. ఉత్సాహాతిరేకమున విసరినమంటితో నారాళ్ళెత్తుకొని పాతిక గడియలో నాగండి పూడెను. "హరాహరా! గోవిందా! గంగమ్మా తల్లీ! వరదరాజమ్మోర్మరు." అను కేకలతో నాప్రజలు గండికట్టినందుల కెంతయు సంతసముతోఁ గేకలు వేయుచుండిరి.

ఇంతలో నారంగమునకు వరదరాజమ్మవా రాయిరువుర నాగండిలోఁ బడనీయవల దని పంపినయాజ్ఞ ననుసరించి యొకపరిచారిక పరువెత్తుకొని వచ్చెను. ఆమె వచ్చుటలోఁ గలిగినయాలస్యమువలన నాయాజ్ఞ నిరుపయోగ మయ్యెను.

ఇరువురు పురుషులు స్వార్థమును వీడి—ప్రజలయందు త్సాహోద్రేకము గలిగించి, శాశ్వతముగ లక్షలకొలఁది

జనుల కుపయోగపడు మహాధర్మకార్యమునకుఁ దమప్రాణము లర్పించి, పెండ్లికొడుకులవలె నుత్సాహముతో నందుఁబడి మరణించిరి. ప్రజల నమ్మకమువలన నాకార్యమును గొనసాగెను.

వరదరాజమ్మవారీసంగతి నంతయు విని, శివభక్తితో, గేకలిడుచుఁ బరువెత్తుచున్న జనసమూహము కేకల విని మిక్కిలిగవిచారించెను. తుద కాస్వార్థత్యాగుల—మూఢభక్తుల—నజరామరకీర్తిమంతులఁ జేయఁదలఁచి తనమందిరమున కించుక దూరమున నూతనముగ బయలు దేరిన పెద్దపల్లెకును గొల్లపల్లెకును * పెదకంబము, చినకంబమునని పేరిడి, లక్షలకొలఁది ప్రజల కన్నమిడెను.

౪

ఆతఁడు నాభర్తయే.

"ఆతఁడు నాభర్తయే!" అని పార్వతి యనెను.

"మీ రెట్లు కనుగొంటిరి?" అని వరదరాజమ్మవారడిగెను.

"విజయనగరము నుండి దాసి వచ్చి, మాతాతగారిని గనుగొంటి ననియు, నాభర్త రాలేదనియుఁ జెప్పినది మొద

* [ఇప్ప కాపల్లెలే కలసిపోయి కంబ మనుపట్టణముగా మారిపోయినట్లు స్థలజ్ఞులు చెప్పుదురు.]

లిక మీకడనే యుండి, శక్తికొలఁది నతిథిసేవ యొనర్చుచుండఁ దలంచితిని. నేఁడు భోజనశాలయందు బ్రాహ్మణులకు వడ్డనఁ జేయుచుంటిని. మీయనుగ్రహమువలన వారిచ్చటకు దయచేసిరి." అని పార్వతియనెను.

"అయినచో వారప్పుడు మిమ్ముఁ జూడలేదా?" అని వరదరాజమ్మగా రడిగెను.

"నేను దూరమునుండియే చూచి వెనుకకు వచ్చితిని." అని పార్వతి యనెను.

"వారినామధేయ మేమి?" అని వరదరాజమ్మ గారడిగెను.

పార్వతి సిగ్గుపడి యొకపత్రము తీసి దానిపై "పింగళి సూరనార్యుఁడు" అని వ్రాసి వరదరాజమ్మగారి కిచ్చెను.

"మీరొకలేఖ వ్రాయుఁడు" అని వరదరాజమ్మగార నెను.

"నే నట్లొనర్పఁజాలను." అని పార్వతి తలవంచుకొని మందహాస మొనర్చెను.

"మంచిది మీరిటనుండుఁడు! భోజనము లగుటతోడనే పెండ్లికొమరుని బిలిపింతును." అని నవ్వుచు వరదరాజమ్మగార నెను.

భోజనశాలయందు "మామిడిపండ్లబుంగ లేఁత వలదు. పనసతొనలు తెండు. పెరుఁగుకడవ యెక్కడ? ఇప్పుడు నేయి యెందులకు? అన్నపుఁబళ్లెరములు! చవి తీసికొనిరండు!" అని బ్రాహ్మణులు కేకలువేయుచుండిరి. శక్తికొలఁదిఁ బెరుఁగు

సందడి జూచుచుండిరి. కొంతవడికి కన్యపుణ్యాహవాచనమును జదివిరి. "గోవిందా!" యను కేకలతో భోజనములు ముగిసెను. పరిచారికలు తాంబూలములఁ బళ్లెరములనుంచి "కుంకుమపువ్వుబరికెలఁ దెండు!" అని యడుగుచుండిరి.

అప్పుడు వరదరాజమ్మగా రొకదాసిని బిలిచి "నేఁడు వచ్చినయతిథులకడకుఁ బోయి దక్షిణతాంబూలము లొసఁగిన పిమ్మట వారిలో నెవరు తాంబూలము మాత్రమే తీసికొని దక్షిణతీసికొనరో వారి పటకుఁ దీసికొనిరమ్ము!" అని చెప్పెను. "చిత్తము!" అని పరిచారిక వెడలిపోయెను.

కొంతవడికి మేడమీఁదఁ బుస్తకభాండాగారముకడ నున్న చావడిలోఁ దెరకీవల నొకపీఠము వేయఁబడియుండెను. అప్పటికు సూరనార్యుని దీసికొని దాసి వచ్చి పీఠముపైఁ గూరుచుండుఁ డనెను.

"నాతోఁ బనియేమున్నది?" అని సుమారమి ఇరువది వత్సరములుదాఁటిన బక్కపలుచని యాకారమునున్న సూరనార్యుఁ డడిగెను.

"మాదేవిగారి సెలవైనది." అనిచెప్పి దాసి వెడలిపోయెను. ఒక యరగడియకాలము గడచెను.

ఇంటిలోఁ దెరచాటునఁ గంకణరవము వినఁబడెను. సూరన తెరవైపునకుఁ దిరిగి చూచెను. ఎవ్వరు నగపడలేదు. తెరగుడ్డ గాలికిఁ గావలయును గదలుచుండెను. కొంతవడికి

"మీకుఁ గాశీనివాసము సౌఖ్యప్రదముగఁ గడచినదా?" అని యెవరో ప్రశ్నించినది సూరనార్యునకు వినఁబడెను.

"చిత్రము! నన్నా యడుగుచున్నది?" అని సూరనార్యుఁడు భయప్రదర్శక మగుచూపుతో ననెను.

"అవును!" అని లోపలనుండి యనిరి.

"నాకు సౌఖ్యప్రదముగనే యుండెను." అనుచు సూరనార్యుఁడు తన్నా మందిరమున నెఱిఁగినవా రెవర్రై యుందురని యాశ్చర్యము నొందుచుండెను.

"విద్యాభ్యాసము పూర్తియైనదా?" అని మఱలఁ బ్రశ్న.

"విద్యకుఁ బూర్తి యెక్కడకు—ఏదియో కొంతవఱకుఁ గృషి చేసితిని." అని సూరనార్యుఁ డనెను.

"ఇంత తొందరగ వచ్చితిరి. బంధుజనులను జూచుటకా? పింగళి పోయి మీతల్లిగారిని జూచివచ్చితిరా?" అని ప్రశ్నలు.

ఈమందిరమునఁ గలవా రెవరు? త న్నీప్రశ్న లొనరించువా రెవరు? తనకథనంతయు నెఱిఁగినవా రెవరు? అనుసందేహములు సూరనార్యుని బాధించుచుండెను. తాను ప్రత్యుత్తర మీయువలయునో లేదో తెలియదు.

"ఈప్రశ్నము లొనరించువా రెవరో తెలియఁబలుకుఁడని నేను గోరవగునా?" అని సూరనార్యుఁ డనెను.

"ఎవ రైననేమి! మీయోగక్షేమముల నడుగువారు

మీబంధుమిత్రులై యుందురు. మీకీ సందేహ మేల? మీ రిప్పుడు విజయనగరమే పోవుచుండిరా?'' అని ప్రశ్నలు తెర చాటునుండి వచ్చెను. ఏమి బదులు చెప్పిన నేమిప్రమాదమో యనియో కానున్నది కాక మానదనియో,

"చిత్తము! రాఘవపాండవీయమును రచియించుచుం టిని. అది మాతాతగారికి వినిపింపవలయును. అందులకు బోవు చుంటిని." అని సూరనార్యుం డనెను.

"మీరు భోజనసమయమునం జదివినపద్యములను విం టిమి. మీరు మమ్ముల నానందపఱచుట కీబహుమానము లందవలయును.'' అని తెరచాటునుండి పలికిరి.

అప్పు డొకబాలిక రెండుబంగరుపళ్లెరములతో సేలు వులు, మొహరీలు, ఫలములు తీసికొనివచ్చి సూరనార్యు ముందించి తన మెడయందున్న రత్నహారము దీసి యాతనిమె డలో వైచి తలవంచుకొని వెడలిపోయెను.

సూరనార్యుం డామె నానవాలుపట్టెను ఆమె యాతని భార్యయే!

౫

వేట

సందలకొలంది వేటకాండ్రు, ఉరులు, వలలు, బాణ ములు, గాలములు, బోనులు మున్నగు వేటసాధనములతో

ప్రభాతము.

నడవిలో నలుప్రక్కలం బొదలమాటునం బడి నేల యీని నట్లు వచ్చుచుండిరి. డప్పులవాండ్రు పింత కేకలిడుచు ధ్వనులం జేయుచు నీజనసమూహమును జూచి తోంకలు ముడుచుకొని పొదల నక్కిన మృగములం గడచినరేయి కడుపు నిండ మాంసము మెక్కి గుహాలయందు నిద్రించు జంతువులం జెదరించుచుం బోవుచుండిరి. కొందఱు శూరులు తమయేలిక మెప్పు వడయుటకు భయంకరమృగముల సజీవములుగనే చెవింబట్టి యీడ్చి తెచ్చుచుండిరి. అడవిపందులు, శార్దూలములు, మొదలగు క్రూరజంతువుల నురులం బట్టుటకు మాటు లొగ్గుచుండిరి. ఏతత్ప్రాంతక్షేత్రములయందలి పంటలం గడుపారం దినుటతోం దృప్తి నొందక పాడుచేసినపాపము ఫలింప నిర్దోషులగుమనుజుల, సాధు లగుమృగముల, సాత్విక స్వరూపములగు గోవుల నేమరిపాటునంబట్టి వాడంకోరలం జీల్చి భక్షించినదురాగతములు కుంచమునిండ, వందలకొలందిభీకర మృగములా వేంటకాండ్రబారిని బడి యరణ్యమంతయుం భీనుంగులపెంటయగుచు భయంకర మైనను, ముం దీక్రూరమృగములవలన బాధలు బొడసూపవని యందఱు నుత్సాహము చెందుచుండిరి.

అప్పు డొకపారసీకతురంగము నెక్కి కృష్ణరాయ సైదారులగు సామంతులు వెంటరా శరవేగమున నొక పెద్ద పులిని దఱుముచుం బొదలజంగుజంగున నవలీలదాంటు నశ్వారా

జముల కుత్సాహ మొసంగుచు నావనమధ్యమున నుఱుకుచు వచ్చెను. వేటకాండ్రందఱు తమతమ యాయుధములం గొని చెట్లనుండి యుఱుకుచుఁ గుప్పలపై దుముకుచుఁ బరువెత్తు కొని వెనువెంట వచ్చుచుండిరి. ప్రాణాపాయమునకు వెఱచియో, రాజకంఠీరవుండగు రాయలచూపునకే బెదరియో, బల్లెములకు భయమందియో శార్దూలము మహావేగమునఁ బరువెత్తుకొని పోవుచుండెను. రాయ లదివఱకు విడిచిన రెండు మూఁడు బాణములు పులివెంట నాటుకొని యాభాగములు రక్తసిక్తములై యుండుటచే నారాజసింహుని బాణాహతిఁ గాంచి యెఱిఁగిన యావ్యాఘ్రము ప్రాణములపై నాసచే, బాణములు శరీరమున వ్రేలుచు బాధించుచున్నను లెక్కసేయక పాఱి పోవుచుండెను. దెబ్బతినినపులి యట్లు పాఱిపోవుట విచిత్రముగా నున్నదని యందఱు నాశ్చర్యము నొందుచుండిరి.

కొంతవడి కాపులి యలసి యొకపొదచాటునకుఁ జేరి కూరుచుండి వచ్చుచున్న రాయలయశ్వమునుఁ జూచి భీకరముగ నొప్పి, బాణములు తగిలినచోటఁ గాఱుచున్న రక్తమును నాకి బాణములఁ బెఱుకుకొనఁ బ్రయత్నించి పొదలోనికిఁ జూచెను. అందు రెండుపులిపిల్లలొక చోటఁ బులిప్రక్కను బరుండి పాలు ద్రావుచుండెను పాలుద్రావుచున్నబిడ్డల నాకుచు, వాలముల నెత్తి గూర్కొనుచున్న తల్లిపులి. తనపొద కించుకదూరమున నావల హృపచేసినపులిని జూచి నుఱులఁ

దనబిడ్డలఁ జూచుచుండెను. ఇంతలో రాయలు వైచిన రెండు బాణము లామగపులికిఁ దగిలెను. అది మఱలఁ బాధనొందుచు వికారముగ నఱచుచు నిరువదిముప్పది బారల దూరము లోనికి దుముకుచు నప్పుడే వచ్చుచున్న రాయల యశ్వము మీఁది కాపులి యుఱికెను. రాయలు బాణము వైచుటకు దూరము చాల సరిగ గుఱిచూచుకొని బల్లెము నాస్ఫలించుచుఁ దన వైపునకుఱుకుచున్న పులినోటిలోనికి గుచ్చెను. ఆదెబ్బకామగపులి యావులించి, కాలితో బల్లెమునీవలకు, ద్రిప్పఁబోయి కన్నులుమూసికొని పైకెగసెను. బల్లెము మఱింత నోటిలోనికి దిగిపోయెను.

ఈసందడి కింతలోఁ బొదనున్న యాఁడుపులి యీవలకు వచ్చి రాయల యశ్వముపై వెనుకపాటువ నుఱికి కసిదీర్చుకొనఁ దలంచెను. రాయ లాయాఁడుపులిని జూడలేదు. వెంట వచ్చు నాశ్వికులు "పులి!పులి!" యని యఱచుచు గొమ్ములనూఁదుచు, బాణముల విడుచుచు గుఱ్ఱములఁ బరుగెత్తించుకొని వచ్చుచుండిరి. ఈయల్లరి వినులోపల రాయలెక్కినగుఱ్ఱము క్రిందకుఁబడిపోయెను. రాయలు వెనుకకు దిరిగిచూచుసరికిఁ బులి యాతనిపైకి భయంకరాకారమున దుముకుటకుఁ సిద్ధముగనుండెను. ఇంతలోఁ బులిపిల్లలు గూడ నీవలకుఁ దల్లిగడకు, బరువెత్తుకొని వచ్చి చచ్చిపడి యున్నపులిని జూచుచు, తనశత్రువగు వింతమనుజుని యాకా

రమును, వానిపై కుఱుకుచున్న తమతల్లిని జూచుచు నివ్వెర పడియుండుట రాయలు చూచెను. మగపులి నోటగుచ్చిన బల్లెము బలిష్టమగునాపులి మరణబాధ నొందుచు గింజుకొను టలో నాతనిచేతినుండి విరిగిపోయెను.

రాయ లేమిచేయుటకును దోఁచక పులిపిల్లలవైపునకుఁ జూచుసరి కాతనికి నవ్వువచ్చెను ఇదియంతయు నొక్కత్రుటి కాలమున జరిగిపోయెను. పులి బరువునకుఁ గ్రుంగి కాలుజారిన యశ్వము మరల లేచెను. క్రిందకురికినరాయలు తనచేతియం దున్న బల్లెముకట్టె నెడమచేతనడ్డము వెట్టి యాతఁడుగుర్రముపై కుఱికెను. అశ్వము వెనుకకు నాలుగైదుబారలు పోయి తార జువ్వవలె నాఁడు పులివైపున కుఱికెను. రాయ లింతలోఁ దన యొరనుండి కరవాలమును దీసికొనెను. దానితళతళలకు వెఱచి పులిపక్కపొదచాటునకు దుమికెను. ఇంతలో నాశ్వికు లాభాగమునకు వచ్చిరి.

అప్పటికి నాలుగు గడియల ప్రొద్దుకంటె నధికముగ లేదు. అపాయకర మగుసమయమునఁ దన్నాకస్మికముగ నడ్డ గించిన పులిని వెదకుచు రాయ లాయడవినిపడి పోవుచుండెను. ఆశ్వికులు పులిపిల్లలను బట్టించి రాయలు పోయినమార్గము ననుసరించిరి. వారెంతదూరము పోయినను రాయలజాడలగప డలేదు. ఇంతలోసాయంకాలమై చీఁకటు లెల్లెడలవ్యాపించెను. వేఁట కాండ్రుపాలకజ్జలమంటల వెలిగించిరి. వారందఱు నాసాం

దరితర కాళరాత్రియం దాయరణ్యముననే నిలిచిపోయిరి. ఎంత రాత్రియైన రాయ లగపడలేదు.

౬

యోగిని.

అప్పుడే చంద్రోదయమయ్యెను. ఆకాశ మంతయు నిర్మలముగ నుండుటచే జాబిల్లి సుధాధవళరుచుల నీనుచులో కమనోహరముగ మింటం గ్రాలుచుండెను. అది వసంతకాలమగుటచే మామిడిగున్నల వ్రేలాడుపరిపక్వఫలము లావెన్నెలలో మెఱయుచుండెను. వరదరాజమ్మవారుమందిరమునకు వెనుకభాగమునం గలతోంటయందుం చివరభాగమున నున్న యొక పర్ణకుటీరమునం గన్నులు మూసికొని భక్తితత్పరమానసయై యుండెను. ఆమె యొకపక్షమునుండి దీక్షవహించి యుపవాసములతో నాపర్ణకుటీరమున వసియించుచుండెను. ఎప్పుడైన నొకటిరెండు కందమూలముల భుజించి యిన్నినీరములం ద్రావుచుండెను. ఆకుటీరమున కామె కించుక దూరమున వహ్నికుండమున మోదుగచితుకులు నుసియై యుండెను. ప్రక్క దూరదూరమున నున్న పూంబొదరిండ్లం బరిచారికలు వసియించి గీతములం బాడి రాత్రి జామగుటచే నెచ్చటివారచ్చటనే నిద్రించుచుండిరి. చల్లగాలి మెల్లంగ వీచుచుండుటచే నొక మూలం బట్టిన నల్లనిమబ్బు క్రమముగా వృద్ధియగుచుండెను.

-౧౨౨-

ఇంతలో నాపర్ణకుటీరముకడ కొకయాశ్వికుఁడు వచ్చెను. ఆ వెన్నెలయం దాయాశ్వికునియొడలిపైనున్న విలువగలవస్తులును, రత్నాభరణములును మెఱయుచుండెను. ఆతఁడాయుధధారుఁడై యుండెను. ఆకుటీరము కంటఁబడఁగనే యాతఁడశ్వమును నిలిపి క్రింద కుఱికెను. అచ్చట మనుజు లెవ్వరును గాన్పింపలేదు. అశ్వమునునిలిపి, కళ్లెమునకుఁ గట్టియున్న యెఱ్ఱపట్టుతాళ్లి నశ్వము మెడపైనుంచి చేతనున్న "కమిచీ" కఱ్ఱతోఁ దెఱచియున్న యాపర్ణకుటీర ద్వారమును సమీపించి "ఇచ్చటఁ జేరుచపల్లెకు మార్గముఁ జూపఁగలవా రెవ్వరైనఁ గలరా?" యని ప్రశ్నించెను. ప్రత్యుత్తరము లేదు.

ఆతఁడించుక లోనికరుగుసరి కచ్చట ధ్యాననిశ్చలయై యున్న వరదరాజమ్మవారాతనికంటఁబడెను. ఆవిరాగమూర్తి
పురుషుఁడో యాతనికిఁ దెలియలేదు. కొంచెము
చ్చుచున్న యగ్నికుండమునందలియగ్ని వెలుతురున
మూర్తి జపముచేసికొనుచుఁ గన్నులుమూసికొనియు
గ్రహించి, పిలిచిననామూర్తి తపోవిఘ్న మగునని
యటికిఁ జూచెను.

మంతయు మబ్బు గ్రమ్ముకొని పోవుచుండెను.
రుతవేగమున నాకుటీరమునందలియగ్నియుఁ బ్రజ్వ
ను. ద్వారము నించుక మూసి, గుఱ్ఱమున కెవ్వరో [illegible]
ను పలికి, యాశ్వికుఁడు మఱలఁ గుటీరద్వారమును

సమీపించెను. గుఱ్ఱ మాస్వారుని మాటలకుఁ బ్రత్యుత్తరముగఁ గాఁబోలు నుత్సాహముతో సకిలించెను. ఆతఁడు మఱలఁ బ్రవేశించుసరికి "హా! కృష్ణా! ఆపదుద్ధారకా! నాకెప్పటికీదుఃఖోపశమనము! స్వామీ! పాపాత్ములకు బంధుఁడవు కాదా?" అని పలుకుచు నామూర్తి కన్నుల నశ్రుధారలు కాలువలు గట్టఁ గ్రిందఁ బఱచియున్న కుశశయ్యపై కొరగెను. మఱలఁ గదలి యగ్నిగుండము పైకిఁ ?డిపోయెను.

ఆపురుషుఁడు పోయి యామూర్తి నగ్నిలోఁ బడకుండఁ బట్టుకొనెను. కొంతవడి కామెకుఁ దెలివికలిగెను. పురుషుఁడామెను విడిచి "స్వామీ! దారి తప్పినపాంథున కీరాత్రిసమయమున నీ ప్రాంతములఁ బరుండుటకుఁ దావొసంగువారు కలరా?" అని ప్రశ్నించెను. ఆ మాటలు వినకయే "సరళా!" అని మూర్తియనెను. "నేనొక పాంథుఁడను" అని పురుషుఁడనెను.

వరదరాజమ్మవా రులికిపడిలేచి "ఎవరువారు ప్రశ్నించెను. అప్పటి కాకసమంతయు మబ్బుక పోయెను. చిటపట చినుకులు రాలుచు వర్షము చుండెను.

"దారితప్పినయొక పాంథుఁడను."

"పురుషు లీవైపునకు రాఁగూడదే?"

"దారి తప్పితి నని చెప్పుట లేదా?"

ధముగ నన్నియుఁ దన పటములుండెను. నలువైపుల నున్న యీపటములమధ్య నొకపెద్దపటము కలదు. అందొక విగ్రహము—కృష్ణరాయని సంపూర్ణ విగ్రహము—కృష్ణరాయ నికే సజీవమని తోఁచునట్లు చేయుచున్న చిత్రపట మొకటి వ్రేలాడుచుండెను. ఆపటమునందుఁ గృష్ణరాయఁ డొక కేతకీ దళముపై వ్రాసినలేఖను నిలువఁబడి చదువుచున్నట్లు చిత్రింపఁ బడియుండెను. ఆ కేతకీదళమున నీక్రిందిగీతములు విస్పష్టముగ లిఖియింపఁబడెను. ఆతఁ డాపత్రిక్కకుఁ బోయి పటము నాశ్చ ర్యముతోఁ జూచెను. ఆచిత్రపటమునందలి గీతముల నాతఁడు చదువుకొనెను. అందిట్లున్నది—

చర స్వనాంతే నవమంజరీషు
న షట్పదో గంధఫలీ మజిఘ్రతు
సా కిన్నరమ్యా స చ కిన్నరంతా
బలీయసి కేవల మీశ్వరాజ్ఞా. 1

మా కింశుక ప్రకట యాత్మసమేషమాత్రం
మన్మస్తకే విహరతీతి మధువ్రతోయం
కిం మాలతీవిరహ వేదనయా త్వదీయం
దృష్ట్వా ప్రసూన మచిరా దనలభ్రమేణ. 2

భ్రమర భ్రమతా దిగంతరాళే
క్వచి దాస్వాదిత మీక్షితం శ్రుతం వా
వద సత్య మపాస్య పక్షపాతం

యది జాతీకుసుమానుకారిపుష్పం. 3
కుసుమాని లిఖంతునామ చిత్రే
కతిచి త్కారువిశేషరూఢశిక్షాః
సురభిత్వ మమూని కిం లభంతే
కిము చైశేషు రసం పిబంతి భృంగాః. 4
కిం మాలతీం మ్లాయసి మాం విహాయ
చుచుంబ తుంబీకుసుమం షడంఘ్రిః
లోకే చతుర్భి శ్చరణైః పశు స్స్యా
త్షడ్భి రత్యర్థపశు ర్న కిం స్యాత్. 5

వీని నాతఁడు చదివి కొంతవడి యోజించి మఱలఁ జదివెను. మఱలఁ జదివెను. ఆతని కేమియుఁ దోఁచుట లేదు. ఈమందిర మెవరిది? ఇందిన్నివిధములఁ దనప్రతిమను రచియించినవా రెవరు? ఇందీగీతములను రచియించిన దెందులకు! ఆతని కేమియు స్ఫురింపలేదు.

ఆతనిదృష్టి ప్రక్కనున్న యొకద్వారము వైపునకుఁ బోయెను. అం దెవ్వరైన నుందురని యాతఁ డాద్వారములోనికిఁ దొంగిచూచెను. అం దెన్నియోవేలు తాళపత్రగ్రంథములు పట్టుగుడ్డలఁ గట్టి మంచెలపై నుంచిరి. ఆంధ్రసంస్కృతగ్రంథము లెన్నియోవే లచ్చటఁ గలవని యాతఁడు గ్రహించెను. తనసొంతపుస్తకభాండాగారముకంటె నెన్నియోరెట్లధికముగ నందు గ్రంథములు కలవని యాతఁడు కనుఁగొనెను.

ఈవిచిత్రము లన్నియుఁ జూచుటతో నాతనికిఁ బిచ్చి యెత్తిపోయెను. ఆతఁ డెన్నివిధముల యోజించినను మందిర మెవ్వరిదో యాతనికిఁ దెలియలేదు. పరిచారికల నొకర్తుకఁ బిలిచి యడిగెను. మఱియొకతె నడిగెను. ఎవ్వరును జెప్పరు. చెప్పుట కాజ్ఞ లేదందురు. కొందఱు నవ్వి వెడలిపోవుదురు. కొంతవడికిఁ గృష్ణరాయలు లేచి "వర్షము వెలిసిన ట్లున్నది. మేము పోవుదుము. అశ్వ మెచ్చట?" నని యడిగెను. కొంత వడి కొకపరిచారిక వచ్చి "ప్రభాతమునఁ బోవచ్చునని మాగృహిణి వేఁడుకొనుచున్నది. అరణ్యప్రదేశము." అనిచెప్పెను.

"ఆమె యెవ్వరో—ఎందులకు మమ్మిట్లాదరించుచున్నదో తెలియకుండ నిట్లాఁగుట మావంటివారికి యుక్తము కాదు. ఆమెపేరెవరు?" అని రాయ లడిగెను.

"చెప్పుటకు మా కాజ్ఞలేదు." అని పరిచారిక నవ్వుచుఁ బోవుచుఁ దలుపు బిగించుచుండెను.

"మాకుఁ జెఱసాలయా" అని రాయ లడిగెను.

"ప్రభువర్యా! ఈమందిరమున నిది శాసనము! భవనములన్నియుఁ బరిచారికలు మూసియుంపవలెను." అని తలుపు తెఱచెను.

"మాయశ్వ మెక్కడ" అని రాయ లడిగెను.

"ఉదయముననఁగాని మీయశ్వము మీకీయఁబడదు." అని బరిచారిక యనెను.

"ఎందువలన?" అని రాయ లడిగెను.

"మాగృహిణియాజ్ఞ లేదు." అని పరిచారిక బదులు చెప్పెను.

"మీగృహిణి ఎవరు?" అని రాయ లడిగెను.

పరిచారిక నవ్వెను. రాయలు కొంచెె మాగృహమున బొమలు చిట్లింప—"మీకీవనమునఁ బ్రథమమునఁ గనఁబడిన యాపె! ఇంతకంటె నేఁజెప్పజాలను. ప్రభుసర్వా! మేము మీభృత్యకోటిలోనివారము. కారణాంతరమున నిట్లు మెలఁగుచుంటిమి. మాకును మీకంటె వేయిరెట్లధికకష్టముగ నున్నది." అనుచుఁ బరిచారిక వెడలిపోయెను.

రాయలు దీర్ఘాలోచనమును జేయుచుఁ దల్పముపై వ్రాలి వ్రేళ్లుపెనవేసికొని ఫాలతలమున నుంచెను. ఆతఁడు నిద్రించెనా?

౭

సందేహము.

మరుచటిదినమున ప్రభాతమగుచుండఁగనే కృష్ణరాయలు లేచి తనయశ్వము నెక్కి తన్ను వెదకుకొనుచువచ్చి నపరివారముతో వరదరాజమ్మవారు నిర్మించినతటాకపరిసరభూములఁ బోవుచుండెను. తటాకము వందలకొలఁదికోసులమేర ముల

వఱకు వ్యాపించి యుండెను. అది యొకసముద్రమువలె నుండెను. దానిమధ్య లంకలపై గ్రామములు కలవు. పుష్కలముగ భూములు తటాకమధ్యమునఁ గర్షకులు దున్నుచుఁ గ్రొత్తనీటితోఁ బొలముల సేద్యముసేయుచుండిరి. ఇదివఱకే యెత్తుగనుండినప్రదేశములపై పనిర్మింపఁబడియున్న గ్రామములచుట్టును నీరు నిలిచి మహాతటాక మగుటచే నందలి ప్రజ లొకయూరునుండి మఱియొకయూరు పోవుటకుఁ జెక్క పేపపుటికలకుఁ దోలు మూసి దోనెలవలె వాడుచుండిరి. ఆమహాతటాకవినిర్మాణమునుగుఱించియు మందిరమునుగుఱించి యుఁ దటాకనిర్మాణ మొనరించినతరుణీమణి కీర్తినిగుఱించియుఁ జూచియు నడిగి తెలిసికొనియు నాయ లాశ్చర్యమునొందెను. కాని యాతనికి రాత్రినుండియు సందేహముగ నుండినగృహిణినిగుఱించి యెవ్వరును వివరములు దెలుపలేక పోయిరి. కొంద ఱామెపేరు వరదరాజమ్మవారనియు, దైవస్వరూపిణి యనియుఁ దెలిపిరి. ఆదేశమునకుఁ బ్రభుఁ డగుతననంటు నధికప్రజాసమ్మతముగాఁ గీర్తిని బొందుచుఁ బ్రజలచేనారాధింపఁబడుచున్న యానెలఁత యెవ్వరో—ఆమందిరమునఁ దన పటము లుండుటకుఁ గారణము లేమో యాతనికిఁ దెలియలేదు.

దీర్ఘాలోచన మొనరించుచుఁ దాను రాత్రి గడపినదంతయు నొకస్వప్నమా యని యాతఁడు సందేహించుచు, నమ్మటకు వీలు లేనిధర్మములఁ జేయుచున్న యాతరుణిమణికి

కంతథన మెచ్చటిదో—తన దేశమున నేమి కారణమున నామె నివసించియున్నదో— ఆతనికి ద్యోతకము కాలేదు. రాత్రి చర్యయంతయు నాతనికి విచిత్రముగఁ దోఁచుచుండెను. చుట్టు ప్రక్కల నెటుచూచినను గర్షకు లమితానందముతోఁ బొలముల దున్నుకొనుచుండిరి. ప్రకృతియంతయుఁ దేజస్వంతమై సౌఖ్యప్రదమై స్వప్నతుల్యముగ నుండెను. ఆతని కాసందియము విడలేదు.

పరిచారిక వినమ్రభావములును— మందిరమునందలిపరిశుభ్రతయు—చిత్రపటములవిచిత్రమును—ఆరామసౌందర్యమును—పుస్తకభాండాగారవైశాల్యమును—తనకుఁ జూపినయాదరణయు—నాతనికి విచిత్రభావములఁ గలిగించుచుండెను. వెంటవచ్చు పరిజను లించుక దూరమున వచ్చుచుండ నాతఁడు తనయశ్వముకళ్లెము వదలి గుఱ్ఱము నిష్టమువచ్చినట్లు నడచిపోనిచ్చుచుఁ దటాకముగట్టుపైనుండి వచ్చుచుండెను. ఆతఁ డట్లు కొంతదూరము వచ్చుసరికిఁ దటాకమధ్యమునఁ బాతించుటకుఁ దెచ్చినయొకశిలాస్తంభ మాతనికంటఁ బడెను. అది గట్టుపైఁ బసుపురాచి యొకచోట జేరగిలఁబెట్టియుంచిరి. అందుపై నేదియో చెక్కఁబడియుండెను, అక్షరములపై పసుపురాచియుంచిరి. ఆశాసన మిట్లున్నది—

"స్వస్తిశ్రీ సర్వజిన్నామసంవత్సర వైశాఖ బ ౧౧ సోమవారమునాఁడు మూరురాయరగండఁడును, కరుణాస్వరూ

పుఁడును, భగవదంశాసంభూతుఁడును, మార్తాండ తేజోయు తుఁడును, క్షత్రియకంఠీరవుండును, నాగాంబికాపుత్రుండు నగు శ్రీకృష్ణదేవరాయల యష్టైశ్వర్యాభివృద్ధిగ నొక పాదసేవకు రాలు వినిర్మింపఁజేసిన తటాకి మాచంద్రతారకముగ వర్ధిల్లు గాక! శ్రీ శ్రీ శ్రీ ''

దానిని పూర్తిగఁ జదివినరాయల కాశ్చర్య మత్యధి మయ్యెను. అతఁడు మఱల మందిరముకడకుఁ బోనెంచెను. వేఁటకాండ్రనందఱను బట్టణమునకు రమ్మని యాతఁడు విజయ నగరమార్గమునకు గుఱ్ఱమును మఱలించెను.

రత్నగర్భ తెలగ ప్రభాతము
సపత్ని.

" పరిచారిక యుండఁ బాదసేవకుఁగూడ నీ వేలపూను కొందువు? '' అని యొడిలోఁ గాళ్లుంచుకొని చిఱునగవుతో బాదము లొత్తుచున్న పట్టమహిషి యగుతిరుమలదేవితోఁ గృష్ణరాయ లనుచుండెను.

" ప్రభువులకుఁ బరిచారిక లుండరసియా? సార్వభౌ ముని భార్యనైనను బట్టమహిషినైననుభర్తకు భార్య పరి చారికయే! '' అని తిరుమల బదులుచెప్పుచు శేషశాయియై యున్న విష్ణువునకుఁ బాదము లొత్తుచున్న లక్ష్మిని జూపెను.

ప్రభాతము.

"అం దట్లు చిత్రకారుఁడు లిఖియించినను లక్ష్మికి వాసస్థానము వక్షస్థలముకాదా?" అని రాయలు తిరుమలను జేయిఁబట్టి దరిఁచేర్చుకొనఁబోయెను.

"స్వామీ! దేవరవారు నేనడిగినప్రశ్నమునకు సమాధానము చెప్పరయిరి." అని తిరుమల యనెను.

"ఆగొడవ జ్ఞప్తికిఁ దీసికొనిరావలదు. మేమొక సారి పరిత్యజించినవస్తువును—మఱల—" అని రాయలనుచుండ

"మీరట్లు సెలవీయఁదగదు. శ్రీమహావిష్ణువునకు భూదేవి వచ్చినప్పుడుకదా—లక్ష్మి—సవతికంటె నధికగౌరవమును బొందుటకు నున్నతమగువక్షస్థలమును నధిష్ఠించుటకుఁ గోరుట! నాసవతి—రుచిదేవి లేనియెడ నేను మీపాదసేవఁ జేయుచు, మీపాదములకడ వసియించుటతోడనే తృప్తినొందెదను." అనిచేయివదలించుకొనితిరుమలపాదములొత్తుచుండెను.

"ప్రపంచమున నెక్కడఁజూడలేదు—అబలాస్వభావమునకువిరుద్ధముగ సవతినిదెమ్మనిగోరుదు విది యేటిపెట్టి!" అని రాయలనెను.

"మీరు స్వయముగ విన్నారైరి. పెద్దనార్యుని మనుమరాలగు పార్వతి నాఁడు వచ్చి రుచిదేవికి మీయెడఁగలభక్తిని వర్ణించినప్పుడు నామేను పులకరించినది. పార్వతికైన నామె రుచిదేవిమనిని బాగుగఁ దెలియదఁట! ఆమెచర్యలను జూచి గ్రహించినది. అచ్చటి చిలుకలు సహితము వీనామగుణ

కీర్తనముల గీతముచేయుచుండుననట! దేశమంతయు వరదరాజమ్మవారని కీర్తిచంద్రికలు పెంపొందుచుండ నామె చేసిననేరమునకు మించిన పశ్చాత్తాప మొందుచుండ—మీకీపట్టుదలయేల? ఏలినవారు మావంటియంగనలకడ నుండుతప్పుల సైరింపవలయును. నన్నెట్లు క్షమియించిరి? ప్రమాదముననో—తెలియకయో—మిమ్ములఁ గత్తితో నఱకఁబ్రయత్నించినంత మాత్రమున—విశుద్ధచారిత్రయగుతరుణీమణిని విపినములపాలొనర్చుట మనకు శ్రేయోదాయకము కాదు." అని తిరుమల చెప్పుచుండెను. మహిళాజనసాధారణ మగుకన్నీ రామెమాటలకంటె నధికముగ నాతనిమనస్సును గరఁగించుచుండెను. కోమలాంగుల కోమలస్వరమునకుఁ గన్నీరు సహాయ మొనర్పనేగాతిగుండెయైనను గరగకుండునా? అట్టిచోఁ గరుణాసముద్రుఁ డగురాయ లేమయ్యెనో చెప్పవలయునా?

"పార్వతి యెన్నిదినములైనది వచ్చి?" అని రాయలడిగెను.

"మీరు వేటకు వెడలియుండిరి. లేకుండినచో నామెమాటలు మీరే వినియుందురు. ఇప్పుడైననేమి? మీ రామెను బిలిపించి వినవచ్చును. ఆఁడుదానికష్టములు—ఆఁడుదాని మనోగతభావము లాఁడువాండ్రకే తెలియును. ఆమెవర్ణించి రుచిదేవి నిర్మలవర్తనమును జెప్పినప్పుడు నాకెంతదుఃఖము కలిగెనో—" అని తిరుమల చెప్పుచుండ

"అగును. ఆదుఃఖము మఱియొకదుఃఖముగ మాఱిపో యినయెడల మాకష్టములు—" అని రాయలు పలికి తిరుమ లప్రసంగవశమునఁ జెప్పిన వేఁటమీఁది కాతనిధ్యానము పోవ నాతఁ డాలోచించుకొనుచుండెను. వరదరాజమ్మవారి మంది రమునఁగల భ్రమరాపదేశగీతములు, చెరువుకట్టపైనున్న శిలాశాసనము—ఈవిధముగ నాతని యాలోచనములు గిఱ్ఱున దిరుగుచుండెను. కొంతవడి కాతఁడొక్క నిట్టూర్పును బుచ్చి "చింతామణీమందిరము—చిత్రపటము—స్వప్నము—"యని గొణుగుకొని చేతితో రెండుకణతలఁ బట్టుకొని లేచి కూర్చుం డెను. తిరుమల శయ్యదిగి, వస్త్రము సవరించుకొని నిలువఁబ డెను. ఆమె యేదియో చెప్పఁ దలఁచుకొని యుండెను. రాయ లామె వదనమునుజూచి "అగును. నిన్నటుల మంత్రిమాటలు విని—రాజ్యము కొఱకు—వివాహమాడితిని. ఇప్పుడుమఱల నామెను దెచ్చినచో—" అని రాయలాగెను.

"స్వామీ! నామనస్సు కనుఁగొనకున్నారు. ఆమె మీప్రథమభార్య! ఆమెను దెచ్చి పట్టమహిషిని జేయుట మన ధర్మము. నేను దేవరవారికి నామెకుఁ బాదసేవఁజేయుచు దిన ములఁ బుచ్చెదను. ఆమె పూతచరిత్రమును వినినప్పడినుం డియు, నేనామెను జూడవలయుననియు—రాణీని జేసితీరవల యుననియు గోరికలు మీరుచున్నవి. నే నిదినఱకనేక పర్యాయము లీవిషయమును జెప్పుచుంటిని. మీరు నా

ముస్తు చెల్లింపవలయును." అని తిరుమల రాయలపాదములపై వ్రాలెను. ఆమె కన్నులనుండి బాష్పజలము కాలువలు కట్టుచుండెను. ఆమె పైకిఁ జూచి

"ఏతప్పు చేసిననన్ను మీరు క్షమింపఁ గలిగిరో—ఆతప్పుచేసిన రుచిదేవిని మీరు పరిత్యజించుట యన్యాయము, నాయందనుగ్రహ ముంచి మీ రామెను దీసికొనిరండు! కాకుండిన నా కాజ్ఞ యొసఁగుఁడు— మీపరిజనులతోఁ బోయి యామెను బ్రతిమాలి నేనే తీసికొనివత్తును. నే నామెనెప్పుడు చూతును—ఎప్పుడాలింగన మొనర్తు నని తహతహఁ జెందుచున్నాను. శోభనసమయమున నాతో "నిన్నే నలుకవచ్చినగజపతులకన్యను బరిత్యజించితిన"ని దేవరవారు సెలవిచ్చినప్పటినుండియు నాకీతొందర కలదు. కాని నే నబలను—అస్వతంత్రను— ఏమి చేయఁగలను—అయినను దేవరవారితో నీ సంగతి పలుమారు మనవి చేసికొని యుంటిని." అని తిరుమల యేడ్చుచుండెను.

"సపత్నీప్రేమముండుటకు— ఆమెనుబట్టమహిషి నేచేయుమనుటకు—తిరుమలదేవి కెంతయుమాయకత్వము —కాదు —అవ్యాజప్రేమము—స్వార్థత్యాగము నుండవలయు"నని రాయ లనుకొనుచుండెను. నాఁటిరాత్రి వరదరాజమ్మవారి మందిరమున జరిగినచర్యలన్నియు జప్తికివచ్చుచుండెను. ఆమెయే రుచిదేవియని పార్వతి పొందినయనుమానము సత్యమై

యుండుననియాతఁడనుకొనుచుండెను. ఆమె యోగినివేషము —మందిరము—ప్రశాంతభావము—పుస్తకభాండాగారము-పరిచారికల చర్యలు—నివియన్నియుఁ గ్రమముగ జ్ఞప్తికివచ్చి హృదయగోళమును గంపింపఁ జేయుచుండెను. క్రమముగా నాయాలోచనము లన్నియు నారంగము లన్నియు బవిత్రవంతములయి, ప్రకాశవంతములయి, దైవస్వరూపమగు ప్రేమవముతో నిండియున్న తిరుమల యశ్రుజలము లామెవాదమునకు సాయపడుటచే రాయలహృదయము ద్రవీభూత మగుచుండెను. తిరుమల హృదయముననున్న యాయవ్యాజమగు ప్రేమమునందున్న యాకర్షణశక్తి రాయల హృదయమును జయించి "శుచిదేవిని దెత్తును. నీ పూజాడిల్లుము." అనుమాటలు రాయలచే ననిపించెను. ఇఁకఁ దిరుమల కేమికావలయును? ఆమె యానందమునొందెను. రాయలు తిమ్మరుసయ్యావారిని బిలిపింపుమని సేవకునికి వినఁబడునట్లు పలికెను.

౬

ఉత్సాహము.

"ఆమహాత్మురాలు నాకిచ్చినది సీ. కెట్లువచ్చును! సువర్ణధేనువు నిచ్చునని మనమెఱుఁగముకదా! నన్ను పిలిచి కాళ్లు కడిగిన పచారికను నేనెఱుఁగుదును. అందువలన నా కాగోవు

నిచ్చిరి. నీకిందు భాగమురాదు.'' అనియొక బ్రాహ్మణుఁడ నుచు వరదరాజమ్మవారి మందిరముకడ మఱియొక బ్రాహ్మ ణునితోఁ గలహమాడుచుండెను.

“మనమిద్దఱము గలసివచ్చునప్పుడు దొరకునదెల్లఁ జెరి సగము పంచుకొనవలయునని నిర్ణయించుకొంటిమి. అప్పుడు నీవు భాగము లేదనినఁ బోవునా? నీవు భాగమిచ్చెదనని యూ రకుంటివి. కానియెడల నాబంగరుగోవును దీసికొనుటకు నేనే కూర్చుండియుందును.'' అని రెండవయాతఁ డనెను.

“మనము సజీవధేనుదానమునకును స్వర్ణదానమునకును వచ్చితిమి. మొదట నీవుమంత్రము చెప్పుటకును, నేను దానములను బరిగ్రహించుటకును నిర్ణయించుకొంటిమి. ఆమె నీకు గోవునిప్పించినది నాకు బంగరుగోవు నిప్పించినది. ఎవరి యదృష్టము వారిది'' అని మొదటిబ్రాహ్మణుఁ డనుచు లేగ దూడ యాకారమున 'మూరుతులముగల 'బంగరుగోవును జంక క్రింద నిరికించుకొనెను.

“ఈకలహముతోఁ బ్రయోజనమేమి? మనలఁబంపిన సోమశర్మ యెట్లు చెప్పిన నట్లొనర్తము నడుతుము.'' అని రెండవ బ్రాహ్మణుఁడనెను.

“దానమునకు సంతుష్టిఁ జెందవలయును! ఇరువు రము కలసి పంచుకొనవలదా? అని ప్రశ్నించుట కిదియేమి పత్రమా? వెనుకటిసారి నీకు కాశ్మీరపుసాలువు లిచ్చినప్పుడు

మాకు సాధారణమగు జామారుకదా యిచ్చినది. నీవాడు స్నేలువుల నారత్తిగాడికిఁ గాని నాకుఁగాని భాగ మిచ్చితివా? నీభార్యసోదరునకు బహుమాన మేలచేసితివి?'' అని మొదటి విప్రుఁ డనెను.

"నీవు బ్రహ్మచారి ముండకొడుకవు. నోట మంత్రపుముక్కలైన రావు. దానపీఠమునకుదా కొల్పినదినేను. లేశమైన నాకీయకుండ నపహరింపఁ దలఁచితివా? మఱల నీవిచ్చుటకు రాఁగలవా?" అని రెండవయాతఁ డనెను.

"పండితపరీక్షలోఁ జెరసగమున కొప్పుకొనినప్పుడు నన్ను ఘనపాఠి నని చెప్పి యిప్పుడు కాదని యెట్లనఁగలవు? అయిన నాయమ్మకుఁ దెలియదా? నీవిప్పుడు కిక్కురుమనిన నీమోసమంతయు నమ్మవారికెఱుకపఱచి నీకు దేవిడీమన్నా చెప్పింపనా?" అని కోంచెము తీవ్రముగ మొదటియాతఁడనెను.

అప్పుడు వారికిరువురు బాటసారు లెదురుపడిరి. వారి వేషములను బట్టిచూడ వారు రాజభృత్యులవలె నుండిరి. వారు శలపించు బ్రాహ్మణుల వారించి రెండవవారి కదియే విలువగలబంగరుగోవు నిప్పించెదమని వారు చెప్పిరి.

"మీ రెట్లిప్పింతురు?" అని రెండవ బ్రాహ్మణుఁ డనెను.

"అయ్యో! ఆమె మా కేశవపురాజు తనూజాత!" అని బాటసారు లనిరి.

బ్రాహ్మణులు తేరిపారచూచి "ఆమె రాజకూఁతురా?"

అని వారనుకొని యొకరి మొగమొకరు చూచుకొనిరి.

"మన కెందుల కాసందేహము. వారిప్పింతురుకాదా! ఱేపే చూడవచ్చును. తొందరయేల?" అని బంగరుగోవును స్వీకరించినయాతఁడనెను.

"అవును నీకేమితొందర? నీబంగారు నీకు ముట్టినది కదా!" అని రెండవ యాతఁడనెను.

"ఇది యెందులకిచ్చిరి?" అని బాటసారు లడిగిరి.

"చెరువుకట్టక్రిందఁ బడిన యిరువురు సోదరుల పేరున నిచ్చిరి." అని యాకథనంతయు విప్రులు వారికిఁ జెప్పిరి.

అప్పుడించుక వృద్ధుఁడైన బాటసారి "నాయనా! మీరా రింతి తగవు లాడుచున్నారు. ఈగోవెవరుదానము చేసిరో చెప్పఁగలరా?" అని యడిగెను.

"మీరు చెప్పిన రాజపుత్రికయే!" అని బ్రాహ్మణుఁడనెను.

"ఆమె పేరెఱుఁగరటయ్యా!" అని వృద్ధుఁడనెను.

"మీ రెఱిఁగియు మమ్మడుగనేల?" అని బ్రాహ్మణులనిరి.

"మీరు దాత పేరెంతజాగరూకతగ జ్ఞప్తియుంచుకొందురో చూతమని—" అని వృద్ధుఁడనెను.

"వరదరాజమ్మవారు!" అని బ్రాహ్మణులనిరి.

"అది యంద రెఱిఁగిన పేరే! నేఁగోరున దదికాదు." అని వృద్ధుఁడని నవ్వెను.

"ఇఁకఁ బేరేమి? మే మెఱుఁగము." అని బ్రాహ్మణులనిరి.

"కాదయ్యా! దానసమయమున నెవరిప్రవరము చెప్పిరి? దాతగోత్రనామము లేమి చెప్పిరి?" అని వృద్ధుఁడనెను.

"అదియా! ఏమిరా! బుచ్చన్నా! నేనంటిని నీకు జ్ఞప్తియున్నదా?" అని రెండవ బ్రాహ్మణుఁడనెను.

"మంత్రములే జ్ఞాపకముండవని నన్నధిక్షేపించితివి కాదా? నేనంతగా వినలేదు. నాగోత్రనామములు చెప్పవలసినట్లు చెప్పుటకుఁ బదిసారులనుకొనుచు సిద్ధముగనుంటిని ఆవల్లెవేయుసమయమున నీవనివేసియుందువు. నీవేజ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొనుము." అని మొదటియాతఁడనెను.

"బాబూ! చెప్పెదను—కృష్ణదేవభక్తురాలు సకలపాపపరిహారముగఁ గంబసోదరస్వర్గప్రాప్తికి సద్విప్రున కీగోదానము" అని యేమేమోయనిపించెను. పరిచారిక లొకతాళపత్రమునిచ్చి యందున్నది చదువుమందురు. ఎంతపన్నమైనవల్లె వేయుదునుగాని—చదువుటయభ్యాసములేదు—దాసి చదివి చెప్ప మేమేదియో చెప్పి వేసితిమి ఇవియే మేమెఱిగినసంగతులు. మీఁదమీచిత్తము." అని రెండవబ్రాహ్మణుఁడనెను.

"మంచిది! మీరు లేపుమందిరముకడకు రండు! రెండవవారికిఁ గూడ సువర్ణధేనువు నిప్పింతుము" అనిచెప్పి బాటసారు లాబ్రాహ్మణులఁబంపి యొకరిమొకమొకరు చూచుకొని నవ్వుకొనిరి.

పిమ్మట వారిరువురు నదినిశ్చయమే? లేకుండిన నన్నిని దర్శనములా? యనుకొనిరి. వారిసంభాషణమంతయు నుత్సాహదాయకముగనుండినను, సంగతులు గ్రహించుట క్లిష్టపడు వారికి నలసినంతస్పష్టముగ లేదు.

వారిరువురును గలసి మందిరప్రాంగణమునకు వచ్చిరి. అప్పటికిఁ గను చీఁకటిపడుచుండెను. వారచ్చట ద్వారముకడ నానాఁడు పెరుఁగుకడవలఁ దెచ్చినగొల్లవాండ్రకు రూకలనిచ్చు చుండిన పరిచారికను జూచి "మీయమ్మవారి కొకలేఖను దెచ్చితిమి. తీసికొనిపోయి యీయవలయును." అని చెప్పిరి.

"ఆమె సెలవులేకుండ—మీరెవ్వరో తెలియకుండ లేఖలు లోనికిఁబోరాదు. అయినను మీ దేయూరు? మీ రెవరు." అని పరిచారిక యడిగెను.

"కళింగదేశమునందలి గజపతినగరము. రాజభృత్యులము." అని వారు బదులుచెప్పిరి.

"మంచిది. మీరిటనుండుఁడు." అనిచెప్పి గొల్లవారల నంపివేసి "వీరిని నేనెన్నఁడుఁ జూడలేదే?" అనియనుకొనుచు నామె లోనికిఁ బోయెను. వారిరువురు నచ్చటనే యుండిరి. మఱియొకపాతికగడియలో నామెతిరిగినచ్చి "ఆలేఖనంపినవారెవ్వరు! పనియేమి?" అనియడిగెను.

"గజపతిరాజుగారిభార్య! పని నూకెక్కెన్ను తెలియును." అని వారు బదులుచెప్పిరి.

"అట్లయిన నాలేఖ నిటు తెంము." అని యామె వారికడ నాలేఖనుదీసికొని వారినాదరించుటకొక పరిచారికను నియమించి లోనికి వెడలెను.

వారిరువుర నుచితమర్యాదల భోజనశాలకడనున్నయొక మందిరములోని కాదాసి కొనిపోయెను.

సరళ యుత్తరమునుదీసికొని పైకిఁబోవుసరికి. వరదరాజమ్మ వారు చిలుకలకుఁ బద్యములఁ జెప్పుచుండెను. అవ్యక్తమధుర స్వరముల నాచిలుక లామెచెప్పినమాటల వల్లెవేయుచుండెను. సరళయుత్తరము నామె కిచ్చెను.

వరదరాజమ్మవా రుత్తరమును దీసికొని ముద్రికవిప్పి చదువుకొనసాగెను.

"మాగారాబుపట్టియగు తుషారమణీమణిని జననియాశీర్వదించివ్రాయులేఖ——" అని యామెచదువుకొని కన్నుల నీరు దుడుచుకొనవలసివచ్చెను. "తుషారమణీ" యని వినుసరికి పంజరమునందలి చిలుకలానందముతో ఱెక్కలువిదల్చుచు "తుషారమణి! తుషారమణీ! కూర! తోటఁకూర! కృష్ణరాయలు శ్రీకృష్ణరాయలు!" అని పలుకఁ దొడఁగెను.

పిమ్మట రుచిదేవి యుత్తరమునిట్లు లోపలఁ జదువుకొనెను. తల్లీ! నీవు పెంచినశుకములే పంజరముల మేతమాని తపించి యన్నియు మరణించినవి. నీపేరు వినినతోడనే రెండు ఫలములఁదిను వావందిలకొలఁది చిలుక లిప్పుడులేవు. అనంగ

తుషారములగు చిలుకలఁ బెంచిన నీకా చిలుకే పేరు పెట్టుకొని ముద్దుగఁ బిలుచుకొని—నీపుత్రికలవంటి చిలుక లతిమనోహరముగఁ బిలుచు—తుషారమణీమణియను పేరు వినుటకుఁ గూడ మాకుఁగ అర్హమైనది. సార్వభౌమపత్నివై సకలసుఖముల ననుభవింతువని జ్యోతిషికులు చెప్పినఫలములకు వ్యతిరేకముగ, వనముల యోగినివై దినములఁ బుచ్చుచుంటివని వినినప్పుడు మాకడు పెట్లు కోసికొని పోవుచుండునో గ్రహింపుము. నిన్నిలు వెడలఁగొట్టినను—మీతండ్రి కారాయలపై నాగ్రహము రాదు. నిన్నింటికైనఁ దెచ్చుటకుఁ బ్రయత్నింపరు ఆయనకు రాజ్యముకంటెఁ దనూజాత యధికమా? ఆఁడుపుట్టువు పుట్టినాడు—నిన్ను విడిచి జీవించుట దుర్భరముగ నున్నది. నిర్దాక్షిణ్యుఁ డగు రాయలు పెట్టిన బాధల నేనెట్లు వినిసహింపను? నీకాతనితోఁ గాపురము లేకపోయినది నాకు సంతసమే! నీవాతని నెట్టయిన సంహరించుటకుఁ బ్రయత్నింపుము. లేనియెడల నీకాతని రాజ్యమున నేమిపని? మనగృహమునకు రమ్మా! కడుపునఁ బెట్టుకొందుము. కంట నీరు తుడుచుకొందుము. తల్లీ! అంతఃపురగవాక్షములనాఁ సముమాత్రము చూడఁగలిగిన నేనీక్షణమున రెక్కలుగట్టుకొని నీయొద్ద వ్రాలవలె నని యున్నది. నాముద్దు చెల్లింపుము. ప్రత్యుత్తరము వ్రాయుము. గ్రహింపుము.

నీజనని,

అప్పలనరసమ్మ.

ఈయుత్తరమును జదివి కుంచితభ్రూయుగ్మముతో వరద రాజమ్మవారు—కాదు రుచిదేవికదా యాపె—యాయుత్తరమును జించి పారవైచెను.

"సరి యే! ఉదయముననే వారి నంపివేయుఁడు—ప్రత్యుత్తరము—ఉత్తరము—ఆమె యోజించెను—మంచిది! అని యామె తలపంకించెను. వ్రాసియిచ్చెదను. ఉదయముననే వారి నంపివేయుఁడు." అని చెప్పి రుచిదేవి మందిరములోనికి వెడలిపోయెను. అందఱు నామె వింతచర్యలఁ జూచి యొకరమొగము లొకరు చూచుకొనుచు భోజనశాలకు వెడలిపోయిరి.

౧౦

ప్రత్యుత్తరము.

ఉదయము కాక పూర్వమే గజపతినగరమునుండి వచ్చిన భృత్యుల కిరువురకు ననేకరత్నాభరణముల నిచ్చి, వారు తెచ్చినయుత్తరమునకుఁ బ్రత్యుత్తర మొసఁగి పంపివేసిరి. ఆభృత్యులు బహుమానముల నెల్ల నందున్న పరిచారికల కిచ్చి యుత్తరమునుదీసికొని తెల్లవారుచుండఁగ వెడలిపోయిరి. ఆభృత్యు లిరువురును మందిరమున కొక యరకోసుదూరము పోయి యచ్చటనలువంకలఁ జూచి యొకపొదరింట దూరిరి.

మంచుబిందువు లింకను గురియుచుండెను. బాలభానుఁడు క్రమముగ బయటికి వచ్చుచుండెను. తమోరాశి క్రమముగ నదృశ్యముకాఁగాఁ, బ్రకృతియందలి కొండలు చెట్లు క్రమముగఁ జూపట్టుచుండెను. వారిరువురు నచ్చటఁగూరుచుండి రుచిదేవి పత్రికోత్తరముఁ బైకిఁ దీసిరి. అంతట నావృద్ధుఁ డాయుత్తరమును భృత్యాచారమునకు వ్యతిరేకముగ, నిర్భయముగ విప్పి యిట్లు చదువఁదొడంగెను.

"పూజ్యురాలైన తల్లిగారి పాదపద్మములకు రుచిదేవి యనియు తుషారమణీమణి యనియు వరదరాజమ్మ యనియు, అన్నపూర్ణయనియుఁ బిలువఁబడుచు నిప్పుడు పేరులేక జీవించియున్న మీతనూజాత వందనసహస్రము లొనరించి వ్రాయు విజ్ఞప్తి.

మీరంపిన లేఖ యందినది. తుషారమణీమణియే లేనప్పుడు చిలుకలు మరణించుట యాశ్చర్యముకాదు. నావెంట నన్నిటిఁ దీసికొనిపోనీయరైరి. అయినను దైవానుగ్రహ మట్లున్నది. అవియైన దైవసన్నిధానమున నాదుస్థితి నాపరమ దయాకరునకు వినిపించి నాకుఁ దోడ్పడఁగలవు. మఱియు నా నామము వినుచుండినచో మీకు విచారము కలుగుచుండును. మీకట్టిబాధ కలుగుచుండుట నేనోపఁజాలను.

జ్యోతిష్కులటు చెప్పినట్లు నేను సత్యముగ రాజాధిరాజగు సార్వభౌముని భార్యనయితిని. కాని మీయందలి ప్రేమ

ధములకు లోఁబడి నేనాతని శయనాగారమును జేరునప్పుడు కత్తిధరించుటచే—పాపకార్యము చేయుటకుఁ జెప్పిన యాలోచనములకుఁ జెవియొగ్గుటచే—బుద్ధియందు దుష్టకార్యాలోచనమునకుఁ జోటిచ్చుటచే—నేనా పాపఫలము ననుభవించుచున్నాను. అది నాకర్మము!

మాతండ్రి కారాయలపై నాగ్రహ మెట్లు వచ్చును? రాయలు కరుణ వర్షించుచుండఁ దండ్రిగారి క్రోధాగ్ని యెట్లురగులును? ఆతఁడు దయారసముఁ జిమ్ముచుండఁ దండ్రిగారి హృదయతాప మెట్లు వృద్ధి యగును? మేఘము వర్షించుచుండ భూమిపై వేడి యుండునా? శీతమయూఖుఁడు చల్లఁగఁ బ్రకాశించుచుండఁ జంద్రకాంతశిలల నిప్పుపుట్టునా? తల్లీ! నాయనగారు నన్నింటికిఁ దేనక్క—అలేదు ఆయన కాస్వాతంత్ర్యము లేదు. నాకాయాజ్ఞ లేదు. తనూజాత నాయనయొకరి చేతఁ బెట్టెను. ఆపుష్పము కంటకసమన్వితమని రాయలు తలంపనైచెను అది యామహాత్ముని గృహముననే పడియున్నది. ఇందు తండ్రిగా రేమిచేయుదురు? తల్లీ! ఆఁడుపిల్లయెప్పటికైనఁ బరుల కీయఁబడవలసినదే! నీవు నన్ను మరణించితివని మఱచిపొమ్ము! నాకొఱకు నీవుదుఃఖించుచుంటివని వినుటనాకుమాత్రము దుర్భరము కాదా? తల్లీ! నీవు వెఱ్ఱిజననివి. రాయలు కులహీనుఁ డంటివి! ఇంతకంటె నీయుత్తరమున నాకు బాధకలిగించినమాట లేదు. ఇంకతఱటె నాజీవితా

మృతమును పనికిమాలిన క్షుద్రనీరముగ నొనర్చినమాట మఱి యొకటి లేదు. ఇంతకంటె నాకొంపతీసి నట్టేటఁ గట్టినమాట మఱియొకటిలేదు. ఈమాట నాకంఠమును కాలకూటవిషమై పట్టుకొనినది. ఇదియైన సత్యమైన నాకంత బాధలేదు. శ్రీరాయలవారు సుక్షత్రియకన్యయగు నాగాంబాపుత్రులు! వారు సాగివారికి దగ్గఱబంధుగులు! మన మెఱిఁగిన—మనతో వియ్యమందిన వారిబంధువులు. తల్లీ! మీరెన్నఁడు నిఁక నిట్టి తూలుమాటల వ్రాయవలదు. మనము వినినదంతయుఁ బ్రవాదము. ఇది నిశ్చయముగ నమ్ముఁడు.

నన్ను రాయలు బాధలు పెట్టెనా? ఆమహామహుఁడు నే నాతని కొనర్పఁదలంచిన యపకృతి నెఱిఁగినప్పుడు తన చంద్రహాసమున నొక్క వ్రేటునఁ జంపఁగలఁడు! కరుణాసముద్రుఁడగు లతఁడు నన్ను బ్రతికియుండ నిచ్చెను. అదియే నాకు దుర్భరముగ నున్నది. నన్నాతఁడు బ్రతికియుండ నిచ్చుట యాతని దయార్ద్రహృదయమును దెలుపుచున్నది. కాని నాకీజీవితము దుర్భరమయినది. ఏమయినను నాస్వామి యిష్టము ననుసరించి నే నీదుఃఖమును భరించెదను. నాకర్హమైనశిక్ష నాకు జరుగుట ధర్మమే! అమ్మా రాయలు దైవస్వరూపము. నీవెన్నఁడు చూడలేదు. ఆదివ్యమంగళమూర్తి కేవలము శ్రీకృష్ణావతారము. ఆతనినిందించుట భగవదపకృతి యొనర్చుటగా నమ్ముము. కష్టములు బాధాకరములే! కాని

సౌఖ్యాభావము బాధ కానేరదు! అది యట్లుండనీండు! నేనెప్పటికైన నాతని—ఆసార్వభౌముని భార్యనే—నేనెప్పటికైన నాతని పరిచారికనే-కావుననే యాతని దేశమునుండి—యాతనియీశరీరముతోఁ జేతనైనధర్మకార్యములొనర్చుచుంటిని. ఆతనికి నాపైఁ బ్రేమలేకుండిన నేమి?—ఐహికరాజ్యభోగములు నాకుండవు. నేనాతని మనసారఁ బ్రేమింపఁగలను. కన్నులార స్వప్నజాగ్రదవస్థలయందును జూడఁగలను. నేను నివసించుభూమి యాతనిది. నేనుపీల్చుగాలి యతనిది. నేను స్మరియించుపే రాతనిది. నేనుధ్యానించుమూర్తి యాతనిది. నేనా మహాత్ముని నామనస్సున నిల్పివైచితిని. నే నాతనిపేరు దలఁచుచు శయ్యనుండి లేచి యాతనిపేరు స్మరించుచు నిద్రను జెందెదను. ఆతఁడునావాఁడు! నేనాతనిదానను కానని యాతఁడు పొమ్మనినంతమాత్రమున నా కేమి నష్టము? నన్నాతఁడు విడిచిపోఁజాలఁడు! నేనాతని భావించి సౌఖ్యముగ దినములఁ గడపుచుంటిని! తల్లీ! నీవాతని నెన్నఁడును నిందింపకుమా!

నేనాతని సంహరించుటయా? వాయువునంతను బీల్చి వేయఁగలమా? నీరమునంతను దాగ్రివేయఁగలమా? అగ్నినంతను నార్పివేయఁగలమా? చేయఁగలము! అట్లు చేయుదుమా? చేయనగునా? చేసిననాఁడు—పంచభూతములకు ద్రోహము చేసిననాఁడు మనగతియేమి? తల్లీ! ఈపిచ్చిప్రయత్నమే కాదా నన్నీవనవాసము చేయించినది? ఈయజ్ఞానమే కాదా యామహామహుని దెలిసికొనలేకపోయినది.

నేను గజపతినగరము రానా? తల్లీ! సార్వభౌమునిభార్య సార్వభౌమునిరాజ్యమును విడిచి రాదు. కాకుండిన నిలువెడలఁ గొట్టినప్పుడే వచ్చియుండును. నన్నా పరమపవిత్రమూర్తి విడిచియుండఁజాలఁడు. ఉండుట శాస్త్రసమ్మతము కాదు. నేను శ్రీ రాయలవారిరాజ్యమును వీడుట దోషము.

తల్లీ! ఏటులయో వ్రాసితిని. నీవని ప్రత్యుత్తరమైన వ్రాసితిని. ఇఁక నెన్నఁడు నిట్టియుత్తరముల నాకంపకుము. నీవు సుఖముగ నుండుము. తండ్రిగారీపరిణయ మొనర్చుటలోఁ దప్పొనర్చిరని కినిసి వారిమనమునఁ జింత కల్గుమాట లనకుము. సర్వసౌఖ్యముల ననుభవించుచుంటిని. నన్ను మఱచి పొమ్ము! తల్లీ! సెలవిమ్ము.

చిత్తగింపుము,
మీ విధేయురాలు,
రుచిదేవి.

ఈ యుత్తరము నంతను శ్రద్ధగ వినుచున్న యువకుఁడు విస్ఫారిత నేత్రములతో " నప్పాజీ! ఏమిది? " అని యడిగెను. ఆతఁడు శ్రీకృష్ణదేవరాయలు—ఆతని కీభృత్యావేశ మేమి?

" అప్పాజీ! మందిరమునఁ జిత్రపటమునఁ గలభృంగాపదేశగీతములయర్థము చూచితివా? " అని యడిగెను.

" కర్తవ్య మేమి? " అని తిమ్మరుసనెను.

ప్రభాతము.

ఇట్లాపుడు వేళ్ళలు వంచి నొసటవ్రాసికొనుచు, ఖడ్గమున వేళ్ళలు త్రెళ్లు మెలివేయుచు రాయలు పొదరింటి కీవలకు వచ్చెను. తిమ్మరుసు వెంట వచ్చుచుండెను.

౧౧

ప్రయాణము.

"మహాత్మా! నాపాపము పరిహరింపఁబడ వలసినది కాదు. నన్నాసార్వభౌముఁడు క్షమియింపఁదగినది కాదు. నాయం దవ్యాజానురాగముకలిగినట్లు—నాతప్పు క్షమియించినట్లు—నేజీవించియుండి యీమహాత్మునిదివ్యనామస్మరణముఁ జేయుచునే దినములఁ బుచ్చుచున్నట్లు నామనోనాయకుఁడు చూచినట్లు—చెప్పితి రంతియ చాలును. ఎక్కడకు?" అని రుచిదేవి యెదుట నాసనముపైఁ గూరుచుండియున్న తిమ్మరుసుతో ననుచుండెను.

"దేవిగా రట్లు సెలవీయఁ దగదు. మీరు తప్పక విజయనగరము రావలయును. మీకు సపత్నీ—" అని తిమ్మరుసు సనుచుండ—

"మంత్రిశేఖరా! మీకు వందనసహస్రములు. నాసోదరియు—పట్టమహిషియు నగుదిరుమల నాకొఱ కెంతకష్ట

మొందినదియు, నన్నెట్లు ప్రేమించుచున్నదియు నే నెఱుఁగుదును. ఆ మెవ్రాసియుంపిన లేఖ లవిగో! నేను మఱల విజయనగరమా? ఏల? కావలసిన రాయలవారి దర్శనము కలిగినది. చూడవలసిన మిమ్ములఁ జూచితిని. చెప్పవలసిన మాటలఁ జెప్పితిని. నా హృదయగోళమును గంపింపఁ జేసినవిషయము లిప్పుడు మాయమైపోయినవి. ఇఁక నాకీభూమిపయి జీవించియుండవలసిన పని లేదు. నే నెచ్చటనున్న నొకటియే! నాపై ననుగ్రహ ముంచుఁడు." అని రుచిదేవి యనెను.

"అమ్మా! మీకు సర్వము దెలియును. పొరపాటు పడుట మనుష్యస్వభావము. జరిగిన దేదియో జరిగినది. ఇంత చిన్నతనమున మీరిట్లు విరాగమూర్తులై యుండుట మంచిది కాదు. రాయలవారి హృదయేశ్వరివై — కర్ణాటరాజ్యరాజ్యేశ్వరివై — మమ్ముల నందఱ నిచ్చమెయిఁ బాలింపవలసిన నీవిట్లు సెలవీయఁదగదు." అని తిమ్మరుసు సనెను. రుచిదేవి కన్నుల వెంబడి నీరు కాలువలు గట్టుచుండ,

"తండ్రీ! పాపాత్మురాలను! నా కాయోగ్యతలేదు. ఆదినములు పోయినవి. ఐహికరాజ్యభోగములు నాకేల? మఱల నన్నేల వెనుకటిస్థితికి దింపఁ బ్రయత్నించెదరు? నా ప్రాణేశ్వరుని సర్వదా ధ్యానించుచు నన్నీకుటీరమున బ్రతుకనిండు అలవాటు తప్పిన నగరవాసమునకు నన్నేల పురికొల్పెదరు? నన్ను క్షమింపుఁడు." అనెను.

"తల్లీ! వెఱ్ఱిదానవు. నిన్నిచ్చట విడిచిపోవుట యనిన రాయ లేమగును? నిన్ను విడిచి యాతఁ డొక్కనిముస ముం డునా? నీవిట్లు పశ్చాత్తాపపడినట్లు కాని—నీ కాతనిపై నవ్యా జానురాగ ముండినట్లుగాని—యాతఁ డెఱిఁగినచో నిన్నాతఁ డిన్నిదినములు విడిచియుండునా? కలను గన్ననిన్ను—కళ్యా ణస్వరూపవైన నిన్ను—రాయలు హృదయపూర్వకమ్ముగఁ బ్రేమించి—విశ్వప్రయత్నముపైఁ బెండ్లియాడిన నిన్నాతఁడు విడిచివైచునా?" అని తిమ్మరుస నెను.

"తండ్రీ! నే నామహాత్మునికిఁ గష్టము లొనర్చినదాన నగుదును. నేనెదుట మెలఁగుటయే దుర్లభము. నామనస్సు విరుచుకొనుటకు నాకే శక్తి లేదు. ఐన నట్లొనర్చినను బ్రతి దినము నాపూర్వదురదృష్టదిన మాతనినిజప్రియందు మెలఁగి యాతని కసౌఖ్యముఁ గలిగించును." అని రుచియనెను.

"తల్లీ! మే మెంతచెప్పి—రాజ్యసంబంధ మగునెన్ని గారణములఁ జెప్పి మే మాతనికి వివాహ మొనర్చితిమి. ఎంత కాఠిన్యముమీఁద నాతఁ డావివాహమాడెను. అప్పుడయిన నిన్ను మఱచినదేది? నిన్నాతఁ డిప్పుడువిడిచియుండునా?" అని తిమ్మరు సనెను.

"నే నెట్లు రాఁగలను?" అని రుచి యనెను.

"అమ్మా! మీరట్లు సెల వీయఁదగదు. ఆందోళికా దులు సిద్ధముగ నున్నవి. ఉత్సాహమునఁ బట్టణ మలంకరింపఁ

జేయఁబంపి యున్న రాయల మనస్సు విచారమొందును.” అని తిమ్మరుసు చెప్పెను.

“తండ్రీ! మీరు నాకుఁ బితృసమానులు. నాకిఁక జెప్పకుఁడు. నేను విజయనగరమునకు మరల రాలేను. నా కా మహాత్ముని దర్శన మొక్కసారి కలుగఁజేయుఁడు. ఇంతియ నా కోరిక! నే నామహామహునిపై నాగ్రహ మొందియుందునని సందియమునఁ గదా ప్రాణేశ్వరుఁడు దర్శన మీయకుండెను.” అని యామె కన్నుల నీరునించెను. ఆమె తలవంచి దుఃఖించుచుండెను.

తిమ్మరుసు రెండవవైపునకు జూచెను. తిమ్మరు సాగది విడిచి బయటికిఁ బోయెను.

రుచిదేవి కన్నులనొత్తుకొనుచుఁ బయికిఁ జూడకయే దుఃఖించు చుండెను. శ్రీకృష్ణరాయ లామెప్రక్క నిలువఁబడి యుండెను.

“మహాత్మా! నా కాదివ్యమంగళవిగ్రహము నొక్కసారి చూపింపుఁడు! ఆమహాభాగుని పాదములపై నన్నొకసారి పడనిండు! నాప్రాణేశ్వరుని పదకమలముల నాయశ్రుధారలఁ గడుగనిండు! నా కదియ పదివేలు! ఇఁక నీజన్మమున నే నేమియుఁ గోరను!” అని రుచి దుఃఖాతిరేకమునఁ దిమ్మరుసుపాదములపైఁ బడుచుంటి ననుకొని పైకిఁ జూడకయే క్రిందకు వ్రాలెను.

"దేవీ! నీ కింతపామరత్వమా? నీ నీవింతదుఃఖింప వలయునా?" అనుచు రాయ లామెను లేవనెత్తెను.

రుచి యొక్కయెదుటన లేచి రాయలవదనమును జూచెను. అశ్రుజలపూరితము లగునామెకన్ను లాతనిఁ జూడ లేకపోయెను. ఆమె కాతఁడు రాయలని తెలిసెను. ఆతనిపాదములపైఁబడి హస్తద్వయము నాతనికాళ్ళకుఁ బెనవేసి దుఃఖించుచుండెను. ఆమెశరీరము వివశమైపోయెను. ఆమె కనిర్వచనీయ మగులోకాంతర ప్రయాణ మొనర్చినట్లయ్యెను. ఆమె యాలోచన మాఁగిపోయెను. ఆమెకు బుద్ధియు—మనసు?సు—శరీరమునుగూడ లేన ట్లుండెను. వర్ణనాతీత మగునానందాతిరేకమున నామె కన్నీరు కాలువలుగట్టున ప్రేడ్చుచుండెను. ఆమె యెఱుఁగదు. ఆమె బాలికవలె బారుమనియేడ్చెను. శూరాగ్రేసరుఁడగు రాయలహృదయము ద్రవీభూతమయ్యెను. ఆతనిశరీరము జల్లుమని పోయెను. నోటమాట రాక యాతఁడును గ్రుందకుఁ బడెను. రుచి నాతనియొడిలోనికి దైవమే చేర్చెను. ఆతనికి మాటలాడుటకైన నిష్టము లేకపోయెను. ఆమె నోదార్చుట కాతనికి మాటలు లేకపోయెను. భావములు విప్పి చెప్పుటకు మాటలు దొరకలేదు. ఆతఁడు మూగవలెశబ్దోచ్చారణమును—చెవిటివలెధ్వనిగ్రహణమును—జడమువలెఁ జేష్టలను లేక యామెనెట్లో కౌఁగిలించుకొని పడిపోయెను. అన్యోన్యాలింగనాయత్తములై పడియుండు

నాగుబాములవలె వారిరువురు నచ్చట నెంతకాలమో పడియుండిరి. ఆకాలము—వారలే స్థితియందుండిరో—వారే యెఱుంగని యాకాలము దుఃఖకరమో—సంతోషకరమో—యెవ్వారు చెప్పఁగలరు?

కొంతవడికి లేచి వారొండొరులను జూచుకొనిరి. ఇరువురకును భావోద్రేకమున సంతోషదుఃఖాతిరేకమున నశ్రుధారలు గురియుచుండెను. ఇరువురును జూపులవలెననే యన్యోన్య భావములను గ్రహించి దుఃఖించుచుండిరి.

“దేవాదిదేవా! ప్రాణేశ్వరా! నన్ననుగ్రహించితిరా? నాకు దర్శన మొసఁగితిరా? నాపాపములక్షమించితిరా?” అని పలుకుచు రుచిదేవి రాయలయొడిలోఁ దలవ్రాల్చెను.

“దేవి! మనోహారిణీ! నీహృదయావేదనమున కిది-” ఆతఁడు చెప్పలేకపోయెను.

“అప్పాజీ!” అని రాయలుపిలిచెను.

రుచిదేవి లేచి లజ్జతో నించుక దూరమున నిలువఁబడెను.

“ఆందోళికలు సిద్ధముగ నున్నవా?” అనిరాయలడిగెను.

“చిత్తము” అని బయటినుండియే ప్రత్యుత్తరము వచ్చెను

రాయలు లేచి రుచిదేవిని గౌఁగిలించుకొని “ప్రయాణమునకు ముహూర్తము సమీపించినది.” అనిరాయలనెను.

రుచిదేవి యేదియో చెప్పఁదలంచెను. ఆమె మాటలాడ లేకపోయెను.

ప్రభాతము.

ప్రయాణసన్నాహగీతములు పరిచారికలు పాడుచుండిరి. సర్వమును శాంతిప్రదమై యుండెను. వరదరాజమ్మవారిమందిరము—ఆరామము—చెన్నుతరిగి యుండెను. ప్రకృతి యంతయుఁ గరుణరసపరిపూర్ణమై యించుక దిగులు పుట్టించుచుండెను. గంభీర మగునాసమయ మెంతపవిత్రమైనది?—ఎన్ని తలంపులకు వీలయినది! ఎన్ని భావముల కాకరమైనది!

మనుచరిత్రము.

“నీవీసత్రమున నేల వంట చేసికొనుచున్నావు?” అని యొక బ్రాహ్మణుఁడు విజయనగరమునందలి రాజమందిరమున కించుకదూరమునఁ గలధర్మసత్రమున వంటఁజేసికొనుచున్న మఱియొక బ్రాహ్మణు నడిగెను.

“అవును. ఇచ్చటనే చేసికొనుచుంటిని. కొన్నిదినముల వఱ కిచ్చటనే యుందును.” అని యావంటచేసికొనునాతఁ డనెను.

“పెద్దన్నగారికిఁ దెలియదా? మీతాతగారూరనుండ నీవిట్లుచేయుట యుచితమా?” అని మొదటి యాతఁడనెను.

“ఇదిగో! ఈకార్యమైనపిమ్మటఁగాని తాతగారిదర్శనము లేదు.” అని రెండవయాతఁ డనెను.

"ఎందువలన?" అని మొదటి యాతం డడిగెను.

"పండితుండ వైనంగాని నీమొగముం జూచుట లేదు. అనిన తాతగారికి నాపాండిత్యలేశమును జూపింపవలయును. అది యాతండు మెచ్చిననే నేనిట నుండుట." అని మొదటి యాతం డనెను.

"సూరనార్యా! నీ కింతపట్టుదల యేల? కాశీయాత్రనుండి వచ్చిన దెప్పుడు?" అని రెండవ యాతం డనెను.

"రామేశ్వరముకూడం బోయివచ్చితిని. మఱచితిని. మధురలో మీయయ్యలరాజు వేంకటకవిగారు కనంబడినారు. కాని రామభద్రా! వేంకటకవిగారు మీకుం దాతాసహోదరులా?" అని పింగళి సూరనార్యుం డడిగెను.

"అవును. మొన్ననాయన—మాసముదినము లైనది. రాయల దర్శనము చేసియే యాత్రకుం బోయినారు." అని యయ్యలరాజు రామభద్రుం డనెను.

"ఏదియో చిన్నవాండ్రము కదా! పెద్దలని వేంకటకవిగారికి నాగ్రంథము చూపితిని. ఆయన పాండిత్యమున నసమానులే!" అని సూరనార్యుం డనెను.

"అవును. కావ్యరచన యాయనకుం గిట్టదు. చెప్పినం గవిత్రయమువంటికవిత చెప్పవలయు నందురు." అని రామభద్రుం డనెను.

"మిత్రుడా! ఏడెనిమిదేండ్లయినది కాశికిబోయి—

రాజ్యములో విశేషములు చెప్పవుకదా! " అని సూరనార్యుఁడనెను.

" ఏమియులేవు. రాయలవారి మొదటివివాహ మెఱుఁగుదువా? " అని రామభద్రుఁ డడిగెను.

" లేదు! లేదు! " అని సూరనార్యుఁడనెను.

" భోజనమునకు వేళ యైనది. పోయి మఱల వచ్చెదను. మధ్యాహ్నము తీరికగ మాటలాడుకొనవచ్చును " అనిరామభద్రుఁ డనెను.

" కాని మిత్రుఁడా! నీ కేమైన నాస్థానమునఁ బ్రవేశము గలిగినదా? " అని సూరనార్యుఁ డనెను.

" ఇదిగో! తాతగారే యొప్పగించినారు. రెండేండ్లయినది. ప్రస్తుత మీగ్రంథము వ్రాయుచున్నాను. రాయ లొనర్చిన సకలకథాసారసంగ్రహమున కాంధ్రీకరణము. " అని రామభద్రుఁ డనెను.

ఇంతలో రాజమందిరప్రాంగణమున భేరీనినాదము వినఁబడెను. వారిరువురు నావైపునకుఁ జూచిరి. అచ్చట నెందఱో జనులు మూఁగి యుండిరి. భజంత్రీలు మేళము సాగించిరి. ముత్యాలజాలరులతోఁ గూడిన బల్లకి యొక్కటి తెచ్చియుంచిరి. స్త్రీపురుషులు బాలురు బాలికలు నెందఱో వచ్చి మూఁగుచుండిరి.

కొంతవడికి " జయీభవ! విజయీభవ! " అని కేకలు వైచుచు వందిమాగధులు బల్లెములఁ జేత నుంచుకొని పల్లకి

కడకు వచ్చిరి. బ్రాహ్మణు లనేకులు పనసలఁ జెప్పుచు నచ్చట నిలువఁబడియుండిరి. ఇంతలోఁ దూర్వారవము లాఁపిరి.

"ఇది యంతయునేల?" అని సూరనార్యుఁడు రామభద్రు నడిగెను.

"తెలియదు. నేను నిన్ననే నగరమునకు వచ్చితిని. మీ తాతగారికడకుఁ బోవ నచ్చట లేదు. తలుపులు వైచియుండుటచేఁ బిలువలేదు ఇంటికిఁ బోవుచుండ నీ వగపడితివి" అని చెప్పి "అదిగో! పెరుఁగు వచ్చినది." అనెను. ప్రక్కవారల నడుగ నాతూర్వారవము లేలొకో యెవ్వరును జెప్పలేకపోయిరి.

సూరనార్యుఁడు వెనుకకుఁ దిరిగి గదిలోనికిఁబోయి "అయ్యో! అన్నము చిమిడిపోయినది." అని యొకగిన్నె దెచ్చి "అమ్మా! మంచిపెరుఁగు పోయుము." అని సూరన పలికెను. "బాబూ! మంచిపెరుఁగు కాకుండినచోఁ గోటగుమ్మముకడ నుండి రానిత్తురా? మేము వెనుకకుఁ బోవలసినదే! మునుపటివలెఁ గాదు బాబూ! పరిశుభ్రమయినపాలు పెరుఁగు నమ్మకుండిన రాజభటులు దండనాధికారికడకుఁ గొనిపోవుదురు." అని చెప్పుచు నాతఁడు కోరిన పెరుఁగు పోసెను.

"వంటలో మామిత్రుఁడు నేర్పరియే!" అని సూరన వండిన కూరలఁ జూచుచు రామభద్రుఁ డనెను.

"కాశిలోనుండి నేర్చినదేమి? ఘటపాండిత్యము! ఘంటాపాండిత్యము. తప్పెల కెసరెక్కించుట చిలకాలోచనమెక్కించుట—కడవలో గుడగుడ, గంటములోఁ బరపర—కడ

వలెఁ బరిశుభ్రిపాకము, కవితలో ద్రాక్షాపాకము—గంజి వార్పు, రసముల నేర్పు—పాకమునశుచి, పద్యముల రుచి—ఇవియే! ఈ రెంటియందును గట్టిపాండిత్య మలవడినది." అని సూరనార్యుఁ డనెను.

"విశ్వామిత్రుఁడు రాముని దెచ్చుటకుఁ దశరథునికడకుఁ బోయి రామలక్ష్మణులఁ బొందినట్లు—నీవు కాశికి సంస్కృతపాండిత్యసంపాదనమునకుఁ బోయి సాహిత్యపాకశాస్త్రములఁ బాండితినొందివచ్చితివి. అయిన నీభార్య నిన్ను వెదకుచుఁ గాశికిఁ బోయినదని వింటిని. ఆమెయెందైనఁ గన్పడినదా?'' అని రామభద్రుఁ డనెను.

అతఁడు ప్రత్యుత్తరము నీయక రాజమందిరము వైపునకుఁ జూచుచుండెను. అప్పుడు మఱల భజంత్రీలు మేళము సాగించిరి. పిమ్మట ననేకులు రాజభవనమునుండి బయటికి వచ్చిరి. బంగరుపీఠముపైనొక తాళపత్రిగ్రంథము పసుపురాచినది పెట్టి యొక బ్రాహ్మణుఁడు తీసికొనివచ్చెను. దానివెనుక రాయలువారు సత్కవులతో నీవలకు వచ్చెను. అలసాని పెద్దనకవితోఁ జేయిచేయి గలుపుకొని రాయలు వచ్చుచుండెను. పెద్దనగారి కాలిపై గండపెండేరము ప్రకాశవంతమైయుండెను. మెడయందు రత్నహారములు మెఱయుచుండెను.

పెద్దనగారిని రాయలు పల్లకిలోఁ గూరుచుండఁ బెట్టిరి. పుష్పమాలాలంకృతుని జేసిరి. గజములపై బిరుదు పతాకములతో ముందుభటులు బయలు వెడలిరి. అప్పుడు వందిమాగధులు

"జయీభవ" అని మఱలఁ గేకలు వేయుచుండిరి. కాసెకోకలు బిగించుకొని నిలువఁబడియుండిన బోయీవాండ్రు బొంగుకఱ్ఱలతో నాపల్లకి నందుకొనుటకు సిద్ధముగనుండిరి. అప్పుడు తెనాలి రామకృష్ణుఁడు ముందునకువచ్చి పల్లకికడనిలువబడెను. అప్పుడు రాయలవారు పల్లకికొమ్ము నొకచేతఁ బట్టి యెత్తుటకు సిద్ధముగ నుండెను. "నేనుఁగూడ రామకృష్ణుఁడను రెండవకొమ్ము నేనుబట్టుదునా?" అని తెనాలి రామకృష్ణుఁ డనెను. రాయలు మందహాసముతో నట్లేయనెను. వారిర్వురు నాతాతగారినిట్టెయెత్తిరి. "ఆంధ్రకవితాపితామహా! అల్లసాని పెద్దనార్యా! జయీభవ! విజయీభవ!" అని జనసంఘమంతయు నొక్క పెట్టున నఱచిరి. కోలాహల మయ్యెను. పిమ్మట బోయీవాండ్రకుఁ బల్లకి నిచ్చి రాయలును రామకృష్ణుఁడును సంతసపడిరి. "క్రిందపడఁ బడిపోవుదునోయి రామకృష్ణా! కొంటెవాఁడవు" అని పెద్దనార్యుఁడు రామకృష్ణునిఁజూచి యనెను.

పిమ్మట రాయలయనుజ్ఞ ననుసరించి పెద్దనార్య నాజనసంఘము మూరేగించిరి. రాయలవారు వెంటఁ బాదచారులై వచ్చిరి. పట్టణమంతయు మూఁగిపోయెను. మనుచరిత్రము కృతినొందిరని విని రామభద్రుఁడును సూరనార్యుఁడు నామహావైభవమును జూచుటకుఁ బోయిరి. సూరనార్యుఁడు తాతగారికి జరిగిన మహావైభవమును జూచుటకు సందేహింపలేదు. మడివస్త్రములను విడిచి, భుజింపకయే భోజనవుగది తాళము వైచి జనసంఘముతోఁ గలసి కొంతవఱకూరేగింపునకుఁ బోయెను

అష్టదిగ్గజములు.

"వచ్చినారు ఇటకు వచ్చెదరు. ముందు మీరాయన పాండితి నంగీకరించినగదా!" అని పార్వతి పెద్దన్నగారితో భోజనసమయమున ననెను.

"అమ్మా! నీకొఱకైన నే నాతఁడు పండితుఁ డని యంగీకరింపవలెను. మాటకొఱకుఁ గదా కాశికిఁ బోయినాఁడు. మఱల నేమైన ననిన—నీవేడ్చెదవు. నీకీకష్టములకు నేనే కారకుఁడ నైతిని." అని పెద్దన పలికెను.

"మీకా సందేహము వలదు. మీరనిరని యభిమానమునకైన విద్య వచ్చినది. విద్యలేనియెడఁ బ్రయోజన మేమి? ఇందుఁ గష్ట మేమున్నది? గురుకులవాస మెందఱు చేయుట లేదు?" అని పార్వతి యనెను.

"నిష్కారణముగ నిన్ను దుఃఖపెట్టినాఁడ! నీ వా దేవిగారి యండఁ జేరకుండినచో నెన్నిసెలుగులపాలైయుందువో యను న్యాయమున నామాత్రము యోజింపనైతివి." అని పెద్దన నుడివెను.

"ఇప్పుడు వచ్చిన ప్రమాద మేమియును లేదు, నేనెట్లో పోయి సమాధానము చెప్పివచ్చితిని. మీయొద్దకుఁ దీసికొని వత్తును. రాఘవపాండవీయ మను ద్వ్యర్థికావ్యము వ్రాయుచున్నారు. తీసికొని గమ్మని సెలవైనచోఁ దెత్తును." అని పార్వతి యనెను.

"ఆతఁడు ముందు నా మొగము చూచునా? సత్యమున

వంటఁజేసికొనినయాతఁడు నాయింటి కెట్లు వచ్చును? మఱియు వేములవాడ యాతఁడు వ్రాసె నందురు. ద్వ్యర్థి వ్రాసినాఁడుగా!" అని పెద్దన పలికి యుత్తరాపోశనముఁబట్టి లేచెను.

"దాని కాయన చెప్పినారు. ఈగదిలోని కాయనవచ్చి కూర్చుండురు. పిమ్మట మీరు చదువుమనినఁ జదివెదరు." అని పార్వతి యనెను.

"మంచి దట్లే చేయుము" ని పెద్దన నుడివి చావడిలోనికివచ్చితాంబూల మొకబాలిక తెచ్చినది తీసికొనినములుచుండెను.

కొంతసేపటికిఁ గదిలోనికి సూరనార్యుఁడు వచ్చినటుల పార్వతి చెప్పెను.

"ఏది! చదువు మనుము" అని పెద్దన నుడివెను.

అంతట గదినుండి "శ్రీతోఁ బుట్టి సుధామధుద్రవము తో—" నని తీక్ష్ణన కంఠస్వరమున నొకపద్యమునినవచ్చెను.

"అది యటు లుండనిమ్మా! కృత్యాది యక్కరలేదు. గ్రంథమంతయుఁబూర్తి యైనదా?" అని పెద్దన యడిగెను.

"మొదటిప్రార్థనపద్యములును—కథలో స్వల్పభాగము లైనవి. కృతి యెవరికి నీయలేదు." అని యొక స్వరముబదులు చెప్పెను. అదిసూరనార్యునిదని చావడిలోఁ గూరుచుండిన భట్టుమూర్తి తలంచుచు నాతని జూడ నాతురపడుచుండెను.

"సరియే? సూరనా! నీ వెన్నిదినములైనది వెడలి?" అని పెద్దన యడిగెను.

ప్రభాతము.

“ప్రమాది విక్రమ—సర్వజిత్తు! యెనిమిదివత్సరములు దాటినది.” అని భట్టుమూర్తి యనెను.

“ఏది చదువుము— కథాప్రారంభమునుండి ప్రారంభింపుము.” అని పెద్దన పలికెను.

“వెలయు నఖిలభువన” అని ప్రారంభించు “మాఁడు లేకయు విహరించె మనుజవిభుఁడు” అని యెనిమిదిపద్యములను సూరనార్యుఁడు చదివెను.

“తరువాత,” అని సాగుడుగఁ బెద్దన యడిగెను.

“మ॥ తలపం జొప్పడి యొప్పె నప్పుడూహుహుహుహూ హూ—” అని సూరన చదువుచుండెను.

“అప్పుడే మూఁడు విరుపులా?” అని పెద్దన నవ్వెను.

గ్రంథమునందలిపద్యమును విడిచి

“తదు ♦ ద్యజ్జైత్రయాత్రాన
త్కలికారింఖదసంఖ్యసంఖ్యజయువ ♦ త్ప్రేంఖాణరింఖావిశృం
ఖలసంఘాతధరాపరాగపటలా ♦ క్రాంతంబుమిన్నే యన
ర్గళభేరీరవనిర్దళద్గగన రే ♦ ఖాలేపపంకాకృతిన్.

అని యాశువునఁజెప్పి గ్రంథములోనిపద్యమును మార్చెను.

“నాయన! ఇప్పుడు నీవు నామనుమరాలిమగఁడవోయి.” అని పెద్దన లేచి గదిలో నున్నసూరనార్యునికడకుఁ బోయి కౌఁగిలించుకొనెను.

“నేను మీమనుమరాలిమగఁడ నగుట కిట్టికవిత్వమును జెప్పి చూపవలసివచ్చినది. కాని—” అని సూరనార్యుఁడు నవ్వుచుఁ బెద్దనార్యుఁడు తీసికొనిరాఁ జావడిలోనికి వచ్చెను.

"కాని యేమి?" అని పెద్దన యాతనిగూరుచుండఁబెట్టి హెచ్చరించెను.

భట్టుమూర్తి లేచినిలువఁబడిసూరనార్యునికినమస్కరించెను.

"మీబాలిక మగఁడ నగుట కీకవిత్వము గాని—కవిత్వబాలికపోలికయైన నీకావ్యమున నుండఁజాలదు." అని సూరనార్యుఁ డనెను.

"తరువాత మీయిష్టానుసారము కావ్యములు వ్రాయ వచ్చు నిది పూర్తిచేయుఁడ"ని భట్టుమూర్తి యుత్సాహముతో ననెను.

అప్పుడు రాజభవనమునుండి భృత్యుఁడొకఁడు వచ్చి నమస్కరించి రాయలవారియనుజ్ఞయైనదని చెప్పెను. "ఏమి తొందరగ వచ్చితివి." అని పెద్దనార్యుఁడడిగెను.

"చిత్తము! మీామనుమరాలిగారిభర్త సూరన్నగారితోఁ బార్వతమ్మగారినిగూడ దీసికొనిరమ్మని యంతఃపురము నుండి వార్త వచ్చినది. బండ్లు వచ్చినవి. తమ రవశ్యముగ గావలయును." అని భృత్యుఁ డనెను.

"రాయలవా రెక్కడ నున్నారు?" అని పెద్దన దుస్తుల ధరించుచు నడిగెను.

"చింతామణీమందిరమున—" అని భృత్యుఁ డనెను.

"ఎవ రెవరు వచ్చిరి?" అని పెద్దనార్యుఁ డడిగెను.

"చిత్తము రామకృష్ణకవిగారు—ధూర్జటిగారు—తిమ్మకవిగారు—మాదయ్యగారి మల్లనగారు—తిమ్మరుసయ్య

వారు—అమరుసయ్యవారు—రామభద్రకవిగారు—" నని భృత్యుఁడు చెప్పెను.

"ఏదియో విశేషముండును." అని పెద్దన పలికెను.

"పెద్దసభ కేర్పాటులుచేయుచున్నారు."అనిభృత్యుఁడనెను

"రాఘవపాండవీయమును దీసికొనిగమ్మ"నిపెద్దనార్యుఁడు సూరనతో ననెను.

"అది యింకను బూర్తిగాలేదు; ప్రథమదర్శనమున నిదియేల? వలదు." అని సూరనార్యుఁ డనెను

పిమ్మట భట్టుమూర్తితోఁ గలసి వారిరువురును రాయల దర్శనమునకుఁ బోయిరి.

నాఁడు రాయలు సూరనార్యునకును భట్టుమూర్తికి నాస్థాన కవిస్థానమునొసఁగి యాదరించిరి. నాఁటిమహాసభయందు రాయలు పూర్వదిగ్విజయయాత్రయందుఁ దలపెట్టిన "ఆముక్తమాల్యదా కావ్యము" రచియించుటకుఁబూనుకొందుమని సెల విచ్చిరి. సభలో రామకృష్ణుఁడు "ఎనమండ్రు కవులైరి. అష్టది క్పాలురవలెనష్టదిగ్గజములు నేర్పడిరి. రాయలకీర్తికాంతావిహార మిఁక నిరంకుశము!" అని హెచ్చరించెను. అప్పుడు రాయల వారష్టదిగ్గజములకును "దిప్పలూరు" గ్రామముసర్వాగ్రహారముగనిచ్చివేసిరి. *

---

* సర్వజిత్తుసం॥ శ్రావణ బ 30 సోమవారము శాసన మున్నది.

(Vide 73 P. P. కవిజీవితములు Vol. VI. గుండవరపు గురుజాడ శ్రీరామమూర్తి పంతులుగారు.]

ఉపసంహారము.

ప్రభాతసమయమునఁ బుట్టినసమళివంతియైన పుష్పమొ కింత కాలము ప్రకాశించి నశించుచున్నది. మఱికొంత కాలమునకు మన మా పుష్ప కాంతులఁ జూడ లేము. కాని స్మృతియం దాపుష్పమును దాఁగి చూడవలయునని కోరుకొనుచుందుము. కాని యాది మఱల మనకంటి కగపడదు. ఆకుసుమమును వికసింపఁజేసిన యాప్రభాతముమాత్రము మఱల మనకంటి కగపడుచున్నదా? అరుణరాగ ప్రశాంతము లగు ప్రభాతములను, ప్రభాతసమయవికసితములగు కుసుమములను, మనము చిరకాలమునుండి చూచుచున్నాము. కాని యొక దానితో మఱియొకదానికిఁ బోలిక లేదు. ప్రకృతియం దొక్కాని కిసి సామ్యము లేదు. కాని కొన్ని సామాన్యధర్మములు గల యుపమానము లగునప్రధాన వస్తువులఁబట్టి యుపమేయము లగు ప్రధానవస్తువులను స్మృతికిఁ దెచ్చుకొనుచుందుము.

శ్రీకృష్ణరాయనిభావకుసుమము స్వప్నగత రుచిరేఖా ప్రభాతకాంతి సందర్శనమున వికసించినది. పరిమళించినది. కాలాంతరమున నాప్రభాతకాంతులు మాఱిపోయినవి. కుసుమము జాఱిపోయినది. మాఱిపోయిన కాంతులతో. జాఱిపోయిన పుష్పము ఫలించి, రాలి, మొలకలెత్తి, పొదవి మఱలఁ బ్రభాతమున మొగ్గదొడిగి వికసించినది. పోలిక యున్నంత మాత్రమున నాప్రభాతమునకు నీప్రభాతము సమానముగా ని, యాకుసుమము

ముసకు నీకుసుమమునకుఁ గాని సామ్యము లేదు.

రుచిదేవీకృష్ణరాయ లిప్పు డనంత ప్రేమసాగరతరంగము లపై మనోజ్ఞనౌకావిహారము సేయుచున్నారు. ఆనందస్వరూపిణియగు తిరుమల వారికిఁ గర్భధారిణి యై యున్నది. వేయేల! ఇప్పు డాముప్పురు నేకశరీరులై ప్రేమానందసుఖస్వరూపులై విలసిల్లుచున్నారు. ఆప్రేమతరంగము లిప్పటికిని కంబముకడ మహాసరోవరమున నృత్యము సేయుచున్నవి. ఆయన రాగ కుసుమము లిప్పటికి నాసరోవరమున వికసించి పరిమళించుచున్నవి. ఆప్రేమగీతముల నిప్పటికి సందలి భ్రమరరాజములు గానము సేయుచున్నవి.*

రుచిదేవి పట్టపుదేవి యేల కాలేదని పాఠకులకు సందియము మొదవుచున్నదా? ఆమె యేమహాపురుషుని హృదయేశ్వరునిగ భావించుచున్నదో—ఎవ్వనితోడిదే లోకముగా సంచరించుచున్నదో—ఎవ్వని సందర్శనమును గోరి జీవించుచున్నదో—ఎవ్వనియెడలఁ దానుచేసిన యపరాధములంగూర్చి పశ్చాత్తాప పడుచున్నదో—అట్టి శ్రీకృష్ణదేవమహారాయలు—ఆమె హృదయమునకు హృదయమై—చైతన్యమునకుఁ జైతన్యమై—ప్రాణమునకుఁ బ్రాణమై సంభావించుచుండ నట్టి మహానందముకంటె—భర్త తన్ను క్షమియించె నని విను మహానందముకంటె—భర్త మఱలఁ దన్నుఁ బ్రేమించుచున్నాఁడని వినుటకంటె—భర్త మందిరమున భర్త గౌరవమునఁ జూచుచుండ నాతని చెంత నివసించుచుండుటకంటె—భర్తతో దివారాత్ర

---

* ప్రణయసాగర మగు నాగిశాలతటాకతీరమునఁ బతివ్రతా తిలకమగు రుచిదేవి శిలాప్రతిమ కలదని స్థలజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. (4)

ములు భగవద్ధ్యానము చేసికొనుచుఁ బుస్తకపఠన మొనరించు
కొనుచుఁ, గావ్యరచనమునకుఁ గడంగుచు, జ్ఞానదాయకము
సంభాషణములఁ జర్చించుకొనుచు, విద్వాంసులఁ బోషించుచు
దరించుచుఁ, గావ్యముల నందుకొనుచు, జీవ
తగఁ గడపుటకంటె నాకు రాయలక్ష్మీ
మెక్కువ యానందకరమా? నిర్మలహృదయము
శముతోఁ గడపిన యొక్క నిముసమే మహా
యుండు నంతకాలము నా జీవితేశ్వరుని మనము
తెరయొద్ద బంధించి కూరుచుండఁజాలఁ గలిగిన
ప్రణయతరంగమున నుయ్యాల లూగుటకంటె, నాకు
కావలయును?

మహిళలారా! పవిత్రాంధ్రరాజ్య ప్రతిష్ఠాపకుండును, విశ్వవిఖ్యాతమైన బోలుధ్వనియు, దేశభాషల సమాదరించు రుచియుఁగల యాంధ్రభాషకుఁ బునరుద్ధారకుండును, మహైశ్వర్యవంతుండును నగు శ్రీకృష్ణదేవమహారాయని యీపవిత్ర జీవిత కాలమే మనకుఁ

సుప్రభాతము!

పాఠకోత్తములారా!

శ్రీకృష్ణరాయల సైన్యములు, గజములు, అశ్వములు, సమస్తైశ్వర్యములు మీరు కని విని యున్నారు. అతండు జయించిన దేశవైశాల్యమును గని యాశ్చర్యపడి యున్నారు. ఆతఁడు జయించిన శత్రురాజుల లెక్కింపలేకపోయినాడు. ఇదియే యాతని

పరాక్రమ ప్రభాతము!!

ప్రభాతము.

ఆంధ్రసోదరులారా!

కీర్తిమంతుఁ డగుశ్రీకృష్ణరాయలు —ఆతని వైభోగ [illegible]
ము—ఆతనిరాజ్యము—ఆతఁడునివసించిన విజయనగరము [illegible]
ఇవియన్నియు క్షణికములు! కాని యాతఁడు కవు [illegible]
టయుఁ విద్యాపోషకుఁ డగుటయు గవిరాజసేవ [illegible]
పండితభృత్యుఁ డగుటయు, నాత్మజ్ఞాననిధియగుట [illegible]
రాజ్యలోకమున—భాషాలోకమున — సూచించు [illegible]
రోదయ మిదియే.

ఇదియే ప్రభాతము!

భాషాభిమానులారా!

భక్తుఁడైనరాయలు— -రాజ్యము క్షణభంగుర [illegible]
మెఱిఁగిన రాయలు — కవిత నాదరించుటతోఁ గవులఁ [illegible]
చుటతోఁ దనివిఁ జెందనిరాయలు—ఆముక్తమాల్యదాకావ్యమును రచియించెను. రాయల స్వభావపరిశీలనాశక్తి— భావపటిమ— రసోజ్జృంభణము— సహజోక్తియునందనుభవైకవేద్యములు! ఇదియే యాతని మహాకార్యములలో నొకటి! ఇదియే యాతని మహాకావ్యములలో నొకటి! ఇదియే సంస్కృతభాషకు భోజునివలె—ఆంధ్రభాషయందు రాజకవిరాజు రచియించిన ప్రథమకావ్యము.

ఈకావ్యోదయమే సుప్రభాతము!

ఇదియే యాతని యశోరాశిసమగు వజ్రము!

ఇదియే యాంధ్ర భాష యుండు నంతకాలము వాఙ్మయమున నిలిచి యుండు సుప్రభాతము!

సమాప్తము.

మనసు ఫౌండేషన్ పుస్తకాల పరిశీలనాపట్టిక

పుస్తకం సంఖ్య	TPLA113B200
పుస్తకం పేరు	పల్నాటివీర చరిత్ర
తారీఖు	26/10/24
ముందు అట్ట	Yes
వెనుక అట్ట	NO
మొత్తం పేజీలు	173
పెద్ద సైజు పేజీలు	NO
ఖాళీ పేజీలు	NO
లేని పేజీలు	NO
తయారు చేసినది	Ruksana
పేజీలు విడదీసినది	Ruksana
స్కాన్ చేసినది	Hema
పరీక్ష చేసినది	THASIN
పేజీలు పరిచూసినది	
బైండింగు చేసినది	
ప్యాకింగు చేసినది	
పరిస్థితి	[illegible]